

3. *Drecht* of *Dracht*, wegsloot onder Schellinkhout. Vgl. ook de namen van de buurtschappen onder Blokker *Noorder-* en *Zuiderdracht*. Van dit *drecht*, *dracht* is ook de naam van de streek afgeleid: *Drechterland*; vgl. reeds *Drechterlant* (Okb. HZ. II 660: a. 1289); *Drachterlant* (2 ×) (Okb. HZ. II 655: a. 1289)¹⁰³. Een kortere vorm wordt vermeld in de Fontes Egmondenses, waar telkens sprake is van *Fresones de Drehtren*, *Drechterne*, *Drechter*. Naar een kleine drecht hier niet ver vandaan heette Avenhorn *Luttekedrecht* of *-dracht*; vgl. *Luttekedrecht* (RHZ. II 244; 346 e.a.); *Lutekedrecht* (RHZ. VII 13); waarnaast c. 1500 *Luttekedracht*, *alias Auenhorn* (Karsten blz. 36; vgl. NGN. 6, 47 n. 1).

4. Alléén de vorm met *ä* is bewaard in de Friese plaatsnaam *Drachten*, genoemd naar het water de *Dracht*, waarnaast *Drait* of *Draait*, *Dreit*¹⁰⁴).

Wat de composita betreft, als wij voorlopig de enkele namen in Vlaanderen terzijde laten, is het beeld het volgende:

I. In West-Noord-Brabant en Zeeland:

- a. *Ossendrecht* (pl.n.): Okb. HZ. I 231 (a. 1213).
- b. *Woensdrecht* (pl.n.): a. 1651 *Woonsdrecht* (NGN. 6, 50).
- c. *Kieldrecht* (polder in Zeeuws-Vlaanderen; het dorp ligt in 't Land van Waas). Oudste vormen *Kieldrech* (1238), *Kindrecht* (1267), *Killedrecht* (1291)¹⁰⁵. Het is een samenstelling met *kil* of een bijvorm daarvan *kil* (waarover Med. 27, 57). De omgekeerde wisseling van *ie* en *i* bij het hieronder te noemen *Wieldrecht*.
- d. *Papendrecht* (pl.n.), eveneens in Zeeuws-Vlaanderen, bij Breskens. Vgl. het Zuidhollandse *Papendrecht* (zie hieronder).
- e. *Verenavendregt*, genoemd als land op Zuid-Beveland, in de buurt van Kapelle: *terra que dicitur Verenavendregt* (Okb. HZ. I 462: a. 1248). Het eerste bestanddeel is *Ver* (= Vrouw) *Ave*, waarbij beide leden in de genitief kwamen te staan¹⁰⁶; vgl. voor *Ave*, dat zowel mannen- als vrouwen-naam was, ook noordhollands *Avenhorn* (Med. 28, 17).
- f. *De Eendracht*, d.i. de Schelde-arm tussen Tolen en Noord-Brabant. Oudste vorm *Heendrecht* (Okb. HZ. I 455: a. 1248); in 1369 *Eendrecht* (Meyers, Des Graven Stroom blz. 61 v.v.). Doordat in Zeeland de

¹⁰³ Vgl. voor dit *-er* onder „Adjectief”.

¹⁰⁴ Vgl. W. de Vries NGN. 8, 17 v.; Muller NGN. 8, 106 v.v., alwaar nog meer voorbeelden.

¹⁰⁵ Zie De Wilde: Feestbundel- V. d. Wijer 1, 464; 466.

¹⁰⁶ Vgl. Carnoy, Origines des noms de familles (1953) blz. 74.

anlautende *h* onvast was, kon de naam volksetymologisch vervormd worden tot *Eendracht*; aan de *a* van *dracht* is hier dus geen historische waarde te hechten. Niemand voelt er meer in een oorspronkelijk *heen* (= riet)¹⁰⁷; hoewel in de buurt voorkomen *De Heen* of *Heense Dorp*, *Heense Dijk*, *Heense Molen*, *Heense polder*.

Op Duiveland komt éénmaal een naam voor die hier wat naar klinkt: *die vier hoeven van den kerclote van Eimdrecht* (Okb. HZ. II 465: a. 1282). Moet men hier aan *Eem* denken (maar hoe dan de *ei*)?

II. Groot is het aantal *drecht*-namen op de aansluitende Zuidhollandse eilanden:

a. *Dordrecht*, de stad die meestal met sterke verkorting *Dor(d)t* wordt genoemd en die zijn naam ontleent aan het korte water dat Dubbel en Merwede verbond en dat vermeld wordt als *Thuredrit* en (even verder) *Thuredrith*: Okb. HZ.² 87 (a. 1064). Ook de stad wordt reeds vroeg, en dan herhaaldelijk in verschillende vormen, genoemd; zo geven de Fontes Egmundenses *Thuredrech* (131, 6), *Thurdrecht* (201, 28 en 205, 6), *Durdrecht* (195, 33 en 196, 23), *Dordracum* (107, 7). Opmerkelijk zijn verder: *opidum Durtrech ex utraque parte aque, Durtrecs-werde* (= -waard) (Okb. HZ. I 183: a. 1200); *opidum Durtricht... officium* (= ambacht) *etiam de Dortflith et de Manlande* (Okb. HZ. I 270: a. 1220), op welke laatste plaats Muller (NGN. 6, 41 v.v.) en Spijkerboer (t.a.p. 7, 149) *Dortflith* als foutief voor *Poortvliet* (Tolen) willen uitschakelen, ook al wegens het tegelijk genoemde *Manlande* = *Malland* op Tolen. Onder de spellingvarianten vallen op *-trech*, *-tricht*, waar verwarring met *trecht* (*trajectum*) heeft plaats gehad. De vorm zonder *t*, (*Dor*)*drech*, leidde bij latinisatie, onder invloed van de vrij talrijke namen op *-acum*, tot *Dordracum*.

b. Ten Z. van Dordrecht ligt de plaats *Wieldrecht*, oudtijds *Wil-: Gerardus de Wildreht* (Okb. HZ. I 165: a. 1187; *Wildrec* ald. I 235: a. 1213; *Wiltrith* ald. N 6: a. 1204), *Gherart van Wildrecht* (Okb. HZ. II 754: a. 1290). Maar de grafelijkheidsrekeningen kennen reeds *Wieldrecht*; b.v. *pro decima de Wieldrecht* (III 11). Het eerste lid is vermoedelijk *wiel* 'kolk'; de schrijfwijze met *i* beantwoordt aan een nog voorkomende uitspraak van *wiel* (zie aldaar)¹⁰⁸.

c. Tegenover Dordrecht ligt de plaats *Zwijndrecht*, oudtijds *Swindregh*: Okb. HZ.² 72 (a. 1006) (varr. *Svindrecht*, *Swindrecht*) e.a. Ook de *Zwijndrechtse Waard* wordt reeds vroeg genoemd als *Zwin-*

¹⁰⁷) Zie voor *heen* VN.² 68 en vergelijk *Heenvliet*.

¹⁰⁸) Anders Spijkerboer (NGN. 7, 153), die in *Wi(e)l*- een persoonsnaam vermoedt.

drechtwert (Okb. HZ.² 75: a. 1028); *locum, qui vocatur Svindrechterwerthe* (Okb. HZ.² 80: a. 1050).

d. Schuin tegenover Dordrecht, aan de Merwede ligt *Papendrecht*. Reeds in 1105 wordt vermeld een *Hugo de Papendrecht*: Okb. HZ.² 94. Vgl. verder de plaats *Papendrecht*: Okb. Utr. 1230 (a. 1251), en vaker; waarnaast *Papendrech*: Okb. HZ. II 407 (a. 1280).

e. *Barendrecht* (pl.n.), oudtijds met wisseling van *a* en *e*; vgl. *Berendrecht*: Okb. HZ. N. 49 (a. 1269); Fremery N. 3, 13 (a. 1283); maar *Barendrecht*: Fremery 218 (a. 1283). Men mag dus gerust *Barendrecht* met zuidndl. *Berendrecht* identificeren. Het eerste lid behoort vermoedelijk bij germ. *birni- 'beer, modder' (naast *beer*)¹⁰⁹⁾.

f. *Katendrecht* (pl.n.); vgl. *Catendrech* (Okb. HZ. I 179: a. 1199) naast *Cathendrecht* (Okb. HZ. I 372: a. 1240) e.a.

g. *Pendrecht* (pl.n.). In één oorkonde (Okb. HZ.² 106: a. 1124—1127) vindt men verschillende vormen naast elkaar: *in pago Pahindrecht* en *Io de Pagindrecht*. De samengetrokken vorm wordt ook aldus geschreven: *Bertolphus de Paindreced* (Okb. HZ.² 185: a. 1167); *Paindrech* (FE. 78, 42); *Paindrecht* (RHZ. VII 48); *Peydrech* (2 ×) (Okb. HZ. I 179: a. 1199), en dan *Pendrecht* (2 ×) (Okb. HZ. I 372: a. 1240). Het eerste lid is, zoals vroeger besproken is, waarschijnlijk *pagin-* 'paard'.

h. *Heydrecht*, een niet meer bestaande naam van een water niet ver van Rotterdam; vgl. *totte der halver Heydrecht*: Fremery 309, 10 (a. 1295/6). In het eerste lid ziet Spijkerboer¹¹⁰⁾ een persoonsnaam, wat niet waarschijnlijk lijkt. Met het oog op *Heidiep* (bij Bommenee) e.a. vermoedt Beekman¹¹¹⁾ een mnl. *hei = diep water, in welk geval *Heidrecht* een tautologische samenstelling zou zijn.

i. Tot deze groep rekenen wij ook, hoewel het niet op een eiland ligt, maar dan toch in de aangrenzende Alblasserwaard, de plaatsnaam *Sliedrecht*, ouder *Slidreth*¹¹²⁾; Okb. HZ.² 87 (a. 1064); vroeger ook

¹⁰⁹⁾ Zie Muller NGN. 6, 39; Gysseling Med. 27, 56.

¹¹⁰⁾ NGN. 7, 154.

¹¹¹⁾ TAG. 36, 287 v.v.; Atl. II 28, 80. Vgl. de naam van het Zuidhollandse dorp *Terhei*, hypercorrect *Terheide*: Beekman NGN. 9, 15 v., en zie ook *Heenvliet*. Ver te houden is *Hoydrift* (RHZ.); aldus terecht W. de Vries (N.GN. 7, 76) en Muller (NGN. 7, 99) (tegen Muller NGN. 6, 46). V. Rheineck Leyssius (Gesch. Atl. [1938] blz. 66) meent, dat in de naam van de polder *Kiesheid* (IJselmonde) het woord *hei* zou voortleven: *Kue-hey, waarvan het eerste lid zou bewaard zijn in de *Koedood*, water op IJselmonde, „een smal waterken tusschen de landen van Charloys en van Pernis” (Smallegange blz. 127).

¹¹²⁾ Zie voor de spelling *scl* onder *sloot*.

als *Oversliedrecht* onderscheiden van het aan de zuidkant van de Merwede gelegen, later door het water verzwolgen *Sliedrecht*; vgl. Fremery 255 (a. 1289): *dat ambacht dat leghet over Slidrecht bi der tolne van Niemansvrient*. Het op de zuidoever gelegen *Sliedrecht* wordt vermeld als *Schlidrecht* (Okb. HZ.² 94: a. 1105); *Slidrecht* en *Sclidrecht* (Fremery 209: a. 1280); *Slidrecht* (RHZ. VII 51; 78); het andere als *Overslydrecht* (Okb. HZ. I 193: a. 1203; I 259: a. 1217); *Oversliedrecht* (Fremery 262: a. 1289). Voor het eerste lid van de naam denkt Gysseling (Med. 27, 57) aan germ. *slī*, de grondvorm van *slijk* en *slijm*; men zou dan een *ie*-relict hebben ¹¹³).

j. Eveneens in de Alblasserwaard *Menkesdreth* (Okb. HZ.² 87: a. 1064). Hier is waarschijnlijk het water bedoeld, dat thans *Minkelose Wetering* heet naar de plaats *Minkeloos*. Terwijl in *Loos-drecht* de synoniemen *loos* en *drecht* zich verbonden tot een compositum, verdrong hier *loos* het oorspronkelijke *drecht*.

III. Veel minder namen heeft het eigenlijke vasteland van Zuid-Holland:

a. *Scherpendrecht* (pl.n.), bewaard als *Scherpendrechtse kade* bij Schiebroek.

b. *Haastrecht* (pl.n.), plaatselijke uitspraak *Haastert*. Het eerste lid, een persoonsnaam, is samengetrokken uit *Havekes*; de *s*, oorspronkelijk dus de genitief-uitgang, bewerkte een verscherping van de *d* tot *t*; vgl. *Havekesdret* (Okb. HZ.² 103: a. 1108), *Havekesdrecht* (ald. 153: a. 1155); *Fretherico de Havekesdrecht* (ald. 133: a. 1139); maar: *Havestrecht* (Fremery 209: a. 1280); *Haastrecht* (Okb. HZ. II 684: a. 1289).

c. Evenals *Haastrecht* dicht bij Gouda gelegen, *Moordrecht* (pl.n.), plaatselijke uitspraak *Moort* (vgl. *Dort*). In de oorkonden wisselen *Moor-*, *Moer-*, *Mor-* met elkaar af, terwijl Kiliaan (s.v. *drecht*) *Moerendrecht* vermeldt. Het eerste lid is wel het appellatief *moer*; de *oo* is een relict ¹¹⁴).

IV. In Noord-Holland, bij de bovengenoemde *Leimuidense Drecht*, ontmoet men op Balthasar's kaart van Rijnland (1610—1615) een waterloop *Rijsdrecht*, alsmede — een hoek daarmee makend — de waterloop *Rijshorn*; Ramaer (blz. 192 v.) wijst in dit verband op het vroegere ambacht *Risen* aldaar. Hij meent, dat het ambacht *Risen* geheten is naar het vele *rijshout* dat er groeide; men zou echter eerder

¹¹³) Andere veronderstellingen bij Muller NGN. 6, 49; Hettema blz. 104.

¹¹⁴) Vgl. H. Gr. § 58/59.

in dit geval een afleiding van of een samenstelling met dit woord verwachten ¹¹⁵). Wij denken eerder aan een oorspronkelijke waternaam bij *rijzen* in de betekenis van 'zich bewegen, stromen'; vgl. mhd. *rise* (f.) 'Wasserrinne an einem Berge', beiers *die Reizen* en *die Risen*, en de Noorse rivier *Reisa* ¹¹⁶). Dat in 't Nederlands ook vormen met ogm. *ai* ¹¹⁷) zijn voorgekomen, schijnt te volgen uit het toponiem *Langereis*, oorspr. een water in West-Friesland (a. 1598 *De lange Reise*), thans de beide dijken waartussen dit, nu Ringsloot geheten, loopt ¹¹⁸). Daarentegen zal *de Reizen*, bies- en rietterrein bij Leimuiden, wel foutieve spelling zijn voor **Rijzen*, daar erin voortleeft de naam van bovenvermeld ambacht *Risen* ¹¹⁹).

Verder vindt men in Amstelland met aanliggend Utrechts laagveengebied nog een vrij groot aantal andere namen:

a. *Duivendrecht* (pl.n.) ¹²⁰), oudtijds *Doevendrecht* dat later hypercorrect in *Duivendrecht* is veranderd. Eerste lid vermoedelijk de persoonsnaam *Doeve*.

b. *Overdrecht*, door Pott nog genoemd als een huis aan de Amsteldijk. In de middeleeuwen luidt de naam *Ovendrecht*: Okb. Utr. 1268 (a. 1252); 1269 (a. 1252); 1270 (a. 1252) en vaker. Het eerste lid is de in 't mnl. zo zeldzame variant (bewaard in *b-oven*) van *over*; vgl. nog tegenwoordig bij Katwoude (N.-Holland) de *Ovensloot*.

c. Op de grens van 't Utrechtse loopt het water de *Holendrecht*, dat Abkoudermeer en Waver verbindt; dus niet ver van de *Kromme Mijdrecht*. Eerste lid *hol* 'laagliggend, moerassig'.

d. In 't Utrechtse zelf het water de *Kromme Mijdrecht*, ten dele de grens vormend tegenover Zuid-Holland. De plaats *Mijdrecht*, lokaal *Mijert* genoemd, vroeger ook *Miert* ¹²¹), wordt herhaaldelijk in de middeleeuwen vermeld: *Midreth* (Okb. HZ.² 90: a. 1085, maar in de 12de eeuw vervalst: DB 197), *Midrecht* (Okb. Utr. 626: a. 1216) e.a.

¹¹⁵) Zoals Moerman (NGN. 8, 84 v. en Moerman-Beekman blz. 30 v.) veronderstelt voor de naam van de Overijsels—Drentse rivier *de Reest*, in de volksmond *Riest* geheten (maar oudste vormen *Reste*, *Resta*, *Reeste*: Okb. Utr. 486; 506 e.a.). Zie voor zuidndl. *Rijsbeek* en de familienaam *Verriest* Carnoy Handel. 25, 364.

¹¹⁶) Bach II 1, 421; resp. Rygh blz. 188 v.

¹¹⁷) Vgl. oostmnl. *rêren* en ook 't substantief *reis*.

¹¹⁸) Boekenoogen (s.v. *Wijzend*); Beekman Atl. blz. 42; Karsten blz. 70.

¹¹⁹) De spelling met *ei* naar de waterkaart van het Bureau voor Water-toerisme; vgl. *Meie* inplaats van *Mije* (zie onder *Mijdrecht*).

¹²⁰) Zie Boekenoogen NGN. 7, 131 v.v.

¹²¹) Med. 28, 86 v., waar *Mije* wel terecht als een voorbeeld van 'spelling-pronunciation' wordt verklaard; vgl. *Krommenye* = *Kromme-n-ie* (H. Gr. § 31).

Het eerste lid *Mi* is thans de *Mije*¹²²) (ook verkeerd gespeld *Meie* en *Meije*), een (aanvankelijk natuurlijk) water dat bij Zwammerdam in de Oude Rijn uitkomt; in de grafelijkheidsrekeningen wordt gesproken van *tland over die Mije* (RHZ. II 15). Ook is daar nog een buurtschap *de Mije*, terwijl vroeger de parochie *Noorden* (< *ten Oorde*) *Mi* heette; vgl. b.v. *parrochianis de [Mi]... inter veteram terram illorum de Mi* (Okb. HZ.² 124: a. 1131); *binnen der Mie* (Fremery 228: a. 1281—1284). Naar de *Mij(e)* heette de aanliggende landstreek *Mi-land*; vgl. *de bonis in Milant* (Okb. Utr. 1717: a. 1267); terwijl in 't Utrechtse nog ligt een buurtschap *Kamerik-Mijzijde*. Het is dus duidelijk, dat *Mij-drecht* een samenstelling is van de waternaam *Mij* met de soortnaam *drecht*¹²²). Moeilijk is het echter, de oorspronkelijke betekenis van *Mij* vast te stellen; Gysseling¹²³) denkt aan germ. **mīgō*- '(urine,) modder'.

e. *Sigeldrith*¹²⁴), vermeld in de 11de eeuw: *ab eo [loco qui] dicitur Sigeldrith* (Okb. HZ.² 87: a. 1064). Het eerste lid kan een persoonsnaam zijn; of het behoort bij *zijgen*, mnl. *siēn*. Misschien is de naam bewaard in *Zijdelmeer* (plas onder Uithoorn), dat dan een hypercorrecte *d* zou hebben; vgl. *van der Silmere* (RHZ. I 264 v.). Anders Fockema Andreae (blz. 39 v.), die geneigd is, de naam *Schilk(erpolder)* ermee in verband te brengen, wat taalkundig bezwaarlijk gaat.

f. **Horsterdrecht* zou, indien de naam bewaard was, heten de waterloop die de — later ingepolderde — *Horstermeer* met de Vecht verbond en die vermeld wordt als *Hursteldretheth*: Okb. HZ.² 154 (a. 1156).

g. Tot deze groep kan men ook rekenen *Vorkendrecht*, eens een plaats bij Muiden, in de 15de eeuw vermeld¹²⁵).

h. *Loosdrecht*, plaatsnaam behorend bij de — hiervóór genoemde — waternaam *Drecht*; het eerste lid is onder *loos* besproken. Misschien mag men in het gebruik van het lidwoord in de grafelijkheidsrekeningen (b.v. *doe was Bernd up die Loesdrecht*: RHZ. VII 405 v.: a. 1306) opmaken, dat het besef van een waternaam toen nog levendig of althans levend was¹²⁶). De naam komt, met en zonder lidwoord, herhaaldelijk voor in oude Gooise stukken; b.v. *dien van der Loesdrecht*; *sinen luden van der Loesdrecht... den scepen van Loesdrecht*¹²⁷).

i. Terzijde in Utrecht, n.l. in het Eemgebied, lag *Harsaterdrecht*; vgl.

¹²²) Anders Karsten die — volgens het symposionverslag Med. 28, 86 — uitgaat van een vorm *mie(de)* 'made, hooiland'.

¹²³) Med. 27, 57.

¹²⁴) Med. 28, 7 v.; 10; waar de literatuur is genoemd.

¹²⁵) NGN. 6, 49.

¹²⁶) Zie voor *op* Pauwels: Album-Lindemans blz. 333 v.v.

¹²⁷) Enklaar blz. 19, resp. 23.

juxta Eme . . . a Harsaterdrecht usque ad mare (Okb. Utr. 560: a. 1203). Daar een polder onder Hoogland aldaar heet *De Haar* mag men de naam wel verklaren als '(de) drecht van de inwonenden van De Haar'; vgl. het eerder besproken *Leczater-ghaweck*; verder *Mij-zaters* (WN. 141) bij het hiervóór behandelde *Mij(e)*; *Rijnzaters-woude* ¹²⁸).

j. Eveneens in het Eemgebied, bij Baarn, liggen de polders *Over-* en *Nederzeldert*: sedert 1497 in de vorm *Zeldert* overgeleverd, maar in de 14de eeuw *Zeldrecht* (NGN. 6, 50).

V. Een laatste groep wordt gevormd door een drietal waternamen in de kop van Overijssel, bij Genemuïden, vermeld in de 14de en 15de eeuw, n.l. *Damdrecht*, *Geizendrecht*, *Wolvesdrecht*, en een vierde als naam van een polder bij Hasselt *Stekkeldrecht*, in de 14de eeuw *Stekerdrecht* ¹²⁹).

Uit het gegeven overzicht blijkt, dat *drecht* een kustwoord is, voorkomend in een tamelijk wel aaneensluitend gebied dat zich van Vlaanderen uitstrekt over Zeeland met aangrenzend westelijk Noord-Brabant, Zuid-Holland en Noord-Holland (vooral Amstelland) met aangrenzend Utrechts gebied, over West-Friesland naar Friesland en de kop van Overijssel gaand. Het komt voor als simplex, maar vooral als compositum in een circa 40-tal namen, die meest van het water op een plaats zijn overgegaan. Het is op zijn beperkt terrein een tijdlang zeer productief geweest, zodat het niet uitgesloten is, dat analogievormingen en migratienamen eronder voorkomen. Dat zou het geval kunnen zijn bij b.v. *Ossendrecht* en *Woensdrecht*, daar deze plaatsen op en aan de zoom van de hoge gronden liggen. Verder is opmerkelijk het tweemaal voorkomen van enige namen, n.l. *Papendrecht* (zie hiervóór), en *Barendrecht* en *Zwijndrecht*, die als *Berendrecht* en *Zwijndrecht* in Vlaanderen gevonden worden.

Uit de discussies over de etymologie van *drecht* is m.i. duidelijk gebleken, dat het niet hetzelfde woord is als *drift* ¹³⁰) en dus niet behoort bij *drijven*, maar dat het een afleiding is van *dragen*. *Dracht* is de normale vorm bij dit werkwoord, immers *cht* verhinderde de umlaut, die men anders bij deze *i*-stam zou verwachten; *drecht* daarentegen behoort bij *dregen*, oude bijvorm van *dragen*. In sommige namen is *-drecht* door verzwakking en metathesis geworden tot *-dert*: *Haastert*, *Mijert*, *Zeldert*.

¹²⁸) Zie NGN. 6, 78; W. de Vries. Friese persoonsnamen blz. 49 v., maar ook, over de verhouding tot *-zate*, J. de Vries Ts. 49, 93.

¹²⁹) NGN. 6, 39; 44; 50; resp. 49.

¹³⁰) Afwijkend Gysseling, die *drecht* uit *drifti-* aanneemt en de betekenis omschrijft als 'drijvend water'. Zie voor *Drift* als waternaam Muller NGN. 6, 62 v.v.

Spellingvarianten in oude oorkonden als *dreht*, *dregt*, *drecd*; *drechth*, *dregth*, *dreheth*, *dreth*, *dret* hebben geen bijzondere waarde; zie daarvoor Muller NGN. 6, 37 v. Opmerkelijk is alleen *drech*, *drec*, indien hier werkelijk een klankverschil (afval van de *t* vooral na *ch*) mee is bedoeld, zoals Muller illustreerde door de huidige uitspraak *Dordrech*: Kloeke¹³¹) ziet dit klankverschijnsel als typisch stedelijk Zuidhollands. Een dialectisch verschil openbaart zich vermoedelijk ook in *drith*; zie Muller t.a.p.

Minder eensgezind dan over de etymologie is men over de betekenisontwikkeling. De algemene betekenis van het woord in toponymica is 'water(loop)', en men zou dus kunnen denken aan een rechtstreekse ontwikkeling uit *dragen*, dat immers o.a. 'trekken' kan betekenen; *drecht* zou dan op één lijn staan met b.v. *tocht*. Er zijn echter belangrijke argumenten die in een andere richting wijzen en waarop vooral Pottmeyer en Karsten¹³²) hebben gewezen. In de eerste plaats de overeenkomst met mnl. *overdrach*, *overdracht* 'overtoom; plaats waar vaartuigen worden overgedragen, d.w.z. overgesleept'. En ook bij dit woord doet zich het geval voor, dat *Overdrage* de naam van een water in Noord-Brabant werd; *ab Overdraga* (Okb. HZ. I 402)¹³³); het werd dan ook de naam van een dorp aldaar, en zelfs komt hiervoor naast *Overdraghe* de vorm *Overdrecht* voor¹³⁴), identiek dus met het hiervóór genoemde *Ovendrecht*. In dezelfde richting wijst de samenstelling *Damdrecht*; immers een overtoom werd vaak op een *dam* aangebracht¹³⁵). Een belangrijk argument levert ook een parallel in andere talen, n.l. ags. *dræg*, bewaard in plaatsnamen zoals *Drayton*; on.*drag* (n.) 'a portage, i.e. a place where boats are dragged over a narrow piece of land or past an obstruction in the course of a river'¹³⁶). De hier genoemde betekenis 'overzetting van schepen over 't land' kon zich gemakkelijk ontwikkelen tot die van 'overzetting van mensen over 't water, veer' — waarbij invloed van *trecht*, *trajectum* niet is buitengesloten —, alsook 'overgang van dieren door het water, voorde'. Zo wees Karsten¹³⁷) erop, dat *Zwijndrecht* oorspronkelijk ook *Het Veer* werd genoemd. *Sigeldrith* kan

¹³¹) Kloeke, *Herkomst en groei van het Afrikaans* (1950) blz. 284 v.v.

¹³²) Ts. *Gesch.* 20, 33 v.v.; resp. *It Beaken* 3, 146 v.v.; 8, 47 v. Bij Pottmeyer sluit zich aan Fockema Andreae blz. 7; 30; 39.

¹³³) Vgl. *Med.* 28, 10 n. 31.

¹³⁴) NGN. 8, 108.

¹³⁵) Zie de beschrijving DWR. 2, 1268 v., waarbij men heeft te bedenken, dat aanvankelijk de middelen wel vrij eenvoudig zullen zijn geweest; misschien was het in primitiefste vorm een werkelijk *overdragen*. Een aardige plaat, waarop men allerlei middelen om een schip over „drooghten” heen te trekken ziet afgebeeld, bij Karsten: *Amstelodamum* 1950 blz. 162.

¹³⁶) Zie *Ekwall Dict. s.v. Drayton*.

¹³⁷) Volgens verslag in *Med.* 28, 87.

een overzetveer geweest zijn, gelegen als het was even beoosten de samenvloeiing van *Kromme Mijdrecht* en *Drecht* die verder samen de Amstel vormen. En indien in *Pendrecht* *pen-* terecht met *page* 'paard' in verbinding is gebracht, zou hier goed passen de betekenis van voorde.

Maar de algemene betekenis die zich uit die van 'portage' had ontwikkeld, is die van water(loop), vaart, tocht, en dat dit proces reeds vóór de 11de eeuw zijn beslag had gekregen, is aannemelijk door de naam *Dordrecht*. Een eerste lid *door* is immers alleen denkbaar, indien *Dordrecht* synoniem is van doortocht, doorvaart, mnl. *Thurlede*; het betreft hier de „doorgang” van Merwede naar Dubbel, die — naar V. Rheineck Leyssius (blz. 39) opmerkt — opkwam, toen het „zwin” van *Zwijndrecht* ondieper werd. Een betekenis van water(loop) moet *drecht* ook gehad hebben in de tautologische samenstellingen *Loosdrecht*, *Zwijndrecht* (zwin), *Heydrecht* (?), *Kieldrecht* (kil), *Wieldrecht*, en in de appositionele composita *Mijdrecht*, *Rijsdrecht* (?), *Eimdrecht* (??). Dat *drecht* en *loos* synoniem waren, blijkt ook uit *Menkenesdreth* = *Minke-loos*.

Maar hoe betrekkelijk oud de *drecht*-namen ook zijn, in het gehele kader van de waternamen behoren zij tot een vrij jonge laag, daar het woord *drecht* zelf oorspronkelijk op menselijke werkzaamheid betrekking had. Vandaar ook, dat talrijke *drecht*-namen een persoonsnaam als eerste lid hebben, iets waarop vooral — niet zonder enige overdrijving — Pottmeyer en Spijkerboer de nadruk hebben gelegd; vgl. *Duivendrecht*, *Geizendrecht*, *Haastrecht*, *Katendrecht*, *Ossendrecht*, *Papendrecht*, *Scherpendrecht*, *Stekerdrecht* (?), *Verenavendrecht*, *Vorkendrecht* (?), *Wolvesdrecht*, *Zeldrecht* (?). Er blijft dus bij deze namen uit de naheidense tijd geen kans om *Woensdrecht* als *Wodani* (*Trajectum*) te verklaren¹³⁸; het eerste lid moet ook hier een gewone persoonsnaam zijn. Bewoners of dorp gaven de naam aan *Harsaterdrecht*, *Horsterdrecht*. Daartegenover staan betrekkelijk weinige natuurnamen: *Barendrecht*, *Eendracht*, *Holendrecht*, *Moordrecht*, *Sliedrecht* (?).

8. Graaf en verwanten

Bij het werkwoord *graven* behoren een reeks van substantieven, die op een gegraven of vergraven water betrekking hebben en alle als bestanddelen van hydroniemen worden gebruikt; de Latijnse reflex is *fossa*, *fossatum*.

a. *Grave*, later veelal verkort tot *graaf*; waarnaast, met een *n* uit de

¹³⁸) Zoals Bach II 1, 363 nog mogelijk acht; zie ook de daar aangehaalde literatuur. Daarentegen neemt hij een persoonsnaam aan in Duits *Wotenes-husen* e.a.

casus obliqui, *graven*, te vergelijken met hgd. *Graben*¹³⁹). De vorm *grave* is ook bewaard als de plaatsnaam *Grave*, mnl. *die Grave*¹⁴⁰). De vorm *graven* leeft nog in 't Oosten van ons land, vooral in Twente, waar men b.v. de spreekwijze kent: *in alle grawens tegeliek lopen*¹⁴¹). Een bijvorm **greffjō* leidde tot gronings *griffe* (17de eeuw), daar ook voorkomend als waternaam *de Griffe* (thans gedempt)¹⁴²).

Graaf is vroeger een algemeen Nederlands woord geweest, dat tot in 't hart van Holland in gebruik was, maar het is teruggedrongen door concurrenten als *sloot* en *wetering*. Een duidelijk voorbeeld van de vroegere verbreiding is zuidhollands *Bodegraven*, thans een plaats, maar vroeger een water: *rivulo, qui vocatur Bodegrave* (\pm 1214: FE. 83, 13 v.); *die oude Bodegrave* (Fremery 309: a. 1295/6). Nadat de naam op de plaats was overgegaan, kreeg het watertje de naam *Scheisloot* (WN. 22); vgl. voor *grave*: *sloot* ook *grave Scholuynen* = *Scholuynsloot* (zie Inl.); *zijdgraven* (Overijssel en Gelderland): *zijdsloot* (Utrecht)¹⁴³). De plaats *Bodegraven* wordt ook reeds in de middeleeuwen vermeld; vgl. *Bodengraven* (Okb. HZ.² 87: a. 1064), *Bodegrave* (ald. 130: a. 1134; en vaker); ook met syncope van de *d* *Boegraven*¹⁴⁴). Thans is de plaatselijke vorm *Boreft*, dat vermoedelijk uit **Bode-greft* is samengetrokken; vgl. in de onmiddellijke nabijheid de *Grecht* bij Woerden, a. 1624 *Greft*¹⁴⁴), een in de late middeleeuwen gegraven water¹⁴⁵). Misschien was de *Bode-grave* de vergraving van een water dat oorspronkelijk de *Bode* heette, een waternaam die vooral uit de Harz bekend is en door Seelmann¹⁴⁶) wel terecht verklaard is als behorend bij got. *baups* 'stom, doof'; hetzelfde bestanddeel in *Bodemaer*.

Een tweede Zuidhollands voorbeeld, dit keer in de Alblasserwaard, is de thans onbekende *Kortegrave*, in de middeleeuwen vermeld als veldnaam. Het betreft een vergunning aan heer Hendrik van Alblas, een watergang te maken *in terra, que vocatur Teutonice Cortegrave* (Okb. HZ. N. 37: a. 1264); vgl. verder *Cortegrave*: Okb. HZ. II 458 (a. 1282); 477 (a. 1283). Dit *Cortegrave*, oorspronkelijk dus een waternaam, stond dan in tegenstelling tot de *Grave*¹⁴⁷), thans *Graafstroom* (tautologische

¹³⁹) Zie voor de verbreiding van *Graben* in Duitse namen Krahe Beitr. 1, 32.

¹⁴⁰) Waarover Jacob, Het dialect van Grave blz. 1.

¹⁴¹) Dr. Bl. 2, 99.

¹⁴²) W. de Vries NGN. 11, 134.

¹⁴³) Mnl. W. 11, 585.

¹⁴⁴) Rechtsbronnen der vier hoofdwaterschappen van Zuid-Holland (1951) blz. 355 v. (a. 1480); resp. blz. 464 (en vaker).

¹⁴⁵) Zie voor de vorm nader onder b.

¹⁴⁶) ZONF. 11, 8 v.v. Geheel anders over het Nederlandse water Beckman TAG. 23, 20 v. (bij mansnaam *Bode*).

¹⁴⁷) Reeds in 1320 vermeld (V. d. Bergh blz. 59).

samenstelling als *Graafwetering*), een verlenging van de *Alblas* of een vergraving van een deel ervan. Aan die *Graafstroom* ligt het dorp *Molenaarsgraaf* (*'s Moolnaars-Graveland*), en aan de *Alblas Bleskensgraaf* (*Blassekijs-Graveland*), waarin de eerste elementen de namen zijn van de heren, vermeld in een charter van 1277¹⁴⁸).

Talrijk zijn de samenstellingen met *-grave(n)*¹⁴⁹; vooral in 't Gelders en Overijsels: *hoeftgraven*, *tochtgraven* (dit een tautologisch compositum), *vloedgraven* (eig. = vloeiende, stromende „graven”)¹⁵⁰, waarbij het dialectisch gebruik verschilt: zo is overijsels *vloedgrave* = twents *tochtgraven*¹⁵¹). *Vloedgraaf* is ook een beek in Limburg, waar tevens een *Tochtgraaf* is, terwijl men onder Herwijnen de *Hoofdgraafse Wetering* kent en in het „polderdistrict Veluwe”¹⁵² de *Hoofdgrave*. Maar het meest bekend is de samenstelling *leigraven*, dus een „graven” die het water leidt, afvoert naar een ander water; in 't grote rivierengebied noemt men nog afwateringen op de Linge *leigraven* (pl.); en verder heten heel wat waterlopen *Leigraven* (O.), *Leigraaf* (G., N.-Br., L.)¹⁵³. Een soortgelijke betekenis zal gehad hebben *Loopgraaf*, dat als naam van een wetering bij Berlikum (N.-Br.) verschijnt. Een oude samenstelling is *Dobgrave*, water bij Schalkwijk; vgl. Okb. HZ. I 346 (a. 1233). Van andere aard zijn die composita, waarvan het eerste lid de naam specialiseert. Wij geven enkele voorbeelden, waaruit blijkt dat *-graaf* in 't bijzonder tussen de grote rivieren zich heeft weten te handhaven. Daar vindt men *Kromme Graaf*, *Kruisgraaf*, *Keutergraaf*, *Schutgraaf*, *Wei-graaf*, *Zandgraaf* en talrijke andere, die zijn aan te treffen in de lijsten van de Stichting voor Bodemkartering. Voor Gelderland noemen wij nog de *Kreigraaf*, eertijds *Kraaigrave* (Veluwe); de *Dijkgraaf* (Wageningen); de *Nieuwgraaf* (Westervoort); voor Overijssel de *Heigraaf*, de *Weegraaf* (= de bovengenoemde *Wei-graaf*), de *Beentjesgraven*, en, speciaal in Twente, de *Hollandergraven*, *Nieuwe Graven*, *Markgraven*, *Sin-graven*¹⁵⁴; voor Limburg de *Veldgraaf*, *Gekkengraaf*, *Koegraaf*,

¹⁴⁸) WN. 231. Er schijnt dus geen verband te bestaan tussen *Bles-*, *Blas-* en de raadselachtige naam van het aangrenzend water, dat reeds in de 11de eeuw als zodanig wordt vermeld: *de fine fluminis Alblas* (Okb. HZ.² 87: a. 1064). *Bleskens-* is de genitief van een persoonsnaam, die in dezelfde vorm en naamval ook voorkomt in Okb. B.-L. 139 (a. 1399): *tusschen die goide wilen Bleskens ende Jan Scheffeners goet*.

¹⁴⁹) Vgl. hiervóór *zijdelgraven* en, onder „Ablaut”, *zee-graven*.

¹⁵⁰) Bij Laes enige keren *Uloeigracht*, waarnaast soms *Uloetgracht*.

¹⁵¹) Volgens Dr. Bl. 5, 22.

¹⁵²) Fockema Andreae ald. blz. 36.

¹⁵³) Vgl. ook de familienamen *Uloedgraven*, *Leygraaf*.

¹⁵⁴) Waarover H. Gr. § 161 f.

Scheidgraaf of *Stralengraaf*, *Zompgraaf*, maar hier wordt *-graaf* ook voor holle weg gebruikt, b.v. de *Heidgraaf* bij Valkenburg ¹⁵⁵).

Voor Noord-Brabant kunnen, behalve nieuwe namen als *Ottergraaf*, *Walgraaf*, enige oude voorbeelden genoemd worden; zo waar het betreft de grensbepaling van goederen, aan de abdij Berne geschonken, in de buurt van Schijndel: *ad Vulvesgrave . . . usque ad Ricwinesgraven; de Ricwinesgraven usque ad Berescampe; de Berescampe super Luzengrave; de Luzengrave . . .* (Fremery 48: a. 1218): waarschijnlijk is het eerste lid van alle drie *-grave*-namen een persoonsnaam. Eveneens op Noord-Brabant heeft betrekking: *omne allodium, quod habuit inter Molregrave et Mosam* (Okb. Gelre 554: a. 1232). Indien de *Molregrave* identiek is met de *Molengraaf* bij Schaaik (Bovenland van Ravestein), is *molre* 'mulder, molenaar' later vervangen door *molen*. Verder wordt in 1488 een *Dode Graaf* onder Woensel vermeld: *aen den doden grave* ¹⁵⁶): *dood* = stilstaand, vgl. nader onder „Adjectief”.

b. *Gracht, grecht, grift*.

Gracht is ontstaan uit **graf-ti-*; onder invloed van *graven* won de *ǣ* het van de umlauts-*ě*; verder ontwikkelde de *ft* zich normaal tot *cht* (in 't mnl. ook nog *grecht, greft*). In Friesland zal men, in overeenstemming met ofri. *greft*, een vorm *Gref*t mogen verwachten, en inderdaad vindt men die als naam van verschillende wateren aldaar ¹⁵⁷). In Noord-Holland bewaart de plaatsnaam *Graft* de Friese *ft*; de oudere vormen *Gref*t, *Graft* (FE. 74, 12; resp. Okb. HZ.² 96) ten dele ook de Friese *ě*. Merkwaardig is het hierboven reeds genoemde *Grecht, Gref*t in Zuid-Holland.

Waar de umlaut bleef, kon zich uit **gref-ti-* de vorm *Grift* ontwikkelen, die men vooral in Utrecht en oostelijker aantreft. Soms worden *gracht* en *grift* naast of door elkaar gebruikt; in de Betuwe staat de *Grift* (Elst) tegenover de *Schoenmakersgracht* (Hemmen); en in 't Utrechtse heet de *Pijnenburger Grift* ook *Praamgracht*. Bekend is de *Bisschop Davidsgrift*, genoemd naar de Utrechtse bisschop David van Bourgondië, onder wie de *grift* verbreed en vergraven is. Een vergraven water is ook de *Veluwe Grift*, die uit verschillende sprengen ontstaat. Men vindt *griften* nog voorbij Meppel: *Kolderveense Ooster- en Westergrift, Nijeveense Grift, Oude Grifte* (deze bij Havelte).

Terwijl ten onzent *gracht* het gewone woord is voor een kanaal, vooral

¹⁵⁵) Zie voor de *Landgraaf*, voorheen *Boebegraaf*, in de Heerler heide Hardenberg TAG. 63, 737 v.v.; geen oude waterloop, maar een landweer.

¹⁵⁶) Zie Kuysten NGN. 9, 114; 14, 178, die zegt, dat het een nog bestaande en zo hetende grenssloot is.

¹⁵⁷) Vaak verhollandst tot *Graft, Gracht*.

om of door een stad — wij laten een nadere beschouwing van de namen der vooral uit Amsterdam zo bekende stadsgrachten terzijde —, heeft het in 't Vlaams (maar ook in 't Gronings) in de eerste plaats de betekenis van sloot, een betekenis die ook mnl. is.

Alleen voor kleine en zeer kleine wateren worden gebruikt de vormen die onder *c* en *d* worden besproken:

c. *Grebbe*; met een geminatie die door een oorspronkelijk volgende *j* is veroorzaakt. Het bekendst is het riviertje de *Grebbe* op de grens van Utrecht en Gelderland, met de uit de oorlog zo bekend geworden *Grebbe-berg*; maar ook elders komt de naam voor: de *Grebbe* in Bergen-op-Zoom¹⁵⁸). In Noord-Holland kent men een waterschap *de Greb*, vroeger verdeeld in de *Oude* of *Weidgreb* en de *Nieuwe* of *Rietgreb*¹⁵⁹). De afkorting *-greb* leidt tot een uitspraak en schrijfwijze *-grop*; b.v. *Lijstgrop* (sloot in West-Stellingwerf), *Oostergrop* (sloot bij Havelte). Als eerste lid van een samenstelling is te noemen *Wijde Grebsloot* (Oudkarspel). Daarnaast komt een vorm met *ī* voor, bewaard in wat een Noordhollandse slootnaam moet geweest zijn: *dimidium mansum prati inter duas Gribbas et terram quinque virgarum a Gribba in Bemestre* (Okb. HZ.² 96: a. 1105 of 1106—1119).

Sedert Kiliaan komt *grub*(*be*) voor; het is bij deze wisseling van *ě*, *ī*, *ŭ* moeilijk te beoordelen, of men hier met oude ablaut dan wel met jongere dialectische wisseling te doen heeft (vgl. ook onder *d*). Wat hiervóór bij *graaf* is opgemerkt, geldt ook bij *grubbe*, n.l. dat in Limburg het woord gaarne wordt gebruikt voor holle weg; zo vindt men bij Valkenburg de *Trichter* (= Maas-trichter) *Grubbe*, waarvan de *Heidgraaf* — nu door een moderne grote weg ervan afgesneden — de verlenging is. In dezelfde buurt heet een andere holle weg die van Sibbe naar Valkenburg voert, de *Sibber Grubbe*. Ook plaatsen konden naar zo'n holle weg genoemd worden; zo ligt bij Nut een gehucht *Grijzegrubben* of *Grijzegrobben*. De plaatsnaam *Grubbenvorst* (*Grobbeenvorst*) is een jongere samenstelling voor middeleeuws *Gribben*, *Grebbe*, *Grobbe*¹⁶⁰). Ook Zuid-Nederland kent *grebbe/grobbe*; bij Laes vindt men de *Grebbe* (a. 1561 *grebbe*) te Steenokkerzeel, naast de *Grobbe* te Achelgem, en *Grobbebeek* en *-gracht* als zijrivier van de Zenne, en een *Dekdalgrobbe* te Wezembeek (\pm 1750 *Dekdael grobbe*). Lindemans¹⁶¹) vermeldt *groebbe* (a. 1596), *grobbe* (a. 1598) in de betekenis van 'greppel' of 'gracht'. Als samenstelling komt in 't Zuiden voor *Grobbeendonk*¹⁶²).

¹⁵⁸) WN. 265.

¹⁵⁹) Karsten blz. 121.

¹⁶⁰) Zie Hardenberg TAG. 63, 749.

¹⁶¹) Toponymie van Asse blz. 115.

¹⁶²) Waarover Carnoy s.v.

d. *Greppel* (*grippel*, *gruppel*) met geminatie en verscherping, waarnaast mnl. *grebbe* (*grippe*, *gruppe*), ook bij Kiliaan en nog dialectisch *gruppe*: wegens de algemene verbreiding de *é* waarschijnlijk door ablaut. Duidelijk ablautend met *grebbe*, *gruppe* is ndl. *groep*, mnl. *groepe* 'goot, greppel', ofri. *grōpe* 'mestkuil'; met oudgerm. *ō*. Met hetzelfde vocalisme, maar rechtstreeks bij *graven*, mnl. *groeve*, dat o.a. sloot kan betekenen. Van de hier genoemde vormen zijn de volgende van toponymisch belang:

gruppe, *gruppel*: *Gruppe*, sloot te Ambt-Hardenberg; verder oude naam van een Veluwe beek¹⁶³); *Gruppel* in *Jonkersgruppel* (18de eeuw), later *Jonkersvaart* (Gr.)¹⁶⁴);

groepe (*grōpe*), in de eerste plaats op (eertijds) Fries gebied in gebruik. Vgl. voor Friesland zelf ofri. *Sylgroppe* (a. 1500: Sipma 3, 29) en nfri. *Mûntsgrope* (= *Monniken-*)¹⁶⁵ e.a. in Smallerland. In Groningen worden, in de buurt van de Letse of Zijp die de scheiding vormde tussen Reiderland en Oldambt, wellicht tussen Meden en Muntendam, twee wateren genoemd, waarvan de namen zijn samengesteld uit persoonsnaam + *groepe*, n.l. *Item Reneke groepe, alzoo geheten . . . Item Hijllikogroepe . . . als die anderen revieren* (Okb. Gr. Dr. 814: a. 1391). Nog komt het in dit gewest als veldnaam voor: *Dieksgroep onder Onnen*¹⁶⁶). En in Noord-Holland heet een sloot onder Midwoud *Woudgroep*;

groeve verschijnt in Groningen als naam van verschillende weterringen, n.l. *Groeve* (*Groef*), wetering bij De Leek, vermoedelijk reeds a. 1563 vermeld als *die Groeve in Peisser deep* (NGN. 5, 62); *Groeve*, vaart van het Schildmeer naar het Damsterdiep. Ten derde *Groeve* bij Zuidlaren, oudtijds vermeld als: *in fossato, quod Grove communiter dicitur* (Okb. Gr. Dr. 168: a. 1285); *in fossato, quod Grove communiter dicitur* (ald. 527: a. 1364). W. de Vries¹⁶⁷) houdt *Grove* voor de Friese vorm; hij komt meer voor, zo o.a. als naam van een sloot bij Engelbert (a. 1285)¹⁶⁸). Uit dit *Grove* ontwikkelde zich *Grouw* (*Groue* a. 1551 bij Nuis, *Grouwe* a. 1650 bij Niebert); zie De Vries t.a.p., die hiertoe dan ook rekent de naam van de bekende Friese plaats *Grouw* (ouder *Grove*)¹⁶⁹), gelegen aan en genoemd naar het (vroeger) gelijknamige water¹⁷⁰).

¹⁶³) Moerman TAG. 1934 blz. 495 v.v.

¹⁶⁴) W. de Vries Gr. pl. n. blz. 60.

¹⁶⁵) Waarover Winkler blz. 265.

¹⁶⁶) Med. 29, 101.

¹⁶⁷) NGN. 11, 135.

¹⁶⁸) Slicher van Bath 2, 303.

¹⁶⁹) NGN. 4, 31.

¹⁷⁰) Anderen echter (zo V. d. Bergh blz. 236 n. 1 = Mnl. W. 11, 190) menen,

9. *Delf*

De afleiding is duidelijk; het is een gedolven, gegraven, of althans verdolven, vergraven water. Het is een kustwoord, eens verbreed van Vlaanderen tot Holstein¹⁷¹). Synoniem van dat andere kustwoord *sloot*, moet het zich blijkens de etymologie oorspronkelijk daarvan hebben onderscheiden door een betekenisschakering: terwijl bij *sloot* het accent viel op het afsluiten, het afscheiden, het afgrenzen van het land, lag bij *delf* het zwaartepunt in het kunstmatige van de waterloop. Maar reeds vroeg verdween dit verschil en gebruikte men naast en door elkaar *scheisloot*: *scheidelve*, *heinsloot*: *heyndilve*, *dijksloot*: *dijckdelve*. In de strijd tussen de concurrenten moest echter *delf* voor *sloot* wijken; het langst heeft het zich in Zeeland gehandhaafd, waar b.v. *Dulf* en *Reedulf* nog als namen van twee afwateringsloten bij Aksel voorkomen¹⁷²); karakteristiek is, hoe Cats in latere drukken *dilve* door *sloot* vervangt¹⁷³). Voorts is het woord vooral bewaard in plaatsnamen, veelal in een met *t* verzwaarde vorm: *Delft*, *Assendelft*¹⁷⁴); maar als eerste lid van een compositum *Delf-zijl*.

De gewone mnl. vormen zijn *delve*, *dilve*; eerst na de middeleeuwen treft men de onder invloed van de volgende *l* geronde vorm zeeuws *dulve*¹⁷⁵). Middeleeuwse Zeeuwse namen met *i* zijn b.v. *Ymmendilve*, een water niet ver van het — later verdronken — Reimerswaal; vgl. Okb. HZ. II 826 (a. 1292): *tuschen Reymerswaele ende Ymmendilve* (zie ook II 827: a. 1292). Op Tolen heette een bepaald water *ter Scedilven . . . van der Scedilven* (RHZ. VII 467); vgl. bovengenoemd *scheidelve*. En bij Duiveland: *an die oestzide van Duveland tote Meesen dilve* (RHZ. 5, 289). Noordelijker overweegt de *e*-vorm; b.v. op Voorne *Thanquines delve*: Okb. HZ. I 316 (a. 1229). En het water waarnaar *Delft* is genoemd, de kunstmatige verbinding tussen Vliet en Schie, wordt *Delf* genoemd; vgl. *dat lant tusschen die Delf . . .* (Fremery 228: a. 1281—1284); *stalen in die Delf* (Okb. HZ. II 815: a. 1292). Ten N. van

dat dit *Grouw* — evenals de naam van de buurtschap *de Groeve* onder 't Zandt (NGN. 11, 134) — ontstaan is uit *Groda*. Zie voorts Weijnen NGN. 14, 14 en de daar aangehaalde literatuur.

¹⁷¹) Zie voor Vlaanderen De Bo s.v. en voor toponiemen in Noord-Waasland De Wilde: Feestbundel-V. d. Wijer 1, 462; voor het vóórkomen langs de Noord-duitse kust Witte blz. 93; voor Duitsland in 't algemeen, speciaal over de *Thulba*, Belschmer und Krahe PBB. 67, 371 v.; Krahe Beitr. 1, 39.

¹⁷²) Opg.-De Ridder.

¹⁷³) Zie Meertens: Akademiedagen 4, 80. Vgl. verder de inleiding.

¹⁷⁴) *Ascmannedilf*: Okb. HZ.² 85 (a. 1063). Zie voor deze merkwaardige naam Karsten blz. 34 v. (met oudere literatuur).

¹⁷⁵) Zie Med. 28, 19 noot 60 en de daar genoemde literatuur.

Leiden is er sprake van *terram in palude de Sassenhem, que Reddelf* (d.i. riet-delf ¹⁷⁶) *vulgariter appellatur* (Okb. HZ. II 172: a. 1268).

In Friesland treft men, tengevolge van de reeds in het Oud-Fries bestaande neiging om de verbinding *lb* te vereenvoudigen tot *l*, nog een andere vorm: *deel* ¹⁷⁷). Vandaar — met afwijkend geslacht als in ags. *ge-delf* — *It Deel, It Lang-Deel* e.a., naast de *Delft*: naar 't schijnt, dialectisch verdeeld ¹⁷⁸). Ook in Groningen komen beide vormen naast elkaar voor: de *Delf* — genoemd in Okb. Gr. Dr. 118 (a. 1252): *Merna buta Delve, buppa Delve* — was, naar de jongste onderzoeken ¹⁷⁹), oorspronkelijk groter dan thans: een ge- of vergraven vaarwater tussen Zoutkamp en *Delfzyl*; waarnaast echter onder Middelstum het gehucht *De Deel* en het water de *Deelster Maar*.

Van het werkwoord *delven*, ofri. *delva*, is afgeleid een substantief ofri. *delfta* (m.), waarnaast *delta* ¹⁸⁰), en zo is ook *Delte* tot hydroniem geworden: *Delt(e)* is een andere naam voor de Uskwerdermaar (Gr.) ¹⁸¹). In Friesland zelf komt *Dolte* voor ¹⁸²), ook *Diepe Dolte*, m.i. een oude ablautsvorm bij genoemd *delte*. Men zou geneigd zijn, de Zweedse waternaam *Dylta* (met umlaut, veroorzaakt door een oorspr. *i* in 't suffix) hiermee op één lijn te stellen, maar naar de verklaring van *Lidén* ¹⁸³) is dit slechts een verre verwant ervan: *Dylta* uit **dylpta* uit **dulpiþō* bij noors dial. *dulp(e)*, zweeds *dulpa* 'inzinking, laagte in de bodem', dat zelf familie zou zijn van wgm. *delven*.

10. Wetering en verwanten

Het woord *water* is, misschien door zijn algemeenheid en vaagheid, niet zóveel in gebruik geweest als men a priori zou verwachten; waar het voorkomt als hydroniem, kan het uiteraard evengoed een natuurlijk als een gegraven water, evengoed een waterloop als een plas aanduiden. Oude samenstellingen met *water* als tweede lid zijn:

- a. Het *Dijkwater*, nu nog een geul van de Grevelingen naar Dreischor (Schouwen), reeds vermeld door Stoke: *int Dijkwater* (IX 773).
- b. Het nu niet meer bekende *Moerwater*, vermeld in Okb. HZ.² 62 (a. 992): *super fluvium Moerwater*; klaarblijkelijk in de buurt van Leur

¹⁷⁶) Vgl. *Rietdolf* bij Gysseling, Oudenburg blz. 197.

¹⁷⁷) W. de Vries NGN. 11, 100 v.v.; Schönfeld Bijdr. 10, 17.

¹⁷⁸) Zie de namen in Winkler's Friesche Naamlijst s.v.

¹⁷⁹) Door V. Veen: TAG. 68, 368 v.v. (daarbij 69, 238 v.v.).

¹⁸⁰) Holthausen, Altfries. Wb. s.v.; Mnl. W. 11 s.v. *delte*.

¹⁸¹) 't *Delt* naast de *Delt*: zie NGN. 11, 104 v., waar W. de Vries *delte* ten onrechte bij *del* behandelt.

¹⁸²) Materiaal bij Kalma Fr. Pl. N. 2, 17 v.

¹⁸³) N. o. B. 20, 217 v.v.

(N.-Br.), volgens Obreen = de *Leurse Vaart*. Vgl. een water *Moerman* bij de Widele: Okb. HZ. I 416 (a. 1246)¹⁸⁴).

c. Het *Zwarte Water*: wordt nader besproken onder „Adjectief”.

d. Tot plaatsnaam geworden, *Oudewater*, herhaaldelijk als zodanig genoemd in de middeleeuwen: *Oudewatere* (Okb. Utr. 938: a. 1239); *Oldewater* (ald. 950: a. 1240); *Heldwater* (ald. 961: a. 1241); *Oudewatre* (Okb. HZ. II 414: a. 1281). In de grafelijkheidsrekeningen de om de praepositionele aanwas opvallende vorm: *In Tinoudewater* (VII 27 en vaker).

Nieuwere namen zijn o.a. *Binnenwater*, *Brede Water*, *Kaaskenswater*, *Kooienswater*¹⁸⁵), *Korfwater*¹⁸⁶), *Kruiswater*, *Nieuwe Water*. Merkwaardig is *Kwakjeswater*, duinplas bij Rokkanje, thans natuurmonument. De naam schijnt aangepast te zijn aan die van de vogel *kwak*, een kleine reiger die vroeger veel voorkwam in Zuid-Holland¹⁸⁷). Oorspronkelijk zal echter de naam wel geweest zijn **Kwakwater*, genoemd naar het naburige dorp *Quack*, aldus vermeld in Blaeu's *Zeespiegel* (1623) (kaart 59); nog is daar een *Kwakpolder*. De paskaart in Van Keulen's *Lichtende Zeefakkel* (1680) kent *Quax Diep* tussen „t Landt van Voorn” en „t Landt van Goeree”.

Als eerste lid van samenstellingen treft men *water* o.a. in *Watergang* ‘waterloop’, vooral in Zeeland, speciaal op Walcheren zeer gebruikelijk¹⁸⁸); ook in de samenstelling *sprinkwatergang*. *Waterliet* is een plaatsnaam, o.a. op Tolen (RHZ. IV 98 e.a.). *Waterleiding*, *Waterloop*, *Waterloos*, *Waterweg* zijn elders in dit werk besproken.

Van het van *water* afgeleide werkwoord *wateren*¹⁸⁹) komt *wetering*, *watering*¹⁹⁰), gevormd met het suffix *-ing*, dat vrouwelijke nomina actionis vormt, die dan ook concreta kunnen worden. Weteringen zijn

¹⁸⁴) Zie voor *-man* in waternamen Tack NGN. 10, 74 v. en de daar aangehaalde literatuur.

¹⁸⁵) Karsten blz. 143.

¹⁸⁶) Med. 29, 48.

¹⁸⁷) Ardea 32, 28.

¹⁸⁸) Mnl. W. 11, 561; zie ook Ts. 65, 145: *ductum aque, qui waterganc dicitur*. In Noord-Holland onder Landsmeer een buurtschap *Watergang* (Karsten blz. 60).

¹⁸⁹) Meer bekend in composita als *uit-* en *afwateren*, waarvan de afgeleide nomina *uitwatering* en *afwating*, vooral in samenstelling met *kanaal*, in nomina propria worden gebruikt. Reeds a. 1269 onder Vianen een *utweteringam* (Fremery 155).

¹⁹⁰) Zie voor de umlaut H. Gr. § 37 Opm. 2. Zeer ongewoon *waterange*: Okb. HZ.² 37 (a. 967). *Watering* heeft in Zeeland nog een andere betekenis gekregen, n.l. die van waterschapsorganisatie (vgl. iets soortgelijks bij *waterschap*, waarvan de oudste betekenis is *uitwatering*); zo werd Walcheren verdeeld in vier wateringen. Zie Fockema Andreae, *Zeeuws-Vlaanderen* (1950), in 't bijzonder blz. 6 v.v.

meestal gegraven ter verbetering van de afwatering, vooral sedert de 13de eeuw, wanneer de grote ontginningen beginnen; soms berusten zij op het beloop van een natuurlijk water. Zo herinnert de *Woudwetering* (het noordelijk deel van de Heimanswetering) met het eraan gelegen dorp *Woubrugge* — volksetymologisch vervormd uit *Wou(d)broek*¹⁹¹) — aan de laatmiddeleeuwse ontginning van de wouden en broeken in deze streek. Bij gebrek aan behoorlijke wegen — er waren in de veenstreken vaak alleen smalle paadjes¹⁹²) — konden deze weteringen belangrijke verkeersaders worden.

In 1239 verleent de elect Otto aan het Kapittel van St. Jan te Utrecht vergunning om een wetering te graven in het veen, liggende naast De Vuurse, en vandaar langs Soest tot in de Eem: *ut faciant aqueductum, qui vulgariter dicitur weteringe . . . usque in fluvium qui dicitur Eme*: Okb. Utr. 943; het is de tegenwoordige *Pijnenburger Grift* (zie onder *graaf*). Hier is dus *aqueductus* de vertaling van *wetering*; soms komt voor: *novo . . . aquarum decursu, quem lingua eorum weteringa vocant* (Okb. HZ.² 153: a. 1155), maar de gewone en meest juiste vertaling is *fossa, fossatum*. Het simplex was al spoedig op weg, nomen proprium te worden; zo heet het in 1534 in Drente: *up enen sloet geheten de Weteringhe* (NGN. 5, 59), en nog bestaan een aantal *Wateringen* en vooral *Weteringen*. Ook veld- en plaatsnamen ontwikkelen zich gemakkelijk hieruit; het is maar een kleine stap van land, gelegen *op da Weteringhe* (Sipma I 500: a. 1505), tot: *dat erve gheheten up die Weteringhe* (NGN. 5, 155), en dan naar *(De) Wetering*.

Maar al spoedig komt men tot samenstellingen, waarvan de meest voorkomende zijn *Oude* en *Nieuwe Wetering*. Zo wordt in 't Utrechtse de *Oude Wetering* reeds in de 13de eeuw vermeld; het betreft een hoeve lands, strekkende van de Oude Rijn tot aan de Oude Wetering: *ab antiquo Reno usque ad anticum aqueductum, quod Teutonice Oudeweteringe appellatur* (Okb. Utr. 1176 en 1182, beide a. 1248). En de Sallandse *Nieuwe Wetering* wordt als *Novum Fossatum* genoemd in een oorkonde van 1169; het betreft de novale tiend in Salland, gelegen *inter aggerem Novi Fossati et inter palustria loca, vulgo Voersterbroek vocata* (Okb. Utr. 464)¹⁹³). Een andere oude samenstelling is de *Bisschops-wetering* ten W. van Zeist: *per aqueductum, theutonice dicitur Bisscops-*

¹⁹¹) *inter . . . Woutbroeke*: Okb. HZ. I 566 (a. 1252). De oude *brug*, waarnaar de plaatsnaam vervormd werd, is sedert kort afgebroken en vervangen door een moderne. Vgl. verder Leyden TAG. 58, 47 en 54.

¹⁹²) Zie Hofstee-Vlam blz. 223 v.

¹⁹³) Zie voor de geschiedenis van de weteringen die rechts en links van de IJssel in deze rivier uitkomen niet ver van Zwolle: Fockema Andreae, Veluwe (1950) en Salland (1950).

weteringe (Okb. Utr. 1419: a. 1257); *a fossato domini episcopi Traiectensis, vulgariter des Bisschops Weteringhe appellata* (Enklaar blz. 85: a. 1472?). Zeer talrijk zijn de weteringen voorts in het grote rivierengebied en in het Zuidhollandse polderland. Afzonderlijk noemen wij alleen de namen van vier parallelle duinweteringen tussen Den Haag en Leiden, n.l. de *Maandagse, Dinsdagse, Woensdagse en Donderdagse Wetering*; zij ontvingen hun namen naar de dagen der week, waarop zij — op gezette tijden — moesten worden geschouwd¹⁹⁴); vgl. *Schouwwetering* (U.).

Er blijft nog over, een enkel woord te zeggen over de verdeling van de beide vormen *wetering* en *watering*. *Wetering* is de algemene, vooral oostelijke vorm; *watering* wisselt en wisselde ermee af, vooral in Zuid-Holland¹⁹⁵), waar men de indruk krijgt, dat het, in 't defensief gedrongen, zich slechts zeer beperkt heeft kunnen handhaven. Zo is er in de 13de eeuw in de buurt van Hazerswoude sprake van: *XII morghen lants, die licghen int gerecht van Hadewartswoude, in maetvelt tusscen der watheringen ende den Rine . . . an der wateringhen . . . op Quintes wateringhe* (thans *Kwintsheul*, waarvan een deel nog in de gem. *Wateringen* ligt): Fremery 228 (a. 1281—1284). Het dorp *Wateringen* zelf wordt herhaaldelijk vermeld met *a* en met *e*; b.v. *capellanium ter Wateringhen sitam* (Okb. HZ. II 39: a. 1258); *opt huys ter Wateringhe* (ald. II 1041: a. 1298); *Weteringe, Weteringhen* naast *Wateringen* (Fremery 209: a. 1280). Maar hier heeft op den duur toch de vorm met *a* zich gehandhaafd. De Lijst kent nog twee wateren *Watering* in Zuid-Holland; verder de *Veenwatering* bij Wassenaar, maar de *Veenwetering* op IJselmonde; voorts noemt het Mnl. W. (11, 563) de *Kaswatering*¹⁹⁶) en de *Wassenaarse Watering*, die echter in de Lijst *Kaswetering* en *Wassenaarse Wetering* worden genoemd. Buiten Zuid-Holland wijzen wij nog op drie *Wateringen* in Noord-Holland, en op enige *Wateringen* (*Nieuwe, Oude, Grote, Rechte*) in de buurt van Winschoten.

11. Sloot¹⁹⁷)

Het begrip *sloot* wordt in het WNT. omschreven als 'gegraven lang en smal water dat tot afscheiding of voor afwatering dient'. Oor-

¹⁹⁴) Zie Beekman TAG. 56, 184 v. De schouwdagen werden overigens vaak genoemd naar heiligen, b.v. *Bamis* (St. Bavo, 1 October): zie Fockema Andreae, Oostelijk Groningen (1950) blz. 7 v.

¹⁹⁵) Zie voor *Watering* in Zeeland boven.

¹⁹⁶) Vgl. voor het eerste lid de naam *Kaspolder* (onder Alkemade), waarvoor Fockema Andreae (blz. 24) een verklaring beproeft. Zie ook *Kaaskenswater* hiervóór.

¹⁹⁷) Med. 26, 13 v.v.; 28, 1 v.v.

spronkelijk (en nog talloze malen) tot afscheiding, blijkens de etymologie; immers *sloot* behoort bij *sluiten* 'afsluiten, afscheiden'; maar overwegend is thans de betekenis 'ontwateringsloot'. Daarnaast dient de *sloot* in vele gevallen voor het vervoer van landproducten en vee; zie voor daarop wijzende namen de inleiding. Ook in het Middelnederlands is de in het Woordenboek opgegeven betekenis de gewone, al komt daarnaast die van poel voor; in de inleiding zijn dergelijke betekenisovergangen besproken. Uitzonderingsgewijs werd en wordt het woord gebruikt voor een natuurlijk water; zo is de *Sloot* of *Vliesloot* een geul in de Waddenzee ten O. van Vlieland; terwijl het Amsteldiep oudtijds ook *Wieringerdiepsloot* heette¹⁹⁸). In de middeleeuwen geldt datzelfde o.a. voor de *Donkersloot* en de *Gravinnensloot*.

Reeds in de 10de eeuw komt het voor als plaatsnaam en wel in het Zuiden, als *Sclautis* (DB. 49), door de uitgevers vereenzelvigd met *Slote*, onder Bachte-Maria-Leerne (O.-Vlaanderen); het is de oudst overgeleverde van de *Sloten's*, waarvan die in Noord-Holland¹⁹⁹) en in Friesland de bekendste zijn. In Noord-Holland verschijnt de eerste samenstelling: *Vronanslat* (Okb. HZ.² 89: ± 1215 = FE. 65, 1; FE. 223, 5). De Friese vorm (oudfri. *slât* = nfri. *sleat*) wijst op Noord-Holland, waar onder het — later verdwenen — dorp *Vronen* wordt vermeld: *om die vaert te delven tenden weghe te Vronensloet* (RHZ. II 189). Men vindt hier dus ± 1215 nog *-slat*, maar tegen het midden van de 14de eeuw *-sloet*; de „sloot bij Vronen” moet een vrij belangrijk water zijn geweest (*a Mosa in Vronanslat*: t.a.p.). Andere voorbeelden van de ofri. vorm zijn: noordholl. *Meneslata* (Okb. HZ.² 96: a. 1105; of 1106—1119), = de tegenwoordige *Mientsloot* (Limmen); de Noordhollandse plaatsnaam *Ekerslato* (*Ekkerslato*) (FE.), thans *Akersloot*; en zuidholl. *Rethcheslat* (FE. 87, 16) 'rechte sloot' bij Abtspoel (Oegstgeest). Ook in Groningen komt hij voor; b.v. *Ding(h)slaet*: Okb. Gr. Dr. 769 en 770 (a. 1387).

Allerlei *sloot*-namen zijn tot plaatsnamen geworden; zoals bovengenoemd *Akersloot*. Een ander voorbeeld is *Loenersloot* (kasteel en dorp), reeds in de middeleeuwen vermeld in een lijst van goederen van de Utrechtse kerk als *In Lonora Laca* (DB. 195: 9de eeuw); zie voor *laca* dat hier dus eenvoudig 'sloot' betekent, onder *laak*. Het kasteel wordt herhaaldelijk vermeld, vaak ook met onderdrukking van het eerste lid, zodat dan het simplex jonger is dan het compositum; vgl. b.v. *Splinter van Loenreslote* (RHZ. I 9); *bi* of *van den Slote* (t.a.p. I 6; 7; 11);

¹⁹⁸) Daan, Wieringer Land blz. 308.

¹⁹⁹) *Sloton* (FE. blz. 255), *Scloten* (Okb. HZ.² 155: a. 1156). Zie voor de *c* tussen *s* en *l* Med. 28, 4 en vgl. *Scli-* onder *Sliedrecht*.

an den Sloot . . . Ghijsbrecht van Loenresloot (t.a.p. I 258). *Loenersloot*, gelegen aan een water dat thans *Angstel* heet, ligt niet ver van de plaats *Loenen* waaraan het zijn naam ontleent; dit *Loenen* wordt a. 953 vermeld als in *Lona* (DB. 194). Men zie in de tweede *o* van *Lonora Laca* een assimilatie (althans op papier) van de verzwakte vocaal die op weg is ə te worden ($*\text{Lonara} > *\text{Lonəra}$), en de oorspronkelijke betekenis is dus: sloot van de Loeners, d.w.z. van de bewoners van Loenen; zie onder „Adjectief”.

Het aantal *sloten* is in ons land buitengewoon groot, en van de duizenden dragen er in elk geval honderdtallen namen. Voor de middeleeuwen zijn tientallen genoemd en besproken in Med. 28, 1 v.v. Maar verreweg de meeste namen zijn, evenals de sloten, van jonger datum; hoevele er zijn, kan men zich enigszins voorstellen, als men de drie en een halve bladzijde met slootnamen in Waterland ziet, vermeld in NGN. 6, 105 v.v.; en dan worden daar nog maar alleen die genoemd, welke op kaarten voorkomen. Van de populariteit van *sloot* getuigt ook, dat soms oude waternamen later met dit element zijn uitgebreid; b.v. mnl. *Burch*, *Burgh* (a. 1258; a. 1370), later de *Borgsloot* die de vroegere grens tussen Gorecht en Fivelgo vormde; *Karn* (eig. = kuil, gat) werd tot *Kerensloot*, *Karsloot*; *Vornesloot* is waarschijnlijk een uitbreiding van *Vorne* (Okb. Utr. 1344: a. 1254).

12. *Leek, laak* ²⁰⁰⁾

Het woord *leek*, waarmee oorspronkelijk een natuurlijke waterloop wordt aangeduid en dat alleen uit toponiemen bekend is, behoort bij 't werkwoord *leken* (uit $*\text{lēkan}$) 'druppelen, doorsijpelen', synoniem van *lekken*, dat er nauw mee verwant is, maar een umlauts-*e* heeft ($*\text{lakjan}$ bij mnl. *lac* 'lek'). Het is een kustwoord, waarvan Mansion ²⁰¹⁾ de sporen in 't Vlaams heeft aangewezen en dat aan de andere kant tot in Drente is doorgedrongen: *Altingerleek*, *Brunstingerleek* e.a. ²⁰²⁾; een oud voorbeeld in dit gewest is *Prumesleke* ten O. van Zuidlaren (Okb. Gr. Dr. 1581: a. 1262; 1647: a. 1264) ²⁰³⁾. Indien zo'n *s* voorafging aan *leek*, kon zich voor het taalgevoel een vorm *sleek* ontwikkelen; vgl. drechts *Nijensleek* naast *Vleddersleek* ²⁰⁴⁾.

²⁰⁰⁾ Zie VN.² 53 (met literatuuropgave). Zie verder voor *lake* in 't bijzonder Mansion OGN. 101 v.v.; Frings Germ. Rom. blz. 69; 74; Teuchert Sprachreste blz. 175 v.; Kaspers Zfda. 82, 327 v. Over ags. *lacu* Forsberg, A contribution to a dictionary of old english place-names (Nomina germanica 9 [1950]) blz. 4 v.v.

²⁰¹⁾ VB. blz. 94.

²⁰²⁾ Naarding blz. 48.

²⁰³⁾ In het eerste lid ziet W. de Vries (Dr. pl. n. blz. 73 v.v.) een verondersteld wgm. $*\text{prūmi}$ - 'liguster'.

²⁰⁴⁾ Zie Naarding blz. 39; 47 v.; 97 v.

Maar het kernterrein van *leek* is Noord-Holland, waar ook verschillende plaatsen naar zo'n *leek* zijn genoemd; b.v. *Medemblik*, *Oosterleek*, *Overleek*, *Oterleek*. In betekenis kan *leek* synoniem zijn met *lee*; vgl. *inter rivulum qui vocatur Sculingleke et alium rivulum qui vocatur Hureslede* (FE. 62, 40—63, 1; vgl. 69, 4; 221, 6). Naast *leek* komt een specifiek Friese vorm met palatalisatie voor, waarbij soms de *ë* in *ī* is overgegaan; vgl. in Groningen de *Lits* en de *Holtletse* of *Holtlietse*. En de tegenwoordige *Siepsloot* wordt a. 1391 als *Letse* vermeld: *Item die Letse of de Zijp oock also geheten* (Okb. Gr. Dr. 814). Verder in N.-Holland de *Leets*²⁰⁵).

Naast dit *leek* — maar meermalen ermee vervloeiend — staat in dezelfde betekenis een zeer verbreid *laak*, mnl. *lake*, dat in verschillende streken, vooral in Zuid-Nederland²⁰⁶), nog als soortnaam bekend is; het oudste voorbeeld aldaar is oud-Gents: *inter duos fluuios Buoclaca et Diopa* (DB. 49: a. 941). Zo wordt een water bij Zevenbergen *Ockerlake* genoemd (aldus tweemaal in eenzelfde oorkonde, Okb. HZ. II 740: a. 1290): volgens Beekman²⁰⁷) zouden *t* en *c* in 't ms. zijn verward, zodat men *Otterlake* moet lezen. *Barlake* was vroeger de naam van een water dat ten O. van het tegenwoordige gehucht *Barlake*, bij verkorting *Blaak*²⁰⁸) (onder Fijnaart), met de Mark in verbinding kwam. Meer naar binnen in Noord-Brabant verschijnt *Ter Lake* (a. 1311) bij Oorschot (NGN. 9, 108). In Zuid-Holland bevindt zich onder Warmond de *Lakerpolder*, waarvan de naam ontleend is aan de *Laak*, een water aldaar niet ver van de *Spriet*: door verwarring is hieruit de naam *Sprietlaak* ontstaan²⁰⁹).

Dat Noord-Holland ook de vorm *laak* heeft gekend, maar dat die daar verdrongen is door *leek*, zal hieronder blijken²¹⁰). Het oud-Utrechtse *Lonora Laca* (DB. 195) = *Loenersloot* is onder *sloot* besproken; *Niftar-*

²⁰⁵) Zie voor Friesland zelf Kalma Fr. Pl. N. 1, 62 v.v.; voor Oost-Friesland Zylmann It Beaken 12, 31 v. De voornaamste literatuur is vermeld Bijdr. 10, 11.

²⁰⁶) Zie voor de Belgische Kempen Van Gorp: Med. Bijl. X 170 v. (ook samenstellingen als *molenlaeck*, *sluyslaeck*, *scheplaeke*); voor Zuid-Brabant Pauwels: Handel. 13, 287 v., die opgeeft, dat het thans meestal een kunstmatig aangelegde waterleiding betreft; hij noemt ook composita, b.v. *Bijlkenlaak*, *Gasthuislaak*, *Bogaardenlaak*.

²⁰⁷) TAG. 49, 27.

²⁰⁸) Zie WN. blz. 132; Weijnen blz. 44. Als *bl* reeds vroeg verschijnt, is samentrekking minder waarschijnlijk; vgl. *Suane-blake* (a. 1315): V. Rheineck Leyssius Gesch. Atl. Holland ten Z. v. h. IJ blz. 61 v. De Rotterdamse *Blaak* (straatnaam), ouder *die Blake* (1480), wordt door Meertens (Bijdr. 5, 10) verklaard als een oorspr. waternaam: bij *blak* 'vlak, effen'.

²⁰⁹) Fockema Andreae blz. 27 (n° 97).

²¹⁰) Zie voor een verwarring van *laaik* en *laak* de inleiding.

lake onder „Adverbium”. De grens tussen 't Gelderse Nijkerk en 't Utrechtse Bunschoten wordt gevormd door een wetering, de *Laak* geheten; naar deze *Laak* heet de aan Nijkerk palende gemeente *Hoevelaken*; vgl. *terram quandam, que vocatur Hovelaken . . . terram prefatam Hoflake*: Okb. Utr. 341: a. 1132²¹¹). In het grote-rivierengebied hebben de *laak*-namen (evenals de *meer*-namen) betrekking op oude, thans verlandte stroombeddingen; zo'n *laak* mondde waarschijnlijk bij *Lakemond* (gem. Heteren; a. 1370 *Laekmonde*: NGN. 3, 161) in de Rijn uit²¹²). En de *Rijkse Wetering*, waarvan men mag veronderstellen, dat de naam zich vroeger ook over de bovenloop (*Oude Wetering*) heeft uitgestrekt, wordt vermeld als *Laka Imperii* in het jaar 1262: *quosdam agros, sitos iuxta Lakam Imperii apud Novimagum et Worden* (d.i. *Weurt*): Okb. Gelre 850²¹³). Wat Overijssel betreft, volgens het Dijkrecht van Wanneperveen vormde de *Driflaken* de landscheiding met Drente: a. 1421 *Dryflaken*²¹⁴). En in Drente zelf botsten *leek*- en *laak*-vormen met elkaar; vgl. naast de hierboven genoemde *leek*-vormen b.v. de *Noord*- en de *Rustlake*, twee kleine stroompjes bij Dwingelo, waarnaar een waterschap is genoemd²¹⁵). En tegenover de *Musselleek* die uitkomt in de Beilerstroom, staat in Groningen *Mussellake*, deel van de buurt *Mussel* (Westerwolde)²¹⁶).

Aan dit *laak* beantwoordt hgd. *Lache* (ohd. *lahha*) 'meer, poel, plas'; ags. *lacu* (eng. *lake* 'meer')²¹⁷, in 't bijzonder gebruikt voor kleinere waterlopen; het werd door Nederlanders geïmporteerd naar Neder-Weser en Neder-Elbe. Men heeft dit Nederlands-Rijns-Westfaals woord wel voor een ontleening aan lt. *lacus* gehouden (vgl. *maar*); wij sluiten ons aan bij Van Wijk en Mansion, dat het Germaanse woord wellicht beïnvloed is door het Romaanse, maar dat het niet daaraan ontleend is; een belangrijk argument is de ablaut van on. *lōkr* 'langzaam stromende beek'. Uitgangspunt is germ. **lākō-*, evenals *lekker* (**lakjan*) ablautend met de *ē*-vorm van *leek*.

Herhaaldelijk komt *laak* voor in de betekenis van grenswater (zie de boven aangehaalde voorbeelden). Het is mogelijk, maar geenszins noodzakelijk²¹⁸), dat dit bevorderd is door de invloed van een ander woord,

²¹¹) Verdere oude vormen NGN. 3, 138 v.

²¹²) Zie Edelman-Vlam blz. 38.

²¹³) Zie verder voor Gelderland NGN. 3, 160; DWR. 2, 1053.

²¹⁴) NGN. 5, 44; 7, 40.

²¹⁵) Opgaaf-Cancrinus (Dwingelo). Vgl. verder Naarding blz. 47.

²¹⁶) De Vries Gr. pl. n. blz. 115.

²¹⁷) Niet te verwarren met ags. *lagu* 'meer', dat oerverwant is met lt. *lacus*.

²¹⁸) Eenzelfde ontwikkeling dan ook bij *leek* (*litz*), zoals voor Oost-Friesland Zylmann (It Beaken 12, 31 v.) aantoonde. Mijn vroegere opvatting (VN.² 53 n. 169) wordt hiermee herroepen.

n.l. *lâke* (vermoedelijk met een oorspronkelijke lange *a*). Dit was vooral in 't Oosten van ons land bekend in de betekenis van grens: de Overijsselse markeboeken gebruiken *laecken* meermalen als synoniem van *limiten* of *scheijdingen*; en verder kent men daar de samenstellingen *lakeboom*, *lakepaal*, *laeksteen*²¹⁹), die op de oorspronkelijke betekenis van dit woord wijzen; vgl. mhd. *lâche* 'inkerving of insnijding op een grensboom of grenssteen', *lâchboum* 'een van *lâchen* voorziene grensboom', en zie bij Graff (Althochdeutscher Sprachschatz II 100): *incisio arborum sive lachus*. Of onder invloed van dit *lâke* de *ā* van *lāke* soms in *â* is overgegaan, zou een dialectonderzoek moeten uitwijzen. Uitgangspunt kunnen namen geweest zijn als *Loakmörs* (bij Buurse), waar een moeras de *laak* of grens gevormd kan hebben (NGN. 7, 15), maar waar *Laak* ook de naam van de Buurserbeek kan geweest zijn.

Dat *Leek* en *Laak* en ook *Lek* meermalen in elkaar vervloeien en dat in de loop van de tijd de ene vorm vaak door de andere vervangen wordt, blijkt uit de volgende voorbeelden. Latijnse oorkonden hebben een begrijpelijke voorkeur voor *laca*; zo verschijnt *Medemblik* 'Midden Leek' als *Medemo-laca*, en de gouw IJssel en Lek heet herhaaldelijk *Lake et Isla*²²⁰). Tegenover het boven genoemde *Lakemond* staat *Leksmond* bij Vianen; oudtijds *urbem... Lakesmunde* (FE. 148, 4); in *Laxemunde* (Okb. HZ. II 350: a. 1277), maar bij Stoke II 304: *zine veste Lexmonde*. In de 16de eeuw wordt gesproken van de *Laecke* (onder *Leksmond*) ... *waerd in de Lecke... Laeckervelt*²²¹), en nog heet de polder aldaar *Lakerveld*. Het bekende *Lekskesveer* bij Wageningen wordt a. 1492 vermeld als *Leexken aan het veer* (NGN. 3, 166). En in Noord-Holland is *Leccatergawech* de „gaweg” der *Leekzaters*, d.z. de mensen die zaten of woonden aan het riviertje de *Leek*. Ook in de tegenwoordige tijd is de vorm nog niet altijd vast: de Lijst vermeldt onder Hillegom een *Leeksloot*, ook *Laaksloot* genoemd.

Ten slotte verschijnt naast *leek* een vorm *lik*, die moeilijk is te verklaren. De ons bekende voorbeelden zijn de volgende:

a. *Westerlech, Westerlike*: deze naam komt in twee middeleeuwse oorkonden voor. De eerste maal betreft het landen, gelegen: *inter mare et Masam et Widela et Westerlech et Sonnemare et Scoudemarediep* (Okb. Utr. 631: a. 1216—1222). De tweede oorkonde, handelende over het leen Zuid(h)ord, de tienden van Drenkwaard enz., spreekt over:

²¹⁹) Oude bewijsplaatsen in DWR. 2, 1052 v.

²²⁰) Zie „Adjectief”, resp. hieronder.

²²¹) Zie v. Gelder, Nederlandse dorpen in de 16de eeuw (Verh. NA. Lett. N.R. 59, 2) blz. 72 v. Nog vermelden wij een derde „mond”: *Lakemude* (a. 1480, bij Norg), waarover Kloeke Festschr. Borchling blz. 359.

terre, site inter Scolvlet et Westerlike (Okb. HZ. I 431: a. 1246). Klaarblijkelijk betreft het een grenswater (deel van de Vlak-ee?) ten Z.O. van Voorne; later ontstond hier aan de Widele uit Zuid(h)ord en Drenkwaard de polder *Westenrijk* (dus met verbasterde, niet meer begrepen naam), thans opgegaan in 't jongere Zuidland op Putten²²²). Het is dus wel geweest een vrij breed water, niet wat men gewoonlijk een *leek* noemt; maar dergelijke betekenisovergangen zijn niet ongewoon; vgl. b.v. onder *sloot* en *maar*. Wat de vorm betreft, *-lech* staat voor *-lek*, zoals dat zo vaak voorkomt in oude oorkonden; vgl. b.v. *Marcha* = *Mark* (zie ald.); *Naldwich* = *Naaldwijk* (Okb. Utr. 1041) e. dgl.

b. *Esselijkerwoude* (gem. Woubrugge), een oude ambachtsnaam, als *Eslikerwoude* in de 13de eeuw vermeld (Fremery 228: a. 1281—1284); *Esselike* (Okb. HZ. I 566: a. 1252). Daarnaast komen nog vroeger vormen met *lĕk* voor; vgl. *Asclekervald* (A: *Ascklekerewalt*): Okb. HZ.² 85 (a. 1063); *Asclekerewalt*: FE. blz. 255 (11de eeuw); *Asclekerewalt*: Okb. HZ.² 145 (a. 1148). Fockema Andreae (blz. 34) weifelt tussen twee verklaringen: 'bos bij het essenwater' of 'woonplaats der Askemannen van Assendelft'; taalkundig is zeker de eerste opvatting te verwijzen. *Es* als boomnaam heeft oorspronkelijk een *ǣ* (ohd. *asc*), zodat de wisseling van *Asc/Es* geen bezwaren oplevert.

c. Een water bij Sassenheim wordt vermeld als *Gherleta* (FE. 75, 2). Ramaer (blz. 200) wil hier lezen **Gherleca*, en hij verwijst daarvoor naar een beginveertiende-eeuwse keur, betreffende *De Viskerie van den vroen ende Gherlyc*, behorende aan de stad Leiden. Daar dit geografisch uitnemend past, lijkt de conjectuur van Ramaer in het licht van onze *leek/lijk*-namen aanlokkelijk.

d. De naam van de *Lijkerpolder* (Rijnland) berust op de 17de eeuwse *Lijkerpoel*, waarvan Fockema Andreae (blz. 43) opmerkt: „misschien is dit lijk hetzelfde woord als laak, leek”. Zeer twijfelachtig.

e. *Zalk*, een dorp bij Kampen, oudtijds *Santlike* geheten (NGN. 1, 140). Dat het oorspronkelijk een waternaam is, is waarschijnlijk, doordat als andere oude benaming *Sandebeker* (t.a.p.) voorkomt. Naarding (blz. 203) denkt aan Friese invloed; Moerman (NGN. 14, 56) wijst erop, dat ook in Westfalen dergelijke vormen voorkwamen, b.v. *Smerlike*, nu *Schmerlecke*; *Badiliki*, nu *Belecke*²²³).

In de genoemde namen is het betreffende element *lik/lijk*; zou men misschien ook een oorspr. lange *ī* mogen aannemen voor de boven besproken Friese vormen *Lits*, *-lietse*? Of is hier de *i* vanouds kort, zoals ook

²²²) Beekman Gesch. Atl. tekst II 98.

²²³) Jellinghaus blz. 128.

mogelijk lijkt voor *Medemblik* (tegenwoordige plaatselijke uitspraak *Memelik*), met een *i* die soms reeds in de middeleeuwen geschreven wordt; vgl. *De balivo de Medemblike* (RHZ. III 4); *van der bailjuscip [v]an Medenblic* (RHZ. VII 120)?

In elk geval is o.i. op eenzelfde wijze als *Lits*, *-lietse* te beoordelen het door assimilatie hieruit ontstane *-lis* in de Alkmaarse straatnaam 't *Zeglis*²²⁴), vroeger een water dat Alkmaar met het meer de Schermer verbond en dat dan vermeld wordt als *Secleghe*, maar ook als *Zeglic*; vgl. *aquas que Secleghe vocantur*²²⁵) (Okb. HZ. II 120: a. 1264); *te scepe te bringhen . . . over den Overdam* (bij Alkmaar) *in die Zeglic* (RHZ. II 401). De naam ging dan over op het aanliggend land: *quasdam* (sc. *decimas*) *apud Alcmer in Secleghe* (Okb. HZ. I 541: a. 1251). Het is een samenstelling met een waternaam (dus van het type *Minstroom*); immers het Alkmaarse water komt ook voor als *Zecke*; vgl. *over die Zecghe buten dix* (RHZ. II 255); *van 3 sticke wijns te bringhen van Aemstelredam tot in die Zecke bi Alkemair* (RHZ. II 555). Met suffix vindt men misschien dezelfde naam in Drente: de *Zekte*, bronriviertje van de Wapserveense A²²⁶).

Er is dus voldoende reden om een vorm *lik*, *lik* naast *lêk* te aanvaarden, temeer omdat ook in het Engels *lik* sporen heeft nagelaten; vgl. engels *Beverley*, oudtijds *Beoforlic* 'beaver stream'²²⁷). Mag men een „ontsporing” aannemen door invloed van het suffix *-lik*, tot op zekere hoogte te vergelijken met wat gebeurd is bij woorden als *huwelijk* (uit *huweleec*, maar dit met oudgerm. *ai*)²²⁸)? In dat geval zou *Lijk* (*erpolder*) er alleen bij kunnen behoren, indien het eerste bestanddeel van *lijk* hier zou zijn weggelaten. Voor *Memelik* (*Medemblik*) kan men aan een eenvoudige verkorting van de *ē* door zwakke klemtoon denken (*i* = *ə*).

Nadat boven aangetoond is, hoe *leek*, *laak*, *lek* meermalen met elkaar wisselen, schijnt het gepast, hier bij wijze van aanhangsel de naam van het simplex *d e L e k* te behandelen.

De verandering van de naam *Rijn* in die van *Lek* bij Wijk-bij-Duur-

²²⁴) Bökenoogen kent bovendien *Segglis* als naam van 't noordelijk gedeelte van Zaandijk.

²²⁵) Karsten (blz. 139) leest hier **Sceleghe*; vgl. *Sculingleke* hiervóór. Op blz. 145 v. verklaart hij *Zeglis* als te behoren bij *zegge* (gras).

²²⁶) Vgl. Naarding Med. 29, 19 v., die de stam voor verwant houdt met *zijgen*. Men verwarre met *Zeglis*, *Secleghe* niet fri. *Stigeliëch*, geul bij Schiermonnikoog, = gron. *Siegelaog*; vgl. Dykstra Fr. Pl. N. 5, 17 en Naarding Med. 29, 104. Onzeker *het Siewelik* (*Ziewelik*), stuk land en water op Wieringen; waarover Daan blz. 294 en Karsten blz. 145 v.

²²⁷) Zie Ekwall s.v.; Forsberg blz. 102 v.

²²⁸) H. Gr. § 134.

stede (tot de Noord bij Krimpen) heeft altijd sterk de aandacht getrokken, vooral daar de Romeinen deze naam niet kennen, althans er geen melding van maken. Het ligt buiten onze bevoegdheid te beoordelen, of dit het gevolg is van grote veranderingen sedert de Romeinse tijd tengevolge waarvan een tevoren vrij onbeduidende *Lek* het Rijnwater is gaan trekken, dan wel of er eerst, toen de namen *Kromme* en *Oude Rijn* ontstonden, reden was om de verdere loop van de *Rijn* een nieuwe naam te geven²²⁹). Maar de eerste keer dat de *Lek* vermeld wordt, schijnt het reeds een belangrijke rivier; n.l. in 777, wanneer Karel de Grote aan de St. Maartenskerk in het oude Trecht het ripaticum op de Lek schenkt; immers het oeverrecht is een regaal dat de koningen zich alleen over de hoofdstromen hadden voorbehouden²³⁰). Merkwaardig is ook de vorm, waaronder hier de naam verschijnt: *et cum ripaticum illum super Lokkia . . . inter Hrenum et Lokkiam* (DB. 178). Daarmee stemt slechts ten dele overeen DB. 195 (9de eeuw), bevattende een lijst van goederen en horigen van de Utrechtse kerk: *inter Renum et Loccham . . . iuxta fluvium Laca*. Deze laatste vorm *Laca*, *Lake* vindt men dan herhaaldelijk; zo wordt a. 944 voor 't eerst vermeld de gouw IJsel en Lek (de streek aan weerszijden van Lek en Hollandse IJsel)²³¹) als: *in pago Lake et Isla* (Okb. HZ.² 25). Maar daarnaast *Lecca*: *inter Leccam* (Okb. HZ.² 103: a. 1108); *inter hos fluvios, Renum et Leccam, Leccam et Islam* (Okb. HZ.² 113: a. 1122; e.a.).

Nog meer variaties komen voor²³²); zo *per flumen Laicam*: Alpertus, De diversitate temporum I 9²³³). Dit zal wel beduiden *Lăc-ia*²³⁴); vgl. het bovengenoemde *Lokkia*, waarin de *ö* wel door een fout van de (af)schrijver is ontstaan²³⁵); in de tweede oorkonde is dan deze *ö* gedachteloos nageschreven, maar de tweede maal vindt men daar de juiste *ä*.

O.i. geeft dus de combinatie van beide vormen *Lokkia* en *Lecca* het recht, tot een oorspronkelijk **Lakkia* te concluderen, dat in het Neder-

²²⁹) Zie het overzicht bij Hetteema blz. 234 v.v. De eerste opvatting is voor een taalkundige het aantrekkelijkst, in verband met de etymologie welke wijst op een niet al te belangrijke waterloop.

²³⁰) Daartegenover was volgens Heda (ed. Buchelius blz. 55) de *Lek* in de 9de eeuw tijdens bisschop Hunger een *rivulus modicus*.

²³¹) Zie voor deze gouw v. d. Bergh blz. 122.

²³²) Dat met *Lechna* (waarover Slicher van Bath Ts. 65, 45) de *Lek* bedoeld zou zijn (Hekker Volkskunde 51, 32 v.), lijkt niet waarschijnlijk; het verband wijst op een plaatsnaam. Zie verder vele bewijsplaatsen NGN. 3, 166.

²³³) Mon. Germ. S.S. IV 705.

²³⁴) Of is in *Laica* de *ä*, terwijl *j* reeds verdwenen is, op weg naar palatalisatie?

²³⁵) Immers het zou al te gevaarlijk zijn, aan een germ. *ö* (vgl. bovengenoemd on. *lōkr*) te denken. De oorkonde is niet meer in origineel voorhanden.

lands zich normaal ontwikkelde tot *Lek*. Wanneer daarnaast al vroeg vormen als *Laca* optreden, heeft men daarin verwarring met het hiervóór besproken verwante *laca* te zien. De opvatting van *Lek* als een oorspronkelijk Nederlands woord wordt daardoor bevestigd, dat het geenszins geïsoleerd staat. Allereerst de samenstelling *Bot-lek*, d.i. de rivier die verbindt (of althans tot voor kort verbond) de Oude Maas met de Brielse Nieuwe Maas. Maar behalve in de betekenis van rivier²³⁶), komt *lek* in onze taal ook als appellatief voor in de betekenis van meer, plas, poel (neutr., 17de eeuw)²³⁷), alsook voor zekere diepe gedeelten van de Noordzee langs de Hollandse kust (fem.), b.v. *Binnenlek*, *Buitenlek*, *Katwijker* en *Egmonder Lek*²³⁸). De wisseling van betekenis van rivier en plas is reeds vroeger besproken; de wisseling van geslacht is te vergelijken met die van *meer* en *zee*. Keltische herkomst van de naam *Lek* is dus niet aannemelijk; de overeenkomst met zuidduits *Lech*²³⁹), dat van Keltische oorsprong is, is slechts schijnbaar, daar de oudere vormen van onze *Lek* die overeenkomst niet tonen; ook maakt de vaste voet die het woord in onze taal heeft, Keltische herkomst, zó noordelijk, zeer onwaarschijnlijk.

Boven werden genoemd *Lakerpolder*, *Lakerveld*. Een soortgelijke afleiding vindt men ook bij *Lek* in de naam van de plaats *Lekkerkerk*, aan de noordzijde van de *Lek* gelegen, tegenover *Nieuwlekkerland* (aan de zuidzijde in de Alblasserwaard); ouder *Leckerkerke* (Fremery 209: a. 1280), resp. *Leckerland* (Okb. HZ. II 407: a. 1280)²⁴⁰).

13. *Rijt* (*Riet*)²⁴¹

Rijt/riet, oorspronkelijk de benaming van een natuurlijk water, is in de

²³⁶) En ook van gracht, indien men Magnin (De voormalige kloosters in Drenthe [1835] blz. 23 v.v.) geloven mag: volgens hem werd de abdij te Dikninge aan de zuidzijde bespoeld door de Reest en was deze overigens omgeven met een brede en diepe gracht van een half-cirkelvormige gedaante, de *Lek* geheten, welker beiden einden in de Reest uitliepen.

²³⁷) Ook = bron? Vgl. de bekende uitspanning onder Overveen *Kraantje-Lek*, welke — volgens v. d. Aa — zijn dan volksetymologisch vervormde naam ontleent aan een nabije plaats waar gedurig water uit de grond sijpert.

²³⁸) WNT. 8, 1505; daarnaast (zie ald. 8, 927) een verouderd *lak(ke)* (neutr. en masc.) 'meer, plas', ook in de samenstellingen *Bol-lakke* en *Meule-lakke*. Zie verder hierboven.

²³⁹) = 'der Steinige' volgens een gewaagde etymologie van Schnetz blz. 19 v.v. Zie verder Krahe Festschrift-Zucker (1954) blz. 233.

²⁴⁰) Vgl. ook *Lekkerwaardje* (Wadenooien) en in Friesland *Lekkerterp*, en zie V. d. Molen Fr. Jierboek 3, 70 v.

²⁴¹) Zie Moerman NGN. 7, 22; Helsen, Pl. n. der Antwerpsche Kempen blz. 39; Prims Med. VA. 1940 blz. 583 v.v.; Beekman Mnl. W. 11, 441 v.; W. de Vries Gr. pl. n. blz. 197 v.; Kalma Fr. Pl. N. 3, 45 v.v.; Karsten Fr. Pl. N. 5, 41.

eerste plaats een litoraal woord, dat echter hier en daar vrij ver naar binnen is gedrongen. Vgl. mnl. *rijt* (f.), onfrk. *rith* 'torrens', mnd. *ride* 'beek, greppel', fri. *ryt, ryd(e)* 'brede greppel', ags. *rið* (dial. *ride*) 'stroom, beek'; het is een afleiding door middel van een dentaal suffix van de idg. basis *rei, rī* 'stromen' en is als zodanig verwant met *Rijn* en *ril*. Het Mnl. W. geeft plaatsen uit het Noorden (Groningen), van de Beneden-IJssel (Zalk), Vlaanderen; verder komen in Noord-Brabant voor o.a. *Bruggenrijt, Peelrijt, Ekkersrijt* (a. 1311 *Erkenrijt*: NGN. 9, 114). Terwijl Engeland het woord in bepaalde namen bewaart, is *riede, riehe* zeer gewoon in Noordwest-Duitsland, vooral in Hannover²⁴²). In ons land was het vooral in de kuststreken in gebruik, maar langzamerhand heeft het zich teruggetrokken, zodat het nu vooral Gronings-Fries is, voornamelijk in de betekenis van geul in buitendijkse of eertijds buitendijkse gronden. Deze betekenis stemt goed overeen met die van de rieten bij Mastenbroek (Beneden-IJssel), waarvan een kenner als Moerman²⁴³) zegt, dat het kronkelende waterlopen zijn, deels dichtgegroeid, deels vrij diep; gevormd, toen de polder nog onbedijkt was, door het binnenstromende en weer aflopende overstromingswater.

Met het gebruik van het woord vooral in niet-diftongerende streken hangt samen, dat de vorm *riet* de overhand kreeg boven *rijt*, waarbij tevens invloed van het homoniem *riet* zal gewerkt hebben²⁴⁴). In de regel schrijft men *riet*, pl. *rieten* (oorspr. *rieden*): de in de auslout door verscherping ontstane *t* drong door in de inlout (reeds bij Kiliaan *rijte* 'canalis'), waarbij misschien een gewaand²⁴⁵) verband met *rijten* 'scheuren' van invloed was (vgl. namen als *Scheur, Scheurrak*). Dit leidde tot gelijkstelling van *rijt* met *reet*: „Rijt is zoo veel als Reet of kanaal, inscheuring in de kwelderlanden”, schreef de Groninger Westerhoff (± 1830)²⁴⁶). Dat intussen de spelling met *d* in de auslout en de uitspraak van *d* in de inlout niet geheel verloren gingen, blijkt b.v. uit noordhollands de *Segerijd* en *het Tjaddingsrijdje* (meertjes, nu drooggemaakt), waarnaast *Rijderweg*²⁴⁷).

²⁴²) Zie Ekwall; resp. Witt, Beiträge zur Kenntnis der Flussnamen Nordwestdeutschlands blz. 113 v.v.

²⁴³) NGN. 7, 22. Op een vergraving van zo'n natuurlijk water wijst de naam van een erve *Grevenrid* aldaar.

²⁴⁴) Vandaar wellicht ook soms de neiging om het woord onzijdig te maken, b.v. *het Dikke Riet* in de Dollard; al kan daarover ook de sandhi verantwoordelijk gesteld worden.

²⁴⁵) Ten onrechte door Helsen (blz. 15) nog mogelijk geacht.

²⁴⁶) WNT. 13, 430.

²⁴⁷) WNT. 13, 430; W. de Vries Gr. pl. n. blz. 198. Karsten (blz. 100), die ook nog een *Kerkerijtje* noemt, spelt *Tjaddinxrijtpolder* en kent voor *Rijderweg* ook de spelling *Reidersweg*.

De in de aanhef van dit artikel genoemde langere vorm mnd. *ride* (*riede*) — waaruit door syncope van de *d* *riehe* — en ags. *ride* (vgl. eng. *Reeth*, ouder *Rie*, *Rithe*, bij Ekwall) heeft ook bij ons bestaan; vgl. fries *die Rie*, *die Rye*; wvla. *Rie* ²⁴⁸). Naarding maakte mij erop attent, dat *de Pieperij* (buurtschap onder het Drentse Zuidwolde) eenzelfde vorm kan bevatten: **Piepe-rie*, eig. sloot met een „pijp” (zie onder *pijp*).

Zeer gewoon zijn samenstellingen met *-riet*, *-rijt* als tweede lid. Het eerste lid is vaak een karakteriserend adjectief; b.v. *Oude*, *Kleine* en *Grote*, *Kromme*, *Vlakke*, *Modderige* en *Holle Riet*; *Dwarsriet*, *Noorderen Zuidriet*, *Oosterse* en *Westersè Riet*; *Boven-*, *Midden-* en *Zuidelijk Jutjesriet*; of, behorend bij de naam van de aanliggende plaats, *Kommerzylster*, *Driezumer*, *Munnikenzylster*, *Balmahuisterriet*. In de 15de eeuw worden in Overijssel vermeld de *Zwarte* en de *Vale Ryt*, terwijl ook Groningerland kende een *Swarte Ryt*, *zijn oorspronk neemende uit een Meer het Swarte water genaamt* (a. 1788) ²⁴⁹). Vele mogelijkheden zijn er ook, wanneer het eerste lid een substantief is. Allereerst die van tautologische samenstellingen: het Groningse *Tja-riet* (zie ald.); in de Dollard *Zwientje Riet*, waarin *zwientje* een verbastering is van *zwin* (vgl. *Zwijndrecht*); onder Zwolle *Guelrijt* (a. 1484) ²⁵⁰), waarin *geul* op één lijn staat met *riet*. Ook kan het eerste lid een persoonsnaam zijn; b.v. *Tjaddingsrijdje*, *Koert Ooms Riet*; waarschijnlijk behoort tot deze groep ook *Jutjesriet* (a. 1364 *Jothryt*, onder Mastenbroek: NGN. 7, 22). Ook kan het eerste lid wijzen op het land, de grondsoort: *Peelrijt*, *Oudlands-* en *Nieuwlandsriet*, *Veneriete* (reeds a. 1364 *Veneryt* onder Mastenbroek: NGN. 7, 22); vgl. ook de *Lantryt* (Steenwijk, a. 1460: NGN. t.a.p.). *Kerkeriet* in de Dollard wijst op een verdronken dorp, omgekeerd als het Noordhollandse *Kerkerijtje* (onder Winkel), dat een drooggelegde plas is. Naar de vogels zijn genoemd *Vogelriet*, *Ganzeriet*; ook ontbreekt niet een *Muizenryd* ²⁵¹). Het overzicht is verre van volledig, maar kan een indruk geven van een rijke verscheidenheid van namen.

14. *Vaart*

Behalve dat met de stam van het werkwoord *varen* composita worden

²⁴⁸) Kalma t.a.p. (in het Bilt *Holle Rij* en *Ouwe Rij*: Buwalda Fr. Pl. N. 6, 12); De Flou 13, 530.

²⁴⁹) A. 1459 (Batmen), resp. a. 1476 (Notter): NGN. 7, 22; resp. De Vries Gr. pl. n. blz. 197 v.

²⁵⁰) NGN. 7, 22.

²⁵¹) Fries *Múze-ryd* volgens Neisneuper [= V. d. Molen] (It Heitelan 20, 53) bij *moos* 'moerassige grond'; vgl. ook onder *Mussel*.

gevormd als *Vaar-sloot*, *-water*²⁵²), *-weg*, *-wetering*, is bovenal bekend de afleiding met dentaal suffix *vaart*, dat in de betekenis van bevaarbaar water alom in gebruik is naast het leenwoord *kanaal*²⁵³). Het komt voor zowel als eerste lid van samenstellingen (*Vaart-sloot*, *-wetering*) als vooral als tweede lid (*Ring-vaart*, *Schip-vaart* enz.). Wij beperken ons tot enige oude voorbeelden:

a. Een onbekend water bij Assendelft: *In Escemdelf iuxta Wirefert* (FE. 92, 34).

b. In 1288 staat Floris V gronden aan die van Utrecht af tot het graven van een vaart: *ad fossatum vestrum sive aqueductum, qui vaert vulgo dicitur, fodiendum* (Okb. Utr. II 640: a. 1288). En een jaar later onteigent hij enige landen aan deze Nieuwe Vaart, waarbij dan die landen zelf deze naam krijgen: *dat die stat van Utrecht hebbe dien eighendomme van den lande dat die Niwevaart hetet* (Okb. HZ. II 682: a. 1289). En in hetzelfde jaar is er sprake van *den dam ter Nieuwervart* (d.i. de plaats die nu *Vreeswijk* heet): Okb. HZ. II 683 (a. 1289). Naar deze vaart kreeg de gehele waterweg van Utrecht tot de Lek de naam van *Vaartse Rijn*.

c. Een geheel andere *Nieuwervvaart* of *Niervvaart* wordt in Noord-Brabant vermeld ter plaatse waar nu De Klundert ligt; vgl. *in sinen lande ter Nyervaert*: Okb. HZ. II 692 (a. 1290). Hierop doelt *Tspel vanden Heiligen Sacramente van der Nyewer Vaert*.

Naast *vaart* (fri. *feart*) komt in 't Fries voor *far*, *var*, met wisselend geslacht; b.v. *de Heegmer-far* (bij *Heeg*), *de Kromme Far* (bij *Broek*), naast het uit enige plaatsen bekende (*It*) *Far*. Mede uit het naast elkaar voorkomen van *It Far* en *De Fard* voor hetzelfde vaarwater onder Koudum²⁵⁴) mag men besluiten tot een oorspronkelijk onzijdig Fries *far*, dat onder invloed van *vaart*, *feart* soms zijn onzijdig geslacht verloor en dan door toevoeging van dentaal zich verder hieraan kon aanpassen. Dit woord, germ. *fara-* (neutrum), is o.a. bewaard als ags. *fær* 'passage, track'; b.v. *Denver* eig. 'the passage of the Danes'; *Läver*, ouder *Lagefare* 'stream-passage'²⁵⁵). In ablaut tot *far* (*var*) staan de vroeger

²⁵²) Zelfs *Vaarwater* (of *Geule*) *over het Land*: zie onder *geul*.

²⁵³) De Limburgse vorm *kanjel*, naast *kandel* (Roukens blz. 121 v.v.), is bewaard in limb. *Kanjelbeek*; vgl. ook de beierse vormen *Kand(e)l*, *Kennel* (Schnetl. Fl. K. 52). Zie overigens voor 't Duits Bach II 1, 285. Voor de betekenis van *kanaal* vergelijk men vooral DWR. 2, 920 v.

²⁵⁴) Maar in 1762 de *Var* en bij Eekhoff *It Var*: zie Kalma Fr. Pl. N. 4, 91 v., die ten onrechte *var* laat ontstaan uit *feart*. De Friese vormen vindt men bijeen in Winkler's Naamlijst blz. 95.

²⁵⁵) Zie Ekwall s.s.v.v.; dit *Laver* is wèl te onderscheiden van *Laver* 'babbling brook'. Zie voor mnl. *vaer* 'tol, inkomende rechten' WNT. 18, 55 v.; 84; 1264;

besproken namen *Voer* en *Vorne*. Eenzelfde ablautstrap als *Vorne* heeft *voord(e)*, dat zo'n grote rol in onze plaatsnamen speelt ²⁵⁶); hiervóór zijn besproken *Amersfoort* en *Occenvord*.

15. *Maar*

Er bestaat in 't mnl. een woord mnl. *mare* (f.) 'stagnum, poel, moeras', waarvan de juiste verhouding tot *meer* eerst door Frings in zijn prachtig boek „Germania Romana” ²⁵⁷) is opgehelderd, doordat hij de gehele West-Europese verhoudingen bekijkt. Op grond van de geografische verbreiding maakt hij aannemelijk, dat *mare* in 't Germaans een leenwoord is uit het Romaans: het zijn meest relicten aan de linker Rijnsoever; de lijn loopt van lotharings *Gérardmer* over de *Maare* in de Eifel naar ons land. Het Latijnse *mare* werd n.l. later in Gallië een femininum **mara* in de betekenis van 'stilstaand water'; of, zoals Isidorus van Sevilla ²⁵⁸) het uitdrukt: „Omnis enim congregatio aquarum, sive salsae sint, sive dulces, abusive *maria* nuncupantur” . . . „sunt et quaedam maria, quae non miscentur Oceani fluctibus, aut mari Magno, et dicuntur lacus et stagna”. Overgenomen in 't Germaans, veroverde dit woord zich een zo vaste positie, dat zelfs een vorming met *-iska* erbij ontstond: **mariska* -> *mars* (*mers*, *meers*). Onder invloed van de Franken ontstond hieruit fra. *marais*, dat dan weer bij ons werd overgenomen als *maras*, maar dat onder invloed van — het met *meer* verwante — *moer* werd tot *moeras*. Frings zelf acht het ten slotte wenselijk, dat het toponymisch materiaal van Förstemann nader getoetst wordt; het hier volgende Nederlandse materiaal bevestigt o.i. de opvatting van Frings.

Er stonden dus in 't Nederlands twee woorden naast elkaar van verschillende oorsprong (maar oerverwant) *meer* en *maar*, in betekenis elkaar zeer dicht naderend, want *maar* kon zich op soortgelijke wijze semantisch ontwikkelen als *meer*. Wáár bij *meer* en *maar* de betekenis van 'lacus' overwoog, kon het niet anders, of beide vormen liepen door elkaar, maar het eindigde met de overwinning van *meer*, terwijl *maar* werd teruggedrongen tot naamrelicten. Het duidelijkst ziet men deze ontwikkeling in het merengebied *κατ' ἐξοχην*, dat van Noord-Holland,

waar tegen Kiliaan's *vaer(d)* = veer wordt geprotesteerd. Naast het onzijdige woord bestond een germ. femininum **farō-*, ags. *faru* 'reis', *fere* 'reis, vaarweg, vaarwater', waarvan men de reflex *feer* in de Friese Beneficiaalboeken (Kalma Fr. Pl. N. 4, 92) kan terugvinden. Vgl. verder in Belgisch Noord-Waasland *Verre* (*Varre*) (De Wilde: Feestb. V. d. Wijer 1, 470).

²⁵⁶) Zie Leyden NGN. 10, 164 v.v.

²⁵⁷) Blz. 157 v.v.

²⁵⁸) Isidorus van Sevilla, *Etymologiarum libri XX* (Migne, *Patrologiae tomus* 82 [1850]): ald. XIII c. 14, resp. 19.

waar *maar* slechts een schuchter bestaan heeft geleid, in de druk als het stond tegenover de massa gevallen met *meer*. Het beste voorbeeld geven de beide plaatsnamen *Alkmaar* en *Aalsmeer*, die reeds in de middeleeuwen herhaaldelijk worden genoemd.

Wie langs de Zaan noordwaarts gaat en dan de *Alkmaarder Meer* doorvaart, zal bemerken, dat nog ruim 6 K.M. Noordhollands Kanaal hem scheidt van *Alkmaar*. Vroeger was dit anders: de *Lange Meer* stond in verbinding met de Schermer, en men mag aannemen, dat de naam zich ver noordwaarts uitstreckte, tot waar de korte Secleghe het water met de Rekere en zodoende met Alkmaar verbond. *Alkmaar*, d.i. het meer waar *alken* voorkwamen²⁵⁹), is dus oorspronkelijk de *Lange Meer*, maar de naam is al vroeg overgegaan op en beperkt tot de stad. In de *Fontes Egmundenses* wisselen *Alcmere* en *-mare*²⁶⁰) voortdurend met elkaar; b.v. 62, 2; 64, 29; 65, 1; 68, 10; 74, 16 *-mere*, maar in de *Annales Egmundenses* 146, 1; 173, 27; 179, 22; 191, 25 *-mare*. In Okb. HZ.² heeft de oudste oorkonde *-mere* (n° 85: a. 1063), evenzo b.v. n° 89; 96; 145; 155; 156; maar *Alcmare*: Okb. HZ.² 149 (a. 1151—1161). Soms treft men wisseling in éénzelfde oorkonde: Okb. HZ.² 107 (a. 1116) heeft *Alcmere*, maar *Alcmariensibus*. Melis Stoke schrijft passim *Alcmaer* (*Alke-*, *Alka-mare*), en deze vorm wint het ten slotte.

Juist omgekeerd gaat het bij *Aalsmeer*, waarmee, ook in de oudste tijden, steeds de plaats, nooit meer de thans *Westeinder* genoemde plassen worden bedoeld. Het eerste lid is waarschijnlijk een persoonsnaam; de constante *s* maakt het bezwaarlijk, daarin de visnaam te zien²⁶¹). Men vindt n.l. als eerste lid *Als-*, de oudtijds meest voorkomende vorm, maar ook *Ales-*, *Aels-*; eerstgenoemde vorm komt ook voor in een Zeeuwse naam: *Alsmer*, *terram in Wallacria* (Fremery 199: a. 1277). Wat het tweede lid betreft, is opmerkelijk een oorkonde van 1199 (Okb. HZ. I 180), waar naast elkaar voorkomen: *terram de Alsmer . . . de Alsmer*. Overigens wijst de middeleeuwse overlevering met beslistheid op *-maar* (ook verkort tot *-mar* als tweede lid van de samen-

²⁵⁹) Hetzelfde eerste lid in *Alke-made*. Het door Swaen op zeer voorzichtige wijze in een brief aan mij geopperde bezwaar, dat *alken* in deze streken niet broeden, weegt m.i. niet zwaar; hoeveel vogels zijn niet met het voortschrijden der „cultuur” uit hun broedplaatsen verdreven. Onaannemelijk, reeds om de constante *k*, is de verklaring als ‘tempelmeer’ (Karsten blz. 31); dan zou men nog eerder een persoonsnaam als eerste lid kunnen aannemen (vgl. Winkler, Friese Naamlijst blz. 13).

²⁶⁰) Ik verwaarloos daarbij varianten die hier niet ter zake dienen, als *Alk-*, *Alac-*; *-mer* en *-mera*; *-mar* en *-maria*.

²⁶¹) Uitvoeriger Med. 29, 50. Zeer onwaarschijnlijk Gysseling (Jaarb. Oudh. Kr. Hulst 1953/1954 blz. 26 v.), die er een elanden-meer van maakt.

stelling, zoals ook *-meer* tot *-mer* kon worden): *Alsmar*: FE. 198, 27 (var. *Alismaer* en, verkeerdelijk, *Alcmaer*); Okb. Utr. 1415 (a. 1257); Okb. HZ. II 295 (a. 1275); *Alesmar(e)*: FE. 245, 10 en 13; *Aelsmaer*: Okb. HZ. II 913 (a. 1295); Fremery 307 (a. 1295); *Alesmaria*: Okb. HZ. I 618 (a. 1255) en vaker. Een *Albertus de Alsmare* wordt vermeld Okb. Utr. 1525 (a. 1260); een *Theodericus de Alsmar* (var. *Alsmer*): FE. 240, 32²⁶²).

Wij merkten reeds op, dat het leenwoord *maar* in Noord-Holland met zijn vele meren weinig kans had tegenover het inheemse *meer*; zèker bij een plaats als *Aalsmeer*, die leefde van de visserij en waarvan de naam, ook blijkens het gemeentewapen, werd opgevat als 'meer waar men aal vangt'. Anders stond de zaak bij *Alkmaar*, waarvan de bewoners weinig met het verder afgelegene meer te maken hadden, zodat het verband met *meer* niet langer gevoeld werd: hier zegevierde *maar*.

Ook bij andere Noordhollandse *meernamen* komen bijvormen met *maar* nu en dan voor; b.v. bij de Wormer *illorum de Wormare* (Okb. HZ. II 409: a. 1280); bij *Schaalsmeer* (meertje bij Knollendam, in 1631 drooggelegd), ouder de *Schals Meer* naast de *Scalsmaer*²⁶³). Met bewaarde *ā de Mare*, thans een polder onder Koedijk, eens een — in 1560 drooggemaakt — meertje²⁶⁴). De Lijst noemt hier *meer* en *maar* naast elkaar (*Daalmeer met de Mare*); Pott kent *Daalmeer* of *Aalmeer*, dit in overeenstemming met een rentmeestersrekening van 1532 onder St. Pankras: *d'Aelmeer, alias Daalmeer*²⁶⁵). Hier, anders dan bij *Aalsmeer*, ligt het voor de hand, in het eerste lid de visnaam te zien. Bij *Bijlmermeer* komt in de Fontes Egmundenses *Bindelmar-bruch* (81, 21) voor; verder vindt men in dezelfde bron vermeld land, geheten *Sibodes-maer* (74, 6); d.i. het tegenwoordige *Sijbekarspel*, in de buurt waarvan vroeger een meertje heeft gelegen²⁶⁶).

Wenden wij ons thans van Noord- naar Zuid-Holland, waar de middeleeuwse overlevering van *meer*-namen heel wat schraler is, maar waar wij slechts bij één ervan een enkele *maar*-vorm kunnen aanhalen. Het betreft de *Bommeer*, plas in Maasland, die in 1258 genoemd wordt als *Boummare* (Okb. HZ. II N 31), maar elders als *Boemere* (RHZ. I

²⁶²) Niet genoemd hebben wij *Axmeri scota* (DB. 195: 9de eeuw); *agros juxta Axemer* (Okb. Utr. 481: a. 1174); waar de dubbele overlevering pleit tegen verhaspeling uit *A(a)lsme(e)r* en bovendien de ligging eer naar ergens tussen Limmen, Noordwijk en Haarlem wijst.

²⁶³) Boekenoogen s.v. Een poging om de naam te verklaren (bij *schaal*) bij Karsten blz. 141.

²⁶⁴) Karsten blz. 141 v.

²⁶⁵) Materiaal-Bodemkartering.

²⁶⁶) Med. 29, 13.

205), *Bomere(n)* (ald. II 25; 130). Het eerste lid is duister; er schijnt blijkens de verbreiding²⁶⁷) een waternaam *bom-* te hebben bestaan, waaraan dan meermalen een algemeen woord als *meer*, *sloot*, *braak* is toegevoegd. Ook uit Noord-Brabant is ons slechts één voorbeeld bekend, waar naast *meer* maar voorkwam; het betreft een meer onder Rozendaal *Hotmeer*, a. 1288 vermeld als: *usque ad medium lacu qui vocatur Groetehottemere*, waarnaast *Hotmar* (1329), *Hotmaer* (1566). Vermoedelijk is een uit dat meer komende waterloop bedoeld in Okb. Utr. 316 (a. 1125: onecht): *van der Dorlechtenvenne op Hoemarleede toten Botervleete*²⁶⁸).

Het blijkt dus, dat *maar* in de betekenis van *meer* een ondergeschikte rol speelt en dat het inheemse *meer* slechts in geringe mate, en meestal dan nog voorbijgaand, invloed ervan heeft ondergaan.

Van geheel andere aard was het verloop in Zeeland met aangrenzend gebied (de Zuidhollandse eilanden en Westelijk Noord-Brabant). In dit gewest, waar weinig sprake kan zijn van meren, maar destemeeer van brede wateren die een meer-achtige indruk kunnen maken, specialiseerde zich in de middeleeuwen *maar* (*mare*) in de betekenis van breed wateroppervlak — waarbij dan soms *meer* met *maar* afwisselt; slechts een enkele keer wordt *maar* voor een kleinere waterloop gebruikt. Later verdwenen deze namen over 't algemeen of zij leefden slechts onopvallend voort: *mare* legde het af tegen *ee*. Het zijn:

a. *Sonnemare*. De oudst overgeleverde vorm is *Sunnonmeri* (Okb. HZ.² 9: a. 775/776); daarna *Sonnemare* (Okb. Utr. 631 = Okb. HZ. I 491: a. 1216—1222); *Sonnemaer* (Okb. HZ. II 373: a. 1279). Ook Stoke kent de naam, zowel voor het water als voor een daarnaar genoemde plaats; vgl. *dat men voer in Sonnemaer* (V 643); maar: *Al dat hi in Zonnemare, Dat dorp, besat* (I 732; varr. *Sinnemare C*, *Annemare B*). De naam werd samengetrokken tot *somer-* in *Somerlant* (Fremery 58:

²⁶⁷) *Bomsloot* (sedert 1750; ook *Boomsloot*) met de polder *Buitenbom* (ook als waternaam in 1633) en het land *de Bom*, alle in Waterland (NGN. 6, 105; 120 en 99); *Bombraak* in de Zaanstreek (Boekenoogen); (*sylke in de bum* (a. 1477), waarbij *Bomster Ee* (a. 1558) in Groningen (NGN. 10, 124 v.; W. de Vries Gr. pl. n. blz. 8 v.v.). Het is te gewaagd om — naar een vermoeden van V. d. Bergh (Okb. HZ. t.a.p.) — *Bo(um)mare* uit een verderop te noemen *Bodemare* te laten ontstaan.

²⁶⁸) De oude vormen van *Hotmeer* bij Weijnen blz. 115, waar men ook verknoeide vormen kan vinden als *Potmerre*, *Hopmeir*, *Otmeer*, *Ottermeer*. Het eerste lid is duister; *Hotmeer* zal etymologisch wel niet zijn te scheiden van het onder *meer* te bespreken *Hoddemeer*. Te scheiden is hiervan — ondanks bovengenoemd *Hoemar-* — gronings *Hoetmansmeer*, waar de Pekel-A zijn oorsprong had.

a. 1220—1226?; 209: a. 1280). Thans leeft hij nog voort in die van twee plaatsen, éénmaal in de oorspronkelijke, éénmaal in samengetrokken vorm; n.l. *Zonnemaire* op Schouwen-Duiveland; en *Sommelsdijk* op Overflakkee, ouder *Somerdijck* (dus eig. **Sonnemaresdijck* of **Sonnerlandsdijk*) en nog in de volksmond *Sommerdiek*. Het is Huizinga²⁶⁹) geweest, die het volle licht op deze merkwaardige naam heeft doen vallen: *Sonnemare* was een water, dat het oude Voorne aan de oostkant bepaalde; het sloot ook nog het eiland *Bommenede* in, dat later aan Schouwen vastraakte; uit het voormalige uitgebreide gebruik van de naam valt te verklaren, dat twee plaatsen op twee eilanden die bewaard hebben. O.i. is *Sonne-* de oorspronkelijke naam van het water; het is hetzelfde element dat voorkomt in westvlaams *Zonnebeke*, waarover Lindemans²⁷⁰) heeft gehandeld. Toen *Sonne* niet meer begrepen werd, werd er een algemeen woord voor water aan toegevoegd: eerst *meer* (*Sunnonmeri*), dat echter later verdrongen werd door *-maar* (*Sonnemare*). In *Zonnemaire* of — zoals de Lijst spelt — *Zonnemere* heeft men vermoedelijk met een Zeeuwse uitspraak *æ* van de ndl. *ā* te doen, dus met een grondvorm *mare*²⁷¹).

b. *Scoudemare*, eig. = de grote wateroppervlakte van de Schelde. In één adem met *Sonnemare* wordt genoemd *Scoudemarediep* (Okb. Utr. 631: a. 1216—1222). Ouder is de vorm, voorkomend in de *Gesta Herwardi*²⁷²): *Scaldemariland* en *Scaldemarienses*. Een geheel ander water is *Scaldemermur*, genoemd door Thiofrid v. Echternach, Vita S. Willebrordi²⁷³). Opheldering over deze namen en hun verhouding tot elkaar danken wij alweer aan Huizinga in diens bovengenoemde verhandeling. Het *Scoudemarediep* was het meest westelijk deel van de Grevelingen, het Brouwershavense Gat. *Scaldemariland* lag tussen dit water en *Scaldemermur* (l. *-mūd[e]*), d.i. de mond van de Honte, in; de naam werd later vervangen door *Selandia*, *Zeeland*²⁷⁴).

²⁶⁹) *Scaldemariland*: Med. NA. 84 B 2 (1937). Zie voor naamgenoten van *Sonnemare* o.a. op Zuid-Beveland (*Zunnemaere/Zummerweg*) en in Aksefambacht (reeds in 1334) Van Liere NGN. 14, 107 v.v.; resp. Gysseling (Jaarboek Oudheidk. Kring Hulst blz. 27).

²⁷⁰) Versl. en Med. Vla. Acad. 1946 blz. 81 v.v. Lindemans wijst op zeer oude varianten *Sinne-* enz.; mag men in dit verband gewicht hechten aan bovengenoemde variant bij Stoke *Sinnemare*?

²⁷¹) Zie voor spelling en klank ook V. Liere NGN. 14, 108 noot 3.

²⁷²) Uitgegeven achterin met: *Gaimar, Lestorie des Engles*, door Hardy en Martin (*Rerum Britannicarum Medii Aevi Scriptores XCI*) I 359; 360; 364; 367; resp. I 362 (3 ×); 363.

²⁷³) Mon. Germ. S.S. XXIII blz. 272 r. 31.

²⁷⁴) Sedert 1200 overgeleverd; zie Huizinga t.a.p. blz. 19 v.v.

c. *Dodomaer*. Twee oorkonden die zich bezighouden met de grenzen van het goed Heiligenberg, de eerste in 't Latijn, de tweede in 't Nederlands opgesteld, vermelden een grenswater *Dodomaer*, resp. *Doedemare* (Okb. HZ. I 402: a. 1244; resp. II 897: a. 1295). Het is een water in de heerlijkheid Strijen; klaarblijkelijk een rustig water, een „vlak-ee”; immers het eerste lid is het adjectief *dood*; in *dodo-* is op papier de tweede vocaal aan de eerste geassimileerd.

d. *Bodemaer* wordt vermeld in een oorkonde, handelend over de grenzen van de goederen Trentmoer en Heghenisse in Zeeland: *infra terminos istos: Bodemaer, Tracmaer, Striene, corte Greveninge* (Okb. HZ. I 363: a. 1237). Volgens V. d. Bergh (blz. 234) scheidde dit water Dirksland en Sommelsdijk. Zie voor het eerste lid van *Bodemaer* onder *graaf* (*Bodegraven*); de betekenis verschilde niet veel van *Dodomaer*²⁷⁵).

e. *Tracmaer* (zie de bewijsplaats onder d. *Bodemaer*). De naam is raadselachtig; de vraag van Huizinga²⁷⁶), of *Tracmaer* staat voor 't *Racmaer* (vgl. *Volke-rak*), moet ontkennend beantwoord worden, daar in de bewuste oorkonde ook bij de drie andere waternamen het lidwoord ontbreekt. Ook de veronderstelling van een verschrijving voor **Kracmaer*, dat dan de oude naam voor de *Krammer* zou moeten zijn, vindt geen steun in andere naamsvormen. Volgens de Gesch. Atl. (bl. VI) scheidde de *Tracmaer* Berwoudsmoer en Boemel.

f. *Sutmara et Nortmara*: Okb. Utr. 695 (a. 1221) en 696 (a. 1221). Het eerstgenoemde water wordt ook vermeld Okb. HZ. I 316 (a. 1229): *a Vlakebrigge usque in Suthmare*. Dit water, dat dus van de Vlakee kwam, liep in de *Mare* uit. Deze *Mare* was een sterk kronkelend water, uitkomend in de Maasmond; hiernaar is *Maerlant*²⁷⁷), een vroegere parochie van Den Briel, genoemd: *capellanus de Merlant* (Fremery 209: a. 1280).

Het simplex *Mara*²⁷⁸) wordt verder genoemd als grenswater van het ambacht van Schakerslo (waar de stad Tolen lag): *infra tales terminos, videlicet Wiffiet, Mara* enz. (Okb. HZ. I 455: a. 1248).

Twijfelachtig is de plaats uit het Liber Traditionum, waar een

²⁷⁵) Verband van *Bodemaer* met *Borremoer* (V. Rheineck Leyssius: Gesch. Atl. Holland ten Z. v. h. IJ blz. 12) schijnt mij taalkundig bezwaarlijk.

²⁷⁶) t.a.p. blz. 18.

²⁷⁷) Waarnaar — zoals ook V. Mierlo in de jongste studie hierover (Versl. en Med. Vla. Acad. 1952 blz. 49 v.v.) aanneemt — de dichter Jacob is genoemd. De naam *Maerlant* keert elders terug, niet alleen in Vlaanderen, maar ook onder Dreischor (Schouwen-Duiveland). Zie voor de *Mare* en de *Suthmare* V. d. Bergh blz. 66. Volgens De Jong (TAG. 60, 309 v.v.) zou het dichtgegroeide *Merrevliet* bij Rokkanje een rest van de *Zuidmare* zijn. Is dit juist, dan zou de spelling *erre* hier de *ē*-klank weergeven (vgl. boven *Zonnemaire*).

²⁷⁸) Ook *Maarlo*: zie onder *lo*.

overigens onbekende waterloop bij Oostburg (Z.-VI.) wordt genoemd: *super fluvio Maris* (DB. 49 blz. 134). Zou dit *Maris* — dat nader, in verband met *Marsdiep*, besproken wordt onder *diep* — niet een latinisering van mnl. *mare*, *maer* zijn? Zou inderdaad de *Elmare* van Oostburg naar Biervliet zijn gelopen²⁷⁹), dan zou men wellicht de *fluvio Maris* met deze *fluviolus* — waarvan de naam later overging op het uit de Reinaert bekende klooster — mogen vereenzelvigen²⁸⁰).

Op Zuid-Beveland wordt een water *die Mare*²⁸¹) vermeld in de grafelijkheidsrekeningen: *die viskerie up die Mare* (RHZ. IV 98); vaker echter komt het als plaats voor, b.v. *Ter Mare* (RHZ. IV 34; 115). Pott kent nog een *Maire* (vgl. voor de spelling *Zonnemaire* hierboven) in de gem. Rilland-Bat; Beekman (Atl. III 57) de *Langemare*-polder (Pott: *Langemaire-polder*) (gem. Drieweg).

g. *Monomara*: in de reeds eerder genoemde oorkonde (Okb. HZ. I 316: a. 1229) wordt deze naam vermeld; vgl. *a Vlakebrigge usque in Suthmare . . . et ab illinc usque in Monomara et a Monomara ubi finitur in Vlakebrigge*. Het verband maakt het moeilijk met V. Rheineck Leyssius²⁸²) te geloven in een verlezing voor boven vermeld *Bodemaer*; men zal eerder aan *Hollemare* (nog een plas bij Heenvliet, niet ver van Den Briel) hebben te denken²⁸³).

Tot nu toe ontmoetten wij *maar* slechts vrij zelden in de betekenis van een betrekkelijk kleine waterloop; zeer gewoon is echter die ontwikkeling in 't Noorden van ons land, in Friesland en Groningen²⁸⁴). Het Noord-

²⁷⁹) V. d. Bergh blz. 236.

²⁸⁰) Zie voor (*H*)*elmare* De Flou(s.v. *Helmare*), waar men de plaatsen bijeenvindt; verder de Reinaert-toponymie. Gysseling (Jaarb. Oudh. Kr. Hulst 1953/54 blz. 26) ziet in 't eerste lid germ. *alhalēha-* 'eland'.

²⁸¹) Daarentegen is de Leidse *Mare* vermoedelijk niet eenzelfde naam, daar hier de middeleeuwse overlevering steeds *Marne* (*Merne*) heeft, een naam die doet denken aan gron. en fri. *Marne* (zie ald.); vgl. Muller NGN. 12, 82; W. de Vries Gr. pl. n. blz. 137 v.; Hetteema blz. 299 v.v. Wel is er een Utrechtse *Mare* (*Marre*) geweest, voortlevend in de naam van het dorp *De Meern* en in *Meerlo* (ten N.W. van IJselstein); dus ook hier de wisseling van *a* en *e*; zie Muller (NGN. 12, 80 v.v.), die echter de *ee* voor Utrechts houdt; Vollgraff en V. Hoorn: Med. NA. Lett. N.R. IV 6 blz. 5 v.v.; en vgl. onder *lo*.

²⁸²) Gesch. Atl.: Holland ten Z. v. h. IJ blz. 12.

²⁸³) Zie voor de Voornse wateren De Jong TAG. 60, 309 v.v., die er echter de zonderlinge opmerking aan vastknoopt: zou *Monomare* 't Griekse *μῶνος* kunnen bevatten; dus = ongesplitste, enkele *Mare*? Sommigen brengen met *Hollemare* de naam *Hellevoet(sluis)* in verbinding; zie Hetteema blz. 108. In Groningen vindt men de samenstelling ook: 't *Holemaar* (W. de Vries Gr. pl. n. bl. 311 v.).

²⁸⁴) Zie voor het volgende uitvoeriger Fr. Pl. N. 6, 73 v.v. (met verdere literatuur).

hollands, dat anders zo graag Friese relicten bewaart, is in deze, tengevolge van de geografische gesteldheid, afgeweken, in tegenstelling tot het Gronings, dat echter het Fries niet in de ontwikkeling tot *mear* is gevolgd of wel die ongedaan heeft gemaakt; zoals ook fri. *mar* er vervangen is door 't algemeen ndl. *meer*.

In het Fries dan vindt men naast elkaar de znw. *mar* en *mear*, het eerste een krachtig levend woord, het tweede in tal van toponiemen bewaard. Het *de*-woord *mar*, met waarschijnlijk jongere *a* uit *e* (ofri. *mer*), betekent *meer*; het andere woord, fri. *mear* uit ofri. *mār* (m.) 'sloot, gracht'²⁸⁵), is de naam van onderscheiden betrekkelijk kleine waterlopen; het is identiek met het boven besproken mnl. *mare*. Dat ook in Friesland *mār/mear* en *mer/mar* invloed op elkaar oefenden, zodat in de bronnen herhaaldelijk het een voor het ander wordt gebruikt, is met voorbeelden gestaafd in Fr. Pl. N. 6, 74. Beide woorden die in klank en betekenis dicht bij elkaar lagen, werden met elkaar verward, gingen in elkaar over, en de redding van *mār/mear* kon alleen liggen in een semantische verwijdering van *mar* 'meer' af. Anders lag de toestand in Groningen, waar evenals in Friesland *moar* werd gebruikt voor allerlei waterlopen, maar waar de twee woorden duidelijker in hun vorm gescheiden waren dan in 't Fries, n.l. als *maar* (gron. *moar*) en *meer*; en waar bovendien het aantal meren gering was. Verwarring komt hier over 't algemeen niet voor; men onderscheidt b.v. zeer stellig 't *Schildmeer* (ook kortweg 't *Schild*) van het water daarheen 't *Schildmoar*. Alleen bij verzwakking van het tweede lid kon *-maar* tot *-mar*, *-mer* worden; vandaar b.v. onder Grotegast de buurtschap *Kuzemer(balk)*²⁸⁶). Nog in andere opzichten verschilt de toestand hier van die in Friesland: *maar* werd neutrum, èn het komt als appellatief voor. Vgl. voor dit laatste b.v. Okb. Gr. Dr. 894 (a. 1395): *Desse vors. sestijch graessen landes sijnt ghelegghen by Gronijnger hemrycken in Honssijngelanden aldernast Schultijngelande, daer een maer eentussen licht, dat sijck streckt oost ende west, ende gheheten is de Zijlrijth*²⁸⁷). Het is niet moeilijk, uit deze passage een nieuwe samenstelling *zijlmaar* te construeren, en inderdaad heet volgens de uitgevers van het oorkondenboek het genoemde water thans *Zijlmaar* (in de buurt van Selwerd). Een andere *Zijlmaar*, in de nabijheid van de stad Groningen, wordt vermeld als *quoddam fossatum dictum Silmar* (Okb. Gr. Dr. 230: a. 1309; vgl. ook 1234: a. 1360). Het was haast onvermijdelijk, dat *maar* in Latijnse oorkonden — naar

²⁸⁵) Secundair ook = 'grenswater' (b.v. *hemmerickmaer*).

²⁸⁶) Zie W. de Vries Gr. pl. n. blz. 110; zie ook ald. 182 voor *Palma(er)*.

²⁸⁷) Andere voorbeelden, alsmede van *zijlmaar* en (*in*)*tochtmaar* in DWR. 2, 1118. Zie voor *zijl* de inleiding.

de betekenis verkeerdelijk — werd vertaald met *mare*; zo wordt Okb. Gr. Dr. 1059 (a. 1400) gesproken van land onder Ranum (ten N. van Winsum-Obergum): in *Litteka Homhelmum*²⁸⁸) *juxta mare*, d.i. het *Maar*²⁸⁹).

Het aantal *maren* in de provincie Groningen is zo groot — een vluchtig onderzoek deed mij concluderen tot een getal van meer dan 80 —, dat men het hier een van de karakteristiekste hydroniemen kan noemen. Het zijn er deels natuurlijke, deels gegraven waterlopen, zoals voor Eenrum Steenhuis²⁹⁰) heeft geconcludeerd uit de verschillende soorten van verkaveling: soms is die ongelijk aan beide kanten van het *maar*, soms loopt het *maar* gewoon door een reeds bestaande perceelsindeling. Meestal zijn zij benoemd naar een plaats, b.v. het *Weüwerder Maar*, het *Tezinger Maar*; soms ook is het adjectief of substantief karakteriserend, b.v. het *Grote Maar*; het *Lustige Maar*, dat — naar de etymologie van W. de Vries²⁹¹) — een synoniem is van *Stille Diep* (Gr.); *Potmaar* (zie ald.).

Het is opvallend, dat het leenwoord *maar* met evenveel gemak als het oorspronkelijk Germaanse *meer* van geslacht verandert. Er is reeds opgemerkt, dat het Latijnse neutrum *mare* in 't vulgair-Latijn tot femininum schijnt te zijn geworden, en dat hierop steunt 't mnl. femininum *mare*. Dit femininum was echter niet constant; zo spreekt Okb. HZ. II 897 (a. 1295) *van den Doedemare* (Strijen)²⁹²), en vooral ofri. *mār* wordt als mannelijk vermeld. Maar in 't Gronings is *moar* — onder invloed van synoniemen als *diep*? — onzijdig geworden.

16. Meer

Ons land was — en is nog altijd — zo rijk aan meren, dat het de moeite zou lonen, een monografie erover te schrijven, gelijk Hellquist²⁹³) dat een halve eeuw geleden voor Zweden heeft gedaan. Ten onzent hebben tot dusver in hoofdzaak waterstaatkundigen zich met dit onderwerp beziggehouden; zo vooral Ramaer²⁹⁴); terwijl men kostbare ge-

²⁸⁸) Waarover W. de Vries Gr. pl. n. blz. 35 v.

²⁸⁹) In nieuwere tijd, maar nu als geestig woordenspel, deed dit Jan Veth, die, toen een bedreiging van demping van de Leidse *Mare* (deze naam van andere oorsprong overigens: zie hierboven) was afgewend, aan een vriend seinde: *Gratulatio. Mare non clausum* (Huizinga, Leven en Werk van Jan Veth blz. 146).

²⁹⁰) Driem. Bl. 2, 105 v.

²⁹¹) Gr. pl. n. blz. 134 (*lustig* 'stil' bij *hlust* 'het luisteren'). Zie voor *Tuskamarum* register s.v.

²⁹²) Het hiervóór genoemde *Tracmaer* laat ik, als geheel onzeker, terzijde.

²⁹³) Hellquist, Studier öfver De Svenska Sjönamnen (1903—1906).

²⁹⁴) Ramaer De omvang van het Haarlemmermeer (Verhandelingen Kon. Akademie van Wetensch. 29 [1892]).

gevens vindt in Beekmans Dijk- en Waterschapsrecht en in de Geschiedkundige Atlas. Voor Noord-Holland zijn wij taalkundig in gunstige conditie, dank zij het verdienstelijk werk van Karsten (Noordhollandse plaatsnamen), die zowel aan de meren zelf als aan de daaruit ontstane plaatsnamen veel aandacht schenkt; hij onderscheidt de meer-namen naar de wijze van benoeming, blijkend uit het eerste lid. Wat men voor het gehele land zou wensen, is een alfabetische lijst van alle meernamen, met verklaring en wijze van vorming, alsmede van alle plaatsnamen die met *-meer* zijn samengesteld. Het moet dan mogelijk zijn, uit de ouderdom van de verschillende groepen tot de ouderdom van de meren te concluderen. Daarbij zou tevens nagegaan moeten worden, of inderdaad iedere plaatsnaam op *-meer* wijst op de vroegere aanwezigheid van een meer²⁹⁵); men krijgt b.v. uit Noord-Holland sterk de indruk, dat in dit merengebied *-meer* in zekere tijd tot productief „suffix” is geworden. Bij de beoordeling der *meer*-namen heeft men te bedenken, dat ze aanvankelijk gegeven werden door vissers en veenders, de aanwonende bevolking die in de meren een middel van bestaan had.

De oudste inlichtingen geven de Romeinen. Plinius die ter gelegenheid van de expeditie van Corbulo in 47 in 't land der Chauchen is geweest, vertelt²⁹⁶) van drijvende, met eiken begroeide eilanden, die zich bevinden *haud procul supra dictis Chaucis circa duos praecipue lacus*: het zijn de drijftillen zoals men die nog aantreft in de veenplassen, zij het veel kleiner en alleen licht begroeid. Er is nog een andere plaats, waar Plinius van *lacus* in de pluralis spreekt, daarmee klaarblijkelijk hetzelfde bedoelend als Mela die echter van één meer gewag maakt: (*insulae*,) *quae sternuntur inter Helinium ae Flevum. Ita appellantur ostia in quae effusus Rhenus a septentrione in lacus, ab occidente in amnem Mosam se spargit* (Plin. N. H. IV 101); maar bij Mela (III 24): (*Rhenus*) *iam non amnis sed ingens lacus ubi campos implevit Flevo dicitur eiusdemque nominis insulam amplexus fit iterum artior*. Het betreft hier dus het water (de wateren) waaruit later *Almere* (de Zuiderzee) ontstond; het is niet onmogelijk, dat ook op de eerstgenoemde plaats (Plin. N.H. XVI 5) hetzelfde bedoeld is²⁹⁷). Een bezwaar tegen deze opvatting is echter, dat de Chauchen niet in de onmiddellijke omgeving van het meer Flevo woonden; misschien dus dat daar meren

²⁹⁵) Afgezien nog van die gevallen, waar het woord *meer* een andere herkomst heeft. Zo heeft *Meer*, buurtschap onder Den Ham (O.), als oudste vorm *Mederen* (a. 1457): NGN. 1, 115; 117; 141.

²⁹⁶) Nat. Hist. XVI 5.

²⁹⁷) Zie vooral Norden, Die germanische Urgeschichte in Tacitus Germania blz. 298 v.v. Gutenbrunner (Zfda. 83, 157 v.v.) neemt het op voor de buurt van de Alster.

in Friesland of in het Waddengebied bedoeld zijn; wellicht zijn ze identiek met de *aestuaria* van Tacitus (Ann. IV 73), welke Apronius door *aggeres* en *pontes* toegankelijk maakte voor het *gravior agmen*. Nadere inlichtingen geeft Tacitus (Germ. c. 34), sprekende over de *Frisii maiores et minores*, over de meren aldaar: *Utraeque nationes usque ad Oceanum Rheno praetexuntur ambiuntque immensos insuper lacus*. Evenzo Tacitus Annales I 60, waar van *lacus* (pl.) in de *fines Frisiorum* wordt gesproken; II 8, waar het betreft de veldtocht van Germanicus (16 n. C.): alles hangt hier af, hoe men opvat de *Drususgracht*²⁹⁸; immers Germanicus, na de *fossam, cui Drusianae nomen* doorgevaren te zijn, *lacus* (pl.) *inde et Oceanum usque ad Amisiam flumen... pervehitur*. Ten slotte nog Tacitus Ann. XIII 54 (a. 58): *Frisii iuventutem saltibus aut paludibus, inbellem aetatem per lacus admovere ripae*; d.i. de Friezen brachten hun jonge manschappen door bos of moeras, de zwakken (ouden) over de meren naar de oever. Uit dit alles wordt duidelijk, dat in de Romeinse tijd een groot deel van onze kuststreek met meren was overdekt; vooral op oud Fries gebied, ook al is het bekend dat een deel der latere meren eerst in jongere periode door afslag en vervening is gevormd.

Van de toestand in de middeleeuwen krijgt men een goed beeld, als men de kaart van Holland, Zeeland en Westfriesland van \pm 1300 in de Geschiedkundige Atlas opslaat. Noord-Holland is dan dusdanig door meren ingenomen, dat verkeer te land wel uiterst bezwaarlijk moet zijn geweest. Het diepst, immers van het oosten tot de duinstreek, drongen *Purmer, Beemster, Schermer*, en zuidelijker het *IJ*, het land in, alle wateren die in open verbinding stonden met de zee; terwijl ten noorden van Petten bij de *Zijpe* het vasteland eindigde. Ten zuiden van het *IJ* is de toestand geheel anders: de *Haarlemmer Meer*, nog gescheiden van *Spieringmeer* en *Leidse Meer*, heeft op verre na niet de omvang van later, toen door wegslag van het tussenliggende veen deze meren langzamerhand aaneengroeiden. In het thans zo grote plassengebied in de Vechtstreek zijn alleen *Overmeer* en *Uitermeer* aanwezig. In Zuid-Holland nam door vervening het aantal meren steeds toe, vooral in Schieland en Delfland; eerst sedert de 15de eeuw poogde men er paal en perk aan te stellen. Maar de meest ingrijpende veranderingen gingen in omgekeerde richting: groot is het aantal droogmakerijen vooral sedert de 17de eeuw; men denke slechts aan de drooglegging van *Schermer, Beemster, Purmer, Wormer*, en van verschillende Waterlandse meren in

²⁹⁸) Zie de uitvoerige behandeling van deze kwestie bij Hetteema bl. 133 v.v.: de Drususgracht bij Vechten en dus de Flevo-meren bedoeld? Vgl. ook hiervóór onder de oudst overgeleverde namen.

de 17de eeuw; en dan, in de 19de eeuw, de *Haarlemmermeer*. Van minder grote betekenis zijn — afgezien van de beteugeling van de *Middelzee* — de veranderingen in Friesland geweest; droogmakerijen hebben er slechts op vrij kleine schaal plaats gehad ²⁹⁹).

In de tegenwoordige tijd liggen de belangrijkste groepen van meren — afgezien van het *IJselmeer* — in Friesland; in de Kop van Overijssel; in het Utrechtse niet ver van de Vecht; in Zuid-Holland ten N. en N.O. van Leiden, min of meer grenzende aan de Noordhollandse van Aalsmeer; verder verspreide, vooral in Noord-, maar ook in Zuid-Holland. Zij worden niet alle *meer* genoemd, maar vaak ook *plas*; dit, naar het schijnt, bij voorkeur, indien ze door vervening ontstaan zijn: zo de uitgestrekte *Loosdrechtse Plassen*, die tussen de 14de en de 19de eeuw geleidelijk ontstonden door uitbaggering. Echter worden ook beide woorden *meer* en *plas* door elkaar gebruikt: men spreekt b.v. van de *Kager Plassen*, maar ook van *Kager Meer* (*De Cagermeer*: a. 1594, bij Ramaer blz. 201); en onderdelen hiervan zijn *Norremeer* en *Hemmeer*. In Noordwest-Overijssel heeft men voorkeur voor *Wiede* (dialectisch voor *Wijde*).

Behalve in het lage land, heeft men nog meren en meertjes op de hogere gronden, in hei en bos; hier heerst een zekere voorkeur voor *plas*, klaarblijkelijk omdat — juist omgekeerd als bij *Kager Plassen*: *Norremeer*, *Hemmeer* — een *plas* voor veler taalgevoel kleiner dan een *meer* is; daarnaast komen andere synoniemen (vooral *ven*) voor.

Het woord *meer* is een oude *i*-stam: *mari* werd door umlaut *meri* en dan mnl. *mere*. De vorm *meri* is bewaard in *Almeri* (naast *Almere*): DB. 195 (9de eeuw); verder in *Meriwido* (thans *Merwede*): Alpertus, *De diversitate temporum* (\pm 1025). De nog oudere vorm *mari* is overgeleverd in de naam van een goed: *Agilmari in pago Velue* (Okb. Gelre 91: a. 950? De echtheid van de oorkonde staat niet vast); oorspronkelijk dus een water, dat vermoedelijk identiek zal zijn met het *Egelmeer* bij Renen ³⁰⁰). Merkwaardig is het ontbreken van de umlaut in fri. *mar* tegenover ofri. *mer*, hiervóór onder *maar* besproken.

Het geslacht is van de aanvang af wisselend: tegenover het neutrum lt. *mare*, got. *mari-saiws* staat een femininum got. *marei* (*in*-stam); verder ohd. *meri* (n.), maar ags. *mere* (m.), terwijl mnl. *mere* zowel

²⁹⁹) Zie DWR. 1, 551 v.v.

³⁰⁰) Ook, minder juist, *Engelmeer*. Is het eerste lid een persoonsnaam = mnl. *Egel* (1317) (bij v. d. Schaar, *Uit de wordingsgeschiedenis der Hollandse doopen en familienamen* blz. 172), of behoort het bij got. *aglus* 'moeilijk, bezwaarlijk'? Vgl. ook ohd. *fluvius Egele-bahc* (Bach II 1, 283 v., die het eerste lid als de diernaam opvat) en oostgermaans *Agalingus* (Tab. Peut.) (besproken onder *-ing*-suffix).

onzijdig als vrouwelijk is. Verdam constateert voor het mnl., dat het gewoonlijk onzijdig is, maar dat daar, waar bepaalde meren bedoeld worden, reeds in 't mnl. het vrouwelijk geslacht overheeft. Wij geven enkele voorbeelden³⁰¹): *in die lange mere* (Strijen) (Okb. HZ. II 266: a. 1274); *ter mere waert* (Zoetermeer) (Fremery 309: a. 1295/6); *toten ambachte van der Meere* (Valkenisse) (Fremery 251: a. 1288); *van der Opperster mere* (Zevenbergen) (Okb. Utr. 316: a. 1125; onecht). Evenzo in de grafelijkheidsrekeningen; b.v. *van der Legmer* (I 4); *van der Wavermere* (I 264); *van der Bindelmere* (I 265); *van der Nywer meer* (I 265); *van der Silmere* (I 265); *van der Wogmeir* (II 268); en vaker. Ook na de middeleeuwen blijft hetzelfde beeld; b.v. *die Naerdermeere* (a. 1541: Enklaar blz. 115); op oude kaarten (Beeldsnijder, Balthasar e.a.) vindt men meestal³⁰²), voorzover het lidwoord ervoor staat, *de* (*De Leitse Meer*, *De Haerlemer Meer*³⁰³), *De Oude Meer*). Het oudere dubbele geslacht heeft zich dus al vroeg gedifferentieerd; *de* is relict, gebleven in een aantal eigennamen, waarbij men ongetwijfeld aan invloed van synoniemen mag denken (b.v. *plas*); bij drooggelegde meren te eer, indien het verband met *meer* niet langer gevoeld werd; dus b.v. *De Wormer* enz. (mede invloed van woorden als *polder*, *droogmakerij*). Onze tegenwoordige kaarten geven niet altijd een zuiver beeld van de plaatselijke uitspraak; b.v. *het Wasmeeer*, maar in 't Gooi kent men alleen *De* (*Grote en De Kleine*) *Wasmeeer*. Op de „Caarte vande gheleghentheyte van de Beemster”, gemaakt in 1607 door de landmeter Pieter Cornelisz Cort leest men *De Schermer*, *De Wormer* enz., maar voor het eiland 't *Schermer*, vermoedelijk onder invloed van 't znw. *eiland*.

Een soortgelijke wisseling van geslacht treft men bij *maar* en *zee* (zie ald.); trouwens in 't algemeen bij terreinwoorden, doordat die allereerst in eigennamen voorkomen, waarin het genus minder gemakkelijk tot uiting komt dan in soortnamen³⁰⁴). En in overeenstemming met de soortnamen, vindt men die wisseling vooral bij *i*-stammen, zoals *meer* en *zee*; vgl. ook *beek*.

De verwarring van *meer* met *maar* is onder laatstgenoemd hoofd reeds besproken; evenals dit woord, wordt het in Latijnse oorkonden soms op de klank af weergegeven met *mare*; vgl. *usque ad stagnum, quod vulgo*

³⁰¹) Daarbij niet *Uitermeer*: zie aldaar.

³⁰²) Maar bij Balthasar 't *Braessem Meer*.

³⁰³) Bij Spiegel *De zwarte Haarlem-meer*, bij Hooft *de Meer*: zie WNT. 9, 389, waar meer voorbeelden gegeven worden. Maar Ramaer noemde zijn groot werk „De omvang van *het Haarlemmer Meer*”.

³⁰⁴) Op nog een andere factor, de sandhi, is gewezen onder *A*.

Northlara mare dicitur (Okb. Utr. 1647: a. 1264): het betreft het *Zuidlaarder Meer* of allicht het noordelijk deel ervan, dat toen misschien nog gescheiden was van het overige ³⁰⁵). Als eerste lid van een samenstelling (*Meersloot, Meervliet* e. dgl.) ³⁰⁶) is het het meest bekend in het in de inleiding besproken *Merwede*.

Wanneer de naam van het *meer* overging op een aanliggende nederzetting, voelde men later niet altijd meer de oorspronkelijke betekenis; en, mede ter onderscheiding van dorp en meer, voegde men dan soms, indien men laatstgenoemde bedoelde, er opnieuw *meer* aan toe. Een duidelijk voorbeeld is *Suameer*, fri. *Suamar*, in de wandeling *Sumar, Semar* genoemd; het is een samentrekking uit *Sudera mar* 'Zuidermeer', d.w.z. meer, gelegen ten Zuiden van de *Grote of Gemene Meer*, thans *Bergumer Meer* geheten ³⁰⁷). Thans heet het dorp *Suameer*, het water *Suameerdermeer* (fri. *Sumarder-mar*), maar ook wel *Zuidermeer*. Ten Noorden van genoemde *Grote Meer* lag de *Noordermeer* (fri. *Noarder-mar*); thans is dit de naam van de plaats en heet het meer *Noordermeerdermeer*. Op soortgelijke wijze het — in de 17de eeuw drooggelegde — *Zoetermeerse Meer* (a. 1614 *de Soetermeersche Meer*: DWR. I 553) bij *Zoetermeer*; *Overmeerse Meer* bij *Overmeer* (zie ald.). Ook om andere redenen kon hernieuwde toevoeging van *-meer* plaats hebben; n.l. als in de samenstelling het tweede lid (*-meer* of ook *-maar*) verzwakt was tot *-mer*. Aldus geschiedde bij *Brasemer Meer*. De oude kaarten (Beeldsnijder, resp. Balthasar) hebben *Brasemeer*, resp. 't *Braessem-Meer*, een samenstelling met de visnaam ³⁰⁸). De verkorting tot *Brasemer* leidde tot nieuwe toevoeging van *meer* onder invloed van *Kager Meer, Haarlemmer Meer* e. dgl., al is *Brasemer* nog in de gesproken taal de gewone vorm. Hetzelfde geschiedde bij *Bijlmermeer*, dat elders in dit werk is besproken.

De namen van meren dienen uiteraard om ze te onderscheiden van andere meren, maar voor de aanwonenden is gewoonlijk het simplex *meer* voldoende. *De Meer* was, en is nog voor de polder, voldoende voor *Haarlemmermeer*, resp. *Watergraafsmeer*, en wat nu nog geldt, gold a fortiori voor vroegere tijden. Zo wordt het tegenwoordige *Wiechense*

³⁰⁵) Zie W. de Vries Verbr. blz. 12 v.

³⁰⁶) Zie voor *Meerstal* Beckman Mnl. W. 11, 374; W. de Vries Gr. pl. n. blz. 49 v.

³⁰⁷) *De Grote Meer*, in tegenstelling tot de *Clijn Meer*, thans geheel dichtgegroeid en drassig land. *Gemene Meer*, want gemeen dorps eigendom. Oude bewijsplaatsen van *Suameer* en *Noordermeer* bij Sipma; b.v. *van Nordmera* (var. *Nordermerra*)... ende *Suwameer* (II 85: a. 1478); *Noerdemerra*... ende *Sudes merra* (II 108: a. 1482).

³⁰⁸) Med. 29, 51.

Meer (plas ten Z. van Wiechen) a. 1247 aangeduid als: *adiacentes stagno, quod vulgariter mere vocatur* (Okb. Utr. 1133). *Boksmeer*, plaats in Noord-Brabant, heette vóór 1308 eenvoudig *Meer*, maar kreeg zijn tegenwoordige benaming naar *Jan Boc*; vgl. *die Boc van Mere* (Jan van Heelu II 6922) en *dies bochuys* (d.i. *Bocs huis*) *doen van Mere* (ald. I 2855)³⁰⁹. Aardig komt het ook uit bij *Zoetermeer*, aan de ene kant overbenoemd als *Zoetermeerse Meer* (zie boven), maar daarnaast alleen *meer*; vgl. *In Zoetermere . . . an t ambocht van Zoetermere ende van den Kercweghe ter mere waert* (Fremery 309: a. 1295/6). Ook de *Leidse Meer* wordt soms met *Mere* aangeduid: Okb. HZ. II 51 (a. 1259).

Wat de afzonderlijke *meer*-namen betreft, kunnen wij voor een aantal verwijzen naar het register, daar ze elders in deze verhandeling zijn besproken. Het zijn, in alfabetische volgorde³¹⁰:

Aalsmeer, Alkmaarder Meer; Belmermeer, Bennemeer, Bommeer, Borderopsmeir, Boze Meertje, Broekermeer, Buikslotermeer, Bijlmermeer; Drie Waterlandse Meren; Grondeloze Meer; Hemmeer, Hoetmansmeer, Hogemeer, Horstermeer, Hotmeer; Keinselmeer, Cortehoefs meer; Lange Meer, Langsmeer, Legemeer, Legmeer, Leidse Meer, Lieskemeer, Limmermeer; Meeuwenmeer, Mekelermeer, Middelmeeer; Norremeer; Oostmeer, Opmeer, Opperste Mere, Overmeer; Papenmeer, Pikmeer, Proostmeer; Rennemeer; Schaalsmeer, Scharmer en Schermer, Schildmeer, Spieringmeer, Starnmeer, Stommeer; Tjaarlingmeer; Uitermeer; Velzmeer, Vogelmeer; Westermeeer, Westmeer, Wogmeer, Wijkermeer; Zwanenmeer, Zydmeer.

Verder vallen in Noord-Holland afzonderlijk te vermelden de drie droogmakerijen *Wormer, Purmer* en het later te behandelen *Schermer*, waarvan de namen voor het taalgevoel bijeenhoren, mede door de naburige ligging. Schijnbaar zijn het namen op *-er*; men voelt erin niet langer het substantief *-meer*, dat als tweede lid van de samenstelling hier verzwakt is tot *-mer* (*-mər*), vooral niet sedert de meren zelf door droogmaking waren verdwenen³¹¹). Dat werd nog bevorderd door *Beemster*, waar *-(st)er* een geheel andere oorsprong heeft (zie aldaar). Wat de in de 17de eeuw ingepolderde *Wormer* betreft, oudtijds waren het twee meren, de *Wijde* of *Grote Wormer* en de *Enge* of *Cleyne Wormer*. Met terzijdelating van het wel zeer onzekere *Uueromeri* (zie

³⁰⁹) Zie Fruin Ts. 10, 156 v.; Beekman NGN. 10, 21.

³¹⁰) Enige hierboven niet genoemde namen van Friese meren (*Idskenhuiser Meer, Klaarkamper Meer, Kurkemeer, Nieuwe Meer, Tjeuke-meer*) zijn door ons besproken Fr. Pl. N. 6, 74.

³¹¹) Een ander voorbeeld is *Stommer* op de kaart van Beeldsnijder; = *Stommeer* (zie ald.). In sommige gevallen werd dan *-meer* opnieuw toegevoegd (zie hiervóór).

A d v e r b i u m), vindt men als oudste overlevering, en ook hier als plaatsnaam, *Wermere* (FE. 74, 13); evenzo *Wermer* (RHZ. VII 422 v.; 426; 429 e.a.). Maar daarnaast: *illorum de Wormare* (Okb. HZ. II 409: a. 1280)³¹²). De verklaring van het eerste lid is onzeker; daar *Weer* een, in 't bijzonder in Noord-Holland zeer verbreide naam voor een waterloop is (zo verbond op geringe afstand van de Wormer *de Were* de Purmer met de Beemster), is wellicht dit *weer* het eerste lid van *Wormer*³¹³). Moeilijkheden levert ook de naam *Purmer*: aldus reeds in de middeleeuwen de gewone vorm³¹⁴) voor de plaats; ook in samenstellingen, b.v. *van den vere van der Purmera . . . van der viskerie van der Purmera; Purmerend; Purmerweer*³¹⁵). Nu wordt in een lijst van landerijen in de buurt van de latere Zuiderzee, toebehorende aan de abdij van Werden, ook genoemd *Pulmeri* (Okb. Utr. 91: c. 900), en misschien mag men met Karsten (blz. 71) hierin de oudste vorm van *Purmer* zien; het eerste lid is dan *poel*, en de *l* is geassimileerd aan de *r* van de volgende syllabe.

Verder treft men in een Rentmeestersrekening (a. 1532)³¹⁶) onder Koedijk aan: *d'Aelmeer (Daalmeer), Cleijne Cleijmeer, Drenkelmeer, Grote Cleijmeer, Vroendermeer, Wardermeer*; onder Ouddorp 't *Zweem* en 't *Zweem Meerke*. Hiervan is de laatste naam — thans hier niet terug te vinden — opmerkelijk. Men krijgt de indruk, dat 't *Zweem* een hydroniem is; vgl. westvlaams *Het Zwem* (plas water op het strand, bij lage tij), *de Zwembeke* (waterloop), *de Swembilck* (stuk land), *Zwemmersgoot* (duiker); noordbrabants *de Zwemming* (Rozenaal)³¹⁷).

Ter verklaring zal men moeten uitgaan van de vorm *zweem* — formeel identiek met het gewone nld. *zweem* —, behorend bij een w.w. mnl. *sweimen*, waarvan de grondbetekenis is 'wankelen, heen en weer gaan'; het is dus een van de woorden voor „de onvaste gronden in de toponymie”, om het bekende artikel van Carnoy te citeren. Als zodanig kan

³¹²) Zie voor *-mare* onder *maar*.

³¹³) Zie voor *Weer* 't register. Anders over *Wormer* Karsten (blz. 87 en 141): meer, gelegen bij of aan hoge gronden. Meertens (N. Tg. 45, 347) denkt aan een persoonsnaam, maar zonder dit nader toe te lichten.

³¹⁴) B.v. RHZ. I 271 v.; daarnaast *Pormer* (Beekman Atl. blz. 48).

³¹⁵) RHZ. I 73; resp. 269; resp. 319.

³¹⁶) A. R. A., Den Haag; volgens opgaaf van Mevr. Edelman-Vlam. Zie voor (*D*)*aalmeer* en *Drenkelmeer* 't register; voor *Kleimeer* en *Uroendermeer*, thans *Uronermeerpolder*, de Lijst; voor de plaatsnaam *Warder* Karsten blz. 81.

³¹⁷) De Westvlaamse vormen bij De Flou, de Noordbrabantse bij Weijnen. Bij deze groep ook de naam van het huis de *Zwemer* bij Zieriksee (Stoke VII 544 v.); en de familienaam *Zwemer, De Sweemer* (Haeserijn: Versl. en Med. Vla. Acad. 1954 blz. 164)? Zeer onzeker ook *Zuencoep* (a. 1295/6; volgens Fremery 309 = *Zwemkoop* onder Berkel; of hier PN.? En het Friese water de *Zwemmer*, waarbij echter als wisselvormen voorkomen *Sennaar, Senner*??

het dan evengoed tot veld- als tot waternaam worden, op soortgelijke wijze als dat met het in de inleiding besproken *Waver* het geval is. De vorm *zwem* kan ontstaan zijn onder invloed van het werkwoord *zweemen* (in de betekenis van stromen? ³¹⁸), wellicht ook van de dubbele consonant in de samenstelling, zoals in *Legmeer* (zie ald.) en *Sapmeer*. Dit *Sapmeer* is een buurtschap onder Graft, een plaatsnaam die (maar nu geschreven *Sappemeer*) in Groningen terugkeert. Karsten (blz. 49) ziet in het eerste lid van *Sapmeer* wel terecht nml. *sape* 'schrale grond' (vgl. de veldnaam *Breezaap*); dus verkorting van de vocaal in de samenstelling . *pm*.

Een belangrijke bron vormen de grafelijkheidsrekeningen. Zo wordt onder het hoofd „van den visscherien in Aemstelrelant” een rij meren opgesomd (RHZ. I 264 v.):

van der Wavermere (ten N. van Waver, ook *Lange Meer* eens genoemd ³¹⁹);

van sPapen mere (hetzelfde als het latere *Bankeraas* onder Nieuwer Amstel);

van Watergraeumere (de [*Watergraafs*]meer, thans deel van Amsterdam);

van Tumpmere (voor zover mij bekend, alleen hier vermeld);

van der Bindelmere (zie *Bijlmermeer*);

van der Silmere (zie *Zijdelmeer*);

van der Nywer meer (= de *Nieuwe Meer*, plas bij Schiphol).

De wateren waaruit het *Vroon* („Viskerie van den vroen ende Gherlyc”, begin 14de eeuw, behorend aan de stad Leiden) bestond, vindt men in een keur van de stad Leiden op het bevissen dier wateren van 28 Febr. 1594; bij Ramaer (blz. 201) kan men gemakkelijk de talrijke meren vinden die in die keur worden opgesomd (*Norremeer*, *Hemmeer*, *Valckemeer* enz.).

Van de Zuidhollandse duinmeren worde alleen genoemd het vroegere kleine *Wijnendalermeer*, gelegen in een duinvallei het Zegbroek bij Kijkduin; volgens Beekman ³²⁰) herinnert daar nog een *Wijnendalerwoning* aan dat meer. Het wordt reeds in de 13de eeuw vermeld: *bi Winerdaelre meere... voert te Winendael de mer* (Fremery 228: a. 1281—1284). En in de grafelijkheidsrekeningen wordt gesproken *van der voeghelie in Winendaelre meer*, welke echter niet veel opbracht; tenminste hier (RHZ. I 184) staat als opbrengst vermeld: *Niet. Wijnen-*

³¹⁸) Vgl. hgd. *überschwemmen* (eig. causatief), zweeds *öfversvämna* 'overstromen, overlopen', en ook got. *swum(f)sl* 'vijver'. Een heideplas onder Bergharen heet *het Zwemsel* (opg.-Hol, Winsen), Of oude ablaut?

³¹⁹) Zie hiervoor en voor 't volgende Ramaer blz. 209 v.

³²⁰) WN. s.v. *Beek* (blz. 14).

daal zal het „huis” zijn geweest, waaraan het meer eens behoorde; de naam is zeer verbreid in Zuid-Nederland³²¹). Waarschijnlijk is het eerste lid van *Wijnendaal* een persoonsnaam, vleinaam bij samenstellingen als owgm. *Vinicarius* = ohd. *Viniheri*; oudvla. *Winegario*³²²). De korte vorm *Wine*, *Wyn* leeft voort in allerlei familienamen (*Wijntjes*, *Winia* enz.); vgl. ook ofri. *Vyne slaet*, nfri. *Wynsleat*³²³). Ook een *Wijnbeek* (L.) en *Wijnplas* (Dr.) komen voor³²⁴).

In de Gooise Rechtsbronnen worden herhaaldelijk vermeld *Hoddemeer* en *Coddemeer*; b.v. *dwers doer die venen doer Hoddemeer ende doer Coddemeer; stagna, Hoddemeer et Coddemeer appellata; van de Blauwe Sarke up Hoddemeer, van Hoddemeer up Coddemeer, van de Coddemeer up dOude Weer*³²⁵). Daar de *Blauwe Sarke* in het veen bij Maartensdijk kan gelocaliseerd worden³²⁶) en de *Oude Weer* bij Breukelerveen is te zoeken, zijn dus *Hoddemeer* en *Coddemeer* twee daartussen liggende meertjes geweest, voorlopers van de Loosdrechtse plassen. Men zou in 't eerste lid van *Coddemeer* een persoonsnaam kunnen zien³²⁷), maar ook is toponymische oorsprong niet buitengesloten; vgl. oudgronings *up de kodden*, waarvoor W. de Vries³²⁸) aanknopng zoekt bij eng. *cod* 'baggeraarde'. *Hoddemeer* doet denken aan het onder *maar* besproken *Hotmeer*; het kan onder invloed van *Codde-* vervormd zijn tot *Hodde-*.

In het Zuidwesten van ons land vallen nog enige *meer*-namen te vermelden, die niet op echte meren betrekking hebben, maar op zich (tijdelijk) tot meren verbredende, meerachtig lijkende wateren; n.l.

a. *De Hals van de Meren* (het latere *Hollands Diep*), waarover Med. 27, 81. De naam leeft nog voort in de waternaam *Meervliet* aldaar. Naar Beekman³²⁹) uiteenzet, heeft men bij het leggen van de dijk in 1410 veel moeite met deze *Meren* gehad.

³²¹) De Flou 18, 23 v.v.

³²²) Zie mijn Wb. s.v.; resp. DB. 50.

³²³) Sipma II 211; resp. Winkler Fri. Naamlijst blz. 445.

³²⁴) Er zijn bij de *wijn*-namen echter nog andere mogelijkheden: 1) *wijn-* uit *widen-* (dit = *wijd* òf = *wide* 'teenwilg'); 2) bij *winne* 'weide' (vgl. onder *Wonne*). Zie voorts VN.² 82 v.; Carnoy s.v. *Wynendale*. Meertens (Bijdr. 5, 27) kan men naslaan over wijnbouw in de middeleeuwen. Een Drentse parallel van *Wijnendal* schijnt de veldnaam *Wiendel* (Dwingelo), door Naarding (Fr. Pl. N. 4, 36) evenwel verklaard uit fri. *wien*, *winde* 'bocht'.

³²⁵) Enklaar blz. 58; 89; 101. Zie voorts ald. blz. 79; 81 v.; 103.

³²⁶) Enklaar blz. 106 v.

³²⁷) Vgl. de indices op de grafelijkheidsrekeningen, alsmede Ekwall s.v. *Codbro*. Op een waterkaart van de Westeinder Plassen vond ik als onderdeel van de Kleine Poel een *Kodde Poel*.

³²⁸) NGN. 10, 110.

³²⁹) TAG. 49, 27.

b. Van *die lange mere* (nog soortnaam?) is sprake in Okb. HZ. II 266 (a. 1274), waar Willem, heer van Strijen, en de heer van Putten de grenzen bepalen tussen „onse lande die gevoegēt siin tegadere tusschen Strien ende Weede”.

c. Een oorkonde van 1288 (Fremery 251) handelt over een aan het ambacht van Valkenisse toebehorende visserij, die zich uitstrekt *toten ambachte van der Meere*.

Ten slotte, als laatste van de hier te bespreken afzonderlijke namen, noemen wij het *Ijsselmeer*, eens de *Zuiderzee*, daarvóór *Almere*, in de Romeinse tijd het meer *Flevo*. De oudste vermelding van *Almere* vindt men tweemaal als *Aelmere(-ae)*, *stagnum* of *fretum*, in de Vita S. Bonifatii³³⁰ (a. 755); Bonifatius kwam er klaarblijkelijk vanuit de Vecht: *ac per Rheni fluminis alveum penetrans, nocturna portuum navigio exquisivit loca, donec aquosa Fresonum arva ingrediens, trans stagnum quod lingua eorum dicitur Aelmere, sospes pervenit*. En nadat hij in Friesland martelaar is geworden: *Corpus vero beati pontificis prosperis velis ventorumque flatibus trans fretum quod dicitur Aelmerae . . . perductum est ad supradictam urbem quae dicitur Trehct (= Utrecht)*. Later verschijnt *Almere* naast *Almeri*, n.l. in een lijst van goederen van de Utrechtse kerk, daterende uit de 9de eeuw (DB. 195); daarna is de gewone vorm *Almere*³³¹. De vorm *Ael-* in de Vita S.B. is ontstaan uit **Ale-*; vgl. got. *ala-mans*, ohd. *ala-wāri*, os. *ala-hwit* e. dgl. Klaarblijkelijk kreeg het water in de vroege middeleeuwen deze naam, toen het tot een binnensee van grote omvang was uitgegroeid, zodat men met enige overdrijving van ‘al-meer, geheel en al meer’ kon spreken.

17. *Zee, haf (hef)*

Noordzee, Middelsee, Zuiderzee zijn, naast het onder *beek* besproken *Lauwerszee*, de bekendste namen. Wat bij de Romeinen heet *Oceanus Germanicus* of *Germanicum mare*, heet in de middeleeuwen *nortsee* (ook *noordzee*), bij Kiliaan *noordsche zee*, mnd. *nordersê* naast *nortmer*³³². De naam staat in tegenstelling tot *Zuiderzee* en zal, evenals deze, door de Friezen zijn gegeven (*mare Fresicum*)³³³. Muller³³⁴ heeft erop gewezen, dat *Noord-* in een groot aantal namen van onze westkust staat in plaats van *Noordwest*, waarschijnlijk onder invloed van

³³⁰ Mon. Germ. S. S. II 349, resp. 351.

³³¹ Vgl. DB. 192 (a. 949); 194 (a. 953); Okb. HZ. I² 36 (a. 966); 47 (a. 975); 82 (a. 1057); Okb. Utr. 472 (a. 1171); e.a.

³³² Mnl. W. s.v.

³³³ Een andere opvatting bij V. d. Bergh blz. 23 v. = WN. blz. 267; n.l. dat in elk geval de naam *Zuiderzee* afkomstig is van de Hanzesteden (tegenstelling tot *Osterzee*).

de aloude Friese kustvaart, doordat de Friezen zich de ombuigende kustlijn in het verlengde van hun eigen kustlijn dachten. De naam *Zuiderzee* is gevolgd op *Almere*, toen het wegslaan van land dit water tot een (binnen)zee maakte. Ieder weet, hoe deze naam die sedert de latere middeleeuwen als *Sudersee* herhaaldelijk is overgeleverd³³⁵), officieel verdwenen is, sedert in 1932 de afsluitdijk het water splitste in *IJsselmeer* en *Waddenzee*³³⁶). Of het Westfriese district *Zeevang* de herinnering aan de naam *Zuiderzee* bewaart, is onzeker; als oude vorm komt naast *Seefanc Sevenvanc* voor. Is *Zeevang* oorspronkelijk, dan is het synoniem van *Zeeland*³³⁷).

Midden in het Friese land had zich de rivier de *Boorne* verwijd tot de *Middelzee*³³⁸) die Oostergo en Westergo van elkaar scheidde: *illi de Westergo, quorum terra per mare quod Bordena vocatur, et per specialem jurisdictionem a terra nostra* (d.i. Oostergo) *distincta est*³³⁹). Volgens Hetteema (blz. 299) lag de monding van de later dichtslibbende *Middelzee* tussen Terschelling en Ameland, waar men nog het *Borndiep* vindt. Bekend is verder de *Gouwzee* ten W. van het eiland Marken; zie voor het eerste lid onder „Adjectief”.

In de laatste voorbeelden nadert *zee* reeds de betekenis van *meer*; vgl. bij Kiliaan *see* ‘stagnum, lacus’. Zo zal het Friese dorp *Oosterzee* in Lemsterland (*Oosterse*: Okb. Utr. 340: a. 1132³⁴⁰) zijn naam aan een vroegere plas te danken hebben. Als schertsende benamingen zijn wel op te vatten drechts *Drochtzee* en fries *Jantje zee*³⁴¹).

Zee, got. *saiws* (*i*-stam), is oorspronkelijk een masculinum. In 't mnl. is het woord femininum, maar ook meermalen masculinum en eens zelfs neutrum³⁴²), terwijl het Duits *See* sedert de 16de eeuw³⁴³) met gedifferentieerde betekenis kent als mannelijk en vrouwelijk. De wisseling van geslacht doet denken aan die van *meer*; zie aldaar.

³³⁴) TAG. 40, 120 v.v.; 41, 176 v.v.

³³⁵) NGN. 4, 11; Mnl. W. s.v.

³³⁶) Zie voor *wad* onder *waai*.

³³⁷) Zie voor deze naam onder *Scoudemare*; voor *Zeevang* De Goeie NGN. 13, 23 v. (waarbij Karsten 145).

³³⁸) Zie voor de geschiedenis ervan WN. blz. 137 v.v.

³³⁹) NGN. 4, 21; 25.

³⁴⁰) Zie verder voor eigenaardige hierbij voorkomende vormen als *Oosterzeemster landt*, *Oosterzenigerlandt* (NGN. 4, 168 v.) Bach: Veröffentlichungen der Kommission für Volkskunde der d. Akad. d. Wiss. Berlin II (1953) 7.

³⁴¹) De Vries Dr. pl. n. 26, resp. Winkler Fri. Naaml. 331. *Drocht* is een buurtschap onder Zuidwolde. Vgl. *de woeste zee*, zandvlakte onder Dongen (Weijnen NGN. 14, 62).

³⁴²) Mnl. W. s.v. *see*.

³⁴³) Bach II 1, 274.

Een aan hgd. *Haff* beantwoordend onzijdig fries *hef*³⁴⁴) is in Groningerland als naam van de *Waddenzee* bekend, op 't Hogeland ook in de vorm *hecht*. Toponymisch is het bewaard in *Hefswal* (ook *Heegswal*), buurtschap onder Uithuizermeden, en in *Hef(fe)zand*, eens een eilandje, later een zandplaat ten N. van Pieterburen.

18. *Geul, kil, keen*

Het appellativum *geul*, mnl. *geule* 'smal, meestal diep water' wordt thans gewoonlijk opgevat als een vermenging van twee woorden, een van Germaanse, een van Franse oorsprong³⁴⁵); toponiemen, ermee gevormd, behoren niet tot de oudste laag. Veelvuldig komt het voor in samenstellingen in het grote-rivierengebied en in de Waddenzee; vgl. b.v. *Geul van Bommenee*, *Krabbegeul*, *Sardijngeul*, *Karolinageul*. Een ondiepe geul in het verdrinken land van Zuid-Beveland heette, omdat de vaart er zo moeilijk was, *Geule over het Land*³⁴⁶). In Zeeuws-Vlaanderen vindt men de *Passegeule*³⁴⁷), die, reeds in de 15de eeuw vermeld, in de 18de eeuw werd gekanaliseerd om dienstbaar te worden als linie van verdediging en als uitwateringskanaal, vandaar dat het water thans heet *Linie of Passegeule*. Oorspronkelijk was het waarschijnlijk een binnenwaartse zee-arm; de naam is wel een tautologische samenstelling, waarin *pas* betekent 'nauwe doortocht van de zee tussen twee gedeelten land'³⁴⁸).

Een dialectische vorm *guil*, door V. Haeringen Gronings genoemd, komt als waternaam in verschillende streken voor: de *Guile* sedert de 16de eeuw in Noord-Waasland³⁴⁹); *Guil* waterloop bij Kloosterzande (Z.-Vl.)³⁵⁰); *de Guile*, plaatselijke uitspraak van *de Geule*, waterloop bij Oosterland (bij Zieriksee)³⁵¹); 't *Guiltje* en *de Guil van Spekoek* (d.i. *Spekhoek*) in 't IJselmeer³⁵²).

Maar het bekendst is *Geul* als naam van de Limburgse beek: a. 891

³⁴⁴) Bijdr. 10, 20, waar de voornaamste literatuur is genoemd. Daarbij Ts. 65, 118 (*over wilde haf*: a. 1174).

³⁴⁵) Zie v. Haeringen Suppl. s.v.

³⁴⁶) Of *Uaarwater over het Land*; zie V. d. Bergh 74; WN. 99.

³⁴⁷) Zie De Flou s.v.; WN. 213; 278; Fockema Andreae Zeeuws-Vlaanderen blz. 14; 30.

³⁴⁸) WNT. XII 1, 618. Ook *pas* alleen komt voor: *Pas van (Ter)neuzen; Paswater* (bij Sluis).

³⁴⁹) De Wilde: Feestbundel-V. d. Wijer 1, 462 v.

³⁵⁰) Opgaaf-Blommaart aldaar.

³⁵¹) Opgaaf-Mevr. Der Weduwen-v. Oeveren.

³⁵²) Daan blz. 308.

torrentem qui Gulia dicitur ³⁵³). Een afleiding hiervan *Gulp*, naam van een beek die bij *Gulpen* in de *Geul* valt, is bij de *apa*-namen besproken.

Kil, mnl. *kille*, is een diep natuurlijk water tussen buitendijkse gronden, vooral aan de benedenrivieren. Buiten ons land komt het voor als *kille* in Oost-Friesland, en als *kille*, *kelle* in Vlaanderen, ook in composita ³⁵⁴). Het bekendst is de *Dortse Kil*; trouwens, dicht daarbij, de *Biesbos* is een centrum van *kil*-namen (*Biesboskil* zelf is een soortnaam); b.v. *De Bakkerskil*, *de Bleke Kil*, *de Bruine Kil*, *de Kikvorskil*, *de Sneepkil*. Een tweede centrum is de buurt van Genemuiden, b.v. *Dekkers kil*, *Dove Kil*, *Karperkil*, *Scheidingskil*, *Wolters kil*. Als de oorspronkelijke betekenis van *kil* mag men 'geul' aannemen; immers — naar de etymologie van v. Wijk — behoort *kil* uit **keljō*-(*n*-) bij *keel*, dat zelf ook voor waterdoorgang wordt gebruikt, in 't bijzonder voor vangpijp bij eendekooien: de *Keel* onder Aalst ³⁵⁵).

K e e n ³⁵⁶), mnl. *kene*, is een kustwoord voor geul, kreek, vooral in slikken; daarnaast komt een vorm *kine* voor, zo b.v. in Noord-Waasland ³⁵⁷), maar ook in Zeeland en Noord-Holland (zie hieronder). De oorspronkelijke betekenis is spleet, barst, welke betekenis bewaard is in 't mnl.; vgl. ook engels *chine* 'ravijn'. Het is bekend, dat woorden voor 'kloof, spleet' gemakkelijk worden gebruikt voor 'waterloop'; vgl. b.v. *kern* (*Keern*, *Karsloot*) ³⁵⁸) en *Nude*, *Neude*. Behalve het simplex, in de Lijst tweemaal als waternaam vermeld, komen talrijke composita voor; hier volgen enkele voorbeelden.

Niet ver van Oostkapelle (Z.): *ad aliam aquam, que vocatur Kene* (Okb. Utr. 493: a. 1176—1203); thans onbekend. Dan *Botmelosa Kine* (Z.): Okb. HZ. I 243 (a. 1214); zie register. Opmerkelijk is de plaatsnaam *Kortgene* (Noord-Beveland), uitgesproken met *tj*, uit *Kort(e)kene*; vgl. *Cortekine*: Okb. Utr. 1125: a. 1247 (-*kene* B). Dezelfde naam *Cortgeen* draagt een complex buitengronden onder Alblasserdam ³⁵⁹),

³⁵³) Kurth blz. 447. Daarentegen kan *Gola* (Okb. Gelre 387: ± 1196; 401: a. 1203) niet = *Geul* zijn; het verband eist een plaats aan Rijn of Waal; vandaar dat Sloet veronderstelt: **Colonium*.

³⁵⁴) Verschillende voorbeelden bij De Wilde: Feestbundel-V. d. Wijer 1, 463 v. *Kieldrecht* werd reeds bij *drecht* behandeld.

³⁵⁵) Edelman-Vlam blz. 28 v.; Stapelkamp Ts. 71, 142 v.

³⁵⁶) Zie vooral Muller NGN. 10, 38 v.v.; verder VN.² 140 v.; De Wilde: Feestbundel-V. d. Wijer 1, 464 v.v.

³⁵⁷) De Wilde t.a.p. Verder signaleert Gysseling (Oudenburg blz. 150) onder Oudenburg een kreek *Keiaard*, ouder *Ke(i)njaerd*, dat een *jō*-stam bij *kene* zou bevatten.

³⁵⁸) Zie onder *sloot* en vgl. Med. 28, 18.

³⁵⁹) Zie Teixeira de Mattos en Veth, De Waterkeeringen enz. van Zuid-Holland IV 2, 726.

en v. d. Aa deelt mee, dat dit *Cortgeen* op sommige kaarten gespeld wordt 't *Cortie*. Hiermee moet bedoeld zijn *'t *Cortjē*, en het bevestigt dus, voor deze streek, de Zeeuwse uitspraak.

Zeer talrijk zijn de *keen*-namen in de buurt van Rode Vaart en Hollands Diep; elders³⁶⁰) noemden wij reeds *die hole quebbe dat nu die Rode kene heet*; andere voorbeelden daar zijn: *Wijvekeen* (= Hollands Diep), *Mooie Keene*, *Aicxkeen*, *Staicxkeen*³⁶¹). In de Grote Zuidbeierlandse polder heet een smal water *Borrekeen* (zie *Bernisse*).

In Noord-Holland behoort vermoedelijk **Kinloos* tot de groep van samenstellingen, maar dan met *keen* als eerste lid: *inter duo flumina Medemelacha et Chinnelosara* (*Chinnelisara*: B) *gemarchi dicta* (FE. blz. 218 r. 27 v. = Okb. HZ.² 59: a. 985³⁶²); vgl. bij Stoke I 735—737:

dat tusschen twe watren leghet,

De men dus te noemen pleghet:

Medemelec ende Chinneloes (C en B: *chimeloes*).

Het eerste woord van de verbinding *Chinnelosara gemarchi* is vermoedelijk de genitief pluralis van **Chinnelosaro*, d.i. aanwoner van *Kin(ne)lōs*, dat zelf ettelijke keren in verschillende vormen verschijnt; o.a. als *In Kinlesun* (Okb. HZ.² 16: a. 855)³⁶³), met owfri. $\bar{e} < \bar{o}$. *Kinloos* was dus de naam van een streek, maar oorspronkelijk van een (of meer) water(en), waarvan de ligging onzeker is³⁶⁴). Het woord is een tautologische samenstelling van *kin-* — bewaard in de streeknaam *Kennem(erland)* — = *kene*, *kine*, en *loos* 'waterloop'. Dit *Kennem* van *Kennemerland* (*in pago Kinnehim*: Okb. HZ. I² 3 A: a. 719—739) is dan weer etymologisch identiek met het op Terschelling gelegen *Kinnum* (reeds vermeld Okb. HZ. I² 22: a. 922). In de *ch* van *Chinnelosara* ziet Muller³⁶⁵) terecht een andere spelling voor *k*, en een bevestiging daarvan kan men vinden in 't onmiddellijk volgende *gemarchi*. Opmerkelijk is echter, dat in 't Land van Waas een waterloop *Ho(e)le-kene* in 1331 geschreven wordt als *Olricene*, *Olrecene*³⁶⁶). Zou men

³⁶⁰) Med. 28, 126.

³⁶¹) DWR. 2, 933.

³⁶²) Vgl. FE. blz. 67 r. 25 v.v.

³⁶³) Meer plaatsen bij Muller NGN. 10, 32 v., bij wiens verklaring wij ons aansluiten; zie voor het tweede bestanddeel nader onder *loos*. Geheel anders Karsten blz. 102 en 145: 'waterloop door het pijnboombos' (dus = *kien*); wel rekent hij echter (blz. 73; 121; 141) de namen van het gehucht *Keinsel* (onder Schagen) en van het *Keinselmeer* (*Kinselmeer*; ook *Kijnselmeer*; zie NGN. 6, 102; 120) (bij Ransdorp) tot de *keen*-namen; voor het *Keinselmeer* giste reeds Muller (NGN. 10, 35 n. 1) in die richting.

³⁶⁴) Vgl. ook V. d. Bergh blz. 25; 174.

³⁶⁵) t.a.p. blz. 39.

³⁶⁶) De Wilde t.a.p. blz. 465.

hierin een palatalisatie mogen zien, dan zou men kunnen vergelijken tessels *seen* (*ceen*)³⁶⁷), terschellings *sien* en vermoedelijk wierings *sjaan*³⁶⁸), naam voor oorspronkelijk natuurlijke waterlopen of sleuven, waar de palatalisatie vast is geworden, zoals sedert Beets (Ts. 50, 45 v.v.) meestal wordt aangenomen. Een bezwaar is echter de verhouding van de klinkers, en zo is Heeroma³⁶⁹) ertoe gekomen, om *seen*, *sien*, *sjaan* van *keen* te scheiden. Hij neemt als grondvorm aan **tjaan* bij gronings *tja* (in *Tjariet*) 'waterloop'; zie voor dit woord aldaar.

19. *Zwin, slufster (sleuf), schaar*

*Zwin*³⁷⁰) is eigenlijk een geul in de buitengronden; mnl. *swin* (verbogen *swene*) komt als soortnaam in 't mnl. voor (maar ook reeds als eigenaam), en zo nu nog in 't Vlaams. Trouwens, ook in het Noorden, is het in streektaal, in speciale betekenis, nog bekend: de Zandvoortse vissers noemen de na vloed achterblijvende strandmeren *zwinnen*³⁷¹). Met deze betekenis stemt de etymologie goed overeen: bij ohd. *swīnan* 'afnemen' (nog bewaard in een afgeleid hgd. *schwinden*); het ziet dus wel op een (ver)trage(nde) stroom. Met De Vries mag men aannemen, dat naast *swin swin* voorkwam; het Mnl. W. kent het op één plaats: *tZwijn*. Maar ook zonder dat kon *Zwin-* als eerste lid van een samenstelling volksetymologisch vervormd worden tot *Zwijn-*: *Zwijn-drecht*, gronings *Zwientje Riet* en de Schouwense *Zwijnheernissen*³⁷²). Een andere verbastering is die tot *zwaan*; zo b.v. de *Stenen Zwaan*, oudtijds de *Steene Zween* op Duiveland³⁷³). Buiten Nederland is *zwin* bekend langs de kust noordwaarts tot in Zweden; Engeland daarentegen kent slechts één zeker voorbeeld *Swin* (*Channel*) aan de noordkant van de Theems (a. 1365 *The Swyn*)³⁷⁴), en daarom acht Ekwall³⁷⁵) het mogelijk, dat de naam hier gebracht is door Vlaamse of Hollandse schippers en vissers.

³⁶⁷) Wijst de ter plaatse gebruikelijke schrijfwijze *ceen* op een vroegere uitspraak met *ts*?

³⁶⁸) Karsten (blz. 122) noemt hierbij nog de *Zien*, polder onder Uitgeest.

³⁶⁹) Ts. 69, 185; 70, 293 v.v.

³⁷⁰) Tack NGN. 8, 76 v.; Mnl. W. 11, 501 v.; W. de Vries Gr. pl. n. blz. 294 v.; Kalma 1, 92 v.

³⁷¹) Volgens V. Rheineck Leyssius: Gesch. Atl. Holland ten Z. van het IJ (1938) blz. 39.

³⁷²) Bijdr. 6, 8 v. Vgl. ook bij Moerman NGN. 14, 31 *Zwijnsleger* (bij Kampen), ouder *Suinleger*.

³⁷³) Zie Mnl. W. 11, 502. Vgl. zuidndl. *de Swaene*, staand water te Haringhe (De Flou 18, 789) en zie voor dit zuidndl. *zwane* Lindemans Versl. en Med. Vla. Acad. 1946 blz. 86.

³⁷⁴) Maar daarnaast elders *Swine* e.a.

³⁷⁵) Proceedings II 133 v.; zeer onwaarschijnlijk Schmittlein ald. 141.

Zwin is allereerst het water, dat door zijn latere verzanding de achteruitgang van Damme en Brugge op zijn geweten had: *der Zwene*: Okb. HZ. II 212 (a. 1271); in *Flandria ad portum ibidem qui Suin appellatur*: ald. II 321 (a. 1276)³⁷⁶. Het is hetzelfde water dat ook de raadselachtige naam *Sincfal* droeg: *Tusscen der Wesere enten Zwene/Dat tien tiden hiet Sincfal* (Sp. H. III 8 c. 93 vss. 6 en 7), dus een ten tijde van Maerlant blijkbaar reeds verouderde naam. Het bekendst is dit *Sincfal* uit de Lex Frisionum; immers het Friese recht gold *inter Fli (Flehum) et Sincfalam, inter Laubachi et Sincfalam*³⁷⁷.

Met terzijdelating van andere simplicia worden hier alleen nog enige composita genoemd, zoals die in Nederland talrijk zijn in de Waddenzee en op Tessel, op dit eiland vooral in de vorm *zwen*; b.v. *Middelzwin* of *Meelzwin*, *Boter- of Eymer Swin*, *Vogelzwin*³⁷⁸; *Bregzwen*, *Kwelderzwen*, *Scheidzwen*³⁷⁹.

*Slufter*³⁸⁰ (m.) is een afleiding van *sluipen*; het treedt in de kuststreken in de betekenis van geul op. Het is de Friese vorm van *slochter*; het Noordhollands kent dit naast *slufter*, *slofter*; Boekenooen vermeldt *slochter*, *slofter* 'slop, doorgang in het ijs', terwijl Kiliaan *slochter* 'vetus. Fris. fossa' noemt. Als eigennaam is *Slufter* in 't bijzonder bekend van Tessel, waar een paar sleuven in de duinen waardoor water naar zee kan lopen, *Grote* en *Kleine Slufter* heten; oudere namen zijn de *Kabeljaauwsslufter* en de *Wijde Slufter*, twee kreken op Eierland, in 1837 vermeld. Daarnaast als benaming van binnenwateren in Noord-Holland *Slochter*³⁸¹. *Slufter* is dus niet een afleiding van *sleuf*, dat zelf intussen ook als waternaam voorkomt: *Sleuf*, tochtsloot bij Doetinchem; *de Slove*, geul in de Noordzee, vóór Blankenberge³⁸²).

³⁷⁶) Vgl. II 344 (a. 1277): *Swin*. Zie verder bij De Flou 18, 848 v.v.; Gysseling (Jaarb. Oudh. Kr. Hulst 1953/54 blz. 27 noemt als oudste vorm *Swen* (a. 1187).

³⁷⁷) De latere vermeldingen bij De Flou 18, 510. Pogingen om de naam te verklaren bij Pottmeyer, Ingvaecoensch Taalgoed blz. 48 v.v.; Bückmann *Niederd. Zs. f. Volksk.* 8, 115; Carnoy s.v. *Zinkval*; Gysseling *Jaarb. Oudh. Kr. Hulst* 1953/4 blz. 27, die voor het tweede lid vergelijkt een water te Kadzand: *twater dat men heet den Ual* (a. 1483). Vgl. nog *Kleine Faal* (tegenover *Oude* en *Grote Faal*), dat volgens Beekman (*Atlas III* 64) zou voortleven in de tegenwoordige *Ualkreek*; in Engeland kent Ekwall (s.v.) een rivier *Fal*, waaraan *Falmouth* („etymology obscure”, maar zie ook *River-Names* 157 v.). Ten slotte noem ik het *Ual van Urk* (geul in het IJselmeer).

³⁷⁸) *Mnl. W.* 11, 502.

³⁷⁹) *Karsten* blz. 140.

³⁸⁰) *Dr. Bl.* 3, 65 v.v.

³⁸¹) Maar niet identiek met gron. *Slochteren*: zie *Dr. Bl.* t.a.p.

³⁸²) Zie voor dit woord Heeroma *Ts.* 68, 94.

Een onzijdig woord *schaar*³⁸³), ook in de samenstellingen *getij-schaar*, *vloedschaar*, bestaat in onze taal in de betekenis van diepe geul. Toponymisch komt het vooral in Zeeland voor; b.v. *Schaar van Ierseke*, *Schaar van Kolijnsplaat*, *Schaar van Waarde*, *Schaar van Valkenisse*, *Schaar van Vuilbaard*, *Schaar van Onrust*; de eerste vier genoemd naar de naburige plaats, de twee laatste naar een zandplaat. De betekenis 'geul' is verwant met die van 'kloof, steilte'; vgl. bij Kiliaan *schaere* (vetus. 'scopulus, rupes'), ndl. *schaar* 'hoge, steile rivieroever' (ook in *schaardijk* 'dijk zonder voorland'), waarbij als adjectief gronings *schaar* 'steil, hoog', mhd. *schar* 'steil'. Als oorspronkelijke betekenis mag men aannemen: afgesneden, steil afgebroken, daar het woord behoort bij *scheren*. Naast *schaar* komen *ö-* en *ō-*vormen voor, zonder dat de verhouding van de klinkers overal duidelijk is. Vgl. bij Kiliaan *schorre*, *schore* 'saxum abruptum', ndl. *schoordijk*, waarbij als adjectief *schor* 'steil'. In de betekenis 'oever, strand' is vooral bekend engels *shore*. Toponymisch zijn ten onzent te noemen de plaatsnamen *Scharwoude*, *Schardam* enerzijds en *Schoorl* anderzijds³⁸⁴).

20. *Kreek, vlije*

*Kreek*³⁸⁵), mnl. *creke*, is in de eerste plaats een Zeeuws woord (Kiliaan *kreke* zeland.), daarbij — als zo vaak — de Zuidhollandse eilanden inbegrepen. Twee betekenissen zijn hier van belang: 1. inham, bocht; vgl. middelengels *creke*, *crike*, eng. *creek* en de plaatsnaam *Creeksea* (*Cricksea*) (Ekwall s.v.); 2. ondiep water tussen eilanden, maar ook ter aanduiding van voormalige killen die later, bij inpoldering, van de rivier zijn afgesneden; in Zeeuws Vlaanderen speciaal restanten van doorbraken met brak water. In mnl. namen komt naast *creke* *krike* voor; vgl. op Schouwen als naam van een goed *Creka* (DB. 136: a. 976) naast *Crika* (DB. 139: a. 1003; 141: a. 1040). Vgl. verder Okb. HZ. I 243 (a. 1214), waar sprake is van goederen in Zeeland, begrensd ten Noorden door Reimerswaal, maar: *ab oriente habens Everrods Krike . . . ab austro Everreward et Scoude*; de kreek is hier benoemd naar een persoon.

Behalve het simplex *Kreek* en samenstellingen met een plaatsnaam dan wel met een van een plaatsnaam afgeleid adjectief (*Akselse Kreek*, *Otenese Kreek*³⁸⁶), *Boomkreek*, *Vinkenissekreek*) worden hier uit de talrijke voorbeelden nog een paar andere genoemd:

³⁸³) WNT. s.s. v.v. *schaar* (VI en VII); *schoor* (II) en *schor* (II); V. Haering-
gen Suppl. s.v. *schor* (II); Mnl. W. 11, 451 v.v.; Bach II 1, 270.

³⁸⁴) Vgl. Karsten blz. 36; 38; 74.

³⁸⁵) De Wilde: Feestbundel-V. d. Wijer I 466 v.; Heeroma Ts. 70, 265.

³⁸⁶) Oorspr. is *Otene* (a. 1160 *Otene*) een waternaam (*Oten-e(e)*), waarvan

a. De *Bierkreek*, kreek bij IJzendijke, maar ook bij Stad-aan-'t-Haringvliet. Tack³⁸⁷) meent, dat zo'n kreek gebruikt werd als ligplaats van Hollandse *bierschuiten*; het Delftse bier ging veel via *Brouwershaven* naar Zeeland. Zie overigens ook bij *Biervliet*; de *bier*-namen, die zonder twijfel een meervoudige oorsprong hebben, verdienen een nader onderzoek.

b. In Noord-Brabant, bij Rozendaal, wordt in 1759 een *Colencreeck* (ook *by de Cole Creke*)³⁸⁸) vermeld; hierin zal *Cole* wel een persoonsnaam zijn.

c. Naar een kreek in de buurt werd het oude dorp *Creke*³⁸⁹) op Zuid-Beveland genoemd; toen in dit later verdrongen land een nauwe geul zich door de slikken vormde, werd deze naar het dorp genoemd *Krekerak*, zoals de naam nog luidt³⁹⁰).

Gewoonlijk neemt men aan, dat het Engelse woord ontleend is aan on. *kriki*; volgens Heeroma is nld. *kreek* een ontlening aan het Engels.

Vlije schijnt kreek of geul te hebben betekend; het komt tenminste herhaaldelijk aldus toponymisch voor in de Zuidhollands-Zeeuws-Brabantse wateren; b.v. *de Vlije van Noordplaten*, *de Vlije van Bruinisse*, *Wittetonnen-Vlije*. Soms wordt *ei* gespeld; zo in de Lijst *Vlei*, kreek onder Fijnaard; op de Topografische Kaart *Plaat van de Vlei*³⁹¹) (in het Sloe aan de Zuidbevelandse kant), waar dus — juist omgekeerd als in de *Vlije van Noordplaten* — de zandplaat naar de geul is genoemd. Vermoedelijk is hetzelfde woord bewaard in *Vlaike*, ondiep water van ±30 H.A. in Midden-Schouwen³⁹²); verder in *Kruid-Vlaai*, griend aan het Gat van de Turfzak in de Biesbos (zeer misschien ook in het *Gat van de Vloeien* niet ver vandaar). De etymologie is even onzeker als de verhouding van de tweeklanken; is *vlije* de oorspronkelijke vorm, dan kan dit behoren bij 't w.w. *vlijen*, in welk geval de naam betrekking zou hebben op de rustige loop van het water.

Boven werd genoemd, naar de opgave in de Lijst, *Wittetonnen-Vlije*.

het eerste bestanddeel de genitief van een persoonsnaam is; zie Gysseling Jaarb. Oudheidk. Kr. Hulst 1953/4 blz. 26. In de volksmond *Notense Kreek* (Opgaaf-Blankert, Rotterdam).

³⁸⁷) Ongedrukt materiaal, aanwezig in 't Bureau v. Naamkunde te Amsterdam.

³⁸⁸) Weijnen n° 1261; zie ald. n° 1335: *De achterste Kreek*.

³⁸⁹) *De illis de Creke in Zelandia*: RHZ. III 9; *In Creke*: RHZ. IV 34; 127 e.a.; *Creke*: Tol Iersekeroord blz. 111 (a. 1519) e.a.

³⁹⁰) Vgl. V. d. Bergh blz. 74; WN. 99.

³⁹¹) Mag men vergelijken *Uleijgat*, brugje (maar oorspr. toch wel het water daaronder) te Maldegem: De Flou 16, 621, die ald. ook noemt een *Uley-Meersch*, maar 16, 670 *Uly-ackere*?

³⁹²) Opgaaf-Boot (Haamstede).

Verkeerdelijk staat in Wateren-Nederl. (blz. 160) *Wittetons Blije*, vermoedelijk door verwarring met *Blije (Blide)*, het vroeger zo belangrijke water, waaraan Aksel lag en waarnaar men onderscheidde de wateringen (= polders) *Bewesten-* en *Beoosten-Blijde*. Opvallend is de vermelding in Rek. Utr. II 309: *Zoeterblyde. Bostenvliedt due portiones* (a. 1526), maar a. 1550 *Bostenbliede due portiones*. Dus op de eerste plaats verwarring van *blyde* en 't synonieme *vliedt*. Is *Zoeterblyde* ook een vergissing, of een van elders niet bekend deel, waarvan het eerste lid hetzelfde is als van *Zoetermeer*?

De naam van het water zelf *Blijde* beantwoordt aan de Engelse rivier-naam ags. *Blide*, later *Blythe*, waarnaast *Blyth*; het is — naar de juiste verklaring van Ekwall — het adjectief *blij* in de zin van 'vriendelijk, rustig, zacht'. Heeft het Friese dorp *Blya* (ouder *Blytha*, *Blitha*: NGN. 4, 32) aan zo'n rustig kabbelend water zijn naam te danken? ³⁹³)

21. *Bocht, Winkel en synoniemen* ³⁹⁴)

Woorden die een of meer bochten of hoeken van het water aanduiden, kunnen zelf tot waternaam worden. Daarbij is het mogelijk, dat oorspronkelijk die namen toekwamen aan een in het water vooruitspringend stuk land en vandaar overgingen op het water zelf, zoals dat in de inleiding is behandeld voor *Oord-Noord*.

Bocht zelf komt voor als hydroniem van vrij jonge datum; b.v. *Bocht van Watum* (geul in de mond van de Eems bij Delfzijl), *Bocht van St. Jacob* (geul bij Bruinisse), *Statenbocht* (uitkomend in de Langweerdervaart: Fri.). Het zou onjuist zijn, een parallel te vinden in *Zuidwending* of het *Zuidwendigerhoofddiep* (Gron. Veenkoloniën), daar hier de oudere vorm is *Sidwendene*, *Sijtwendige* en dus oorspronkelijk een dijk bedoeld is ³⁹⁵). Evenmin is een synoniem fries *Dra(a)it*, *Dreit*, daar dit gelijk is aan *Dracht* (zie onder *drecht*). Daarentegen zal men bij *Draai* (fries *Wijd Draai*, vaart; noordholl. *Dray Leedt*) aan bochtig water hebben te denken ³⁹⁶).

Behalve het onder *slenk* besproken *Slinge* is nog een synoniem van *bocht* oud-fries *Krenze* (*tolif pondameta landis bider Krenze*: Sipma I

³⁹³) Niet hierbij gronings *Blijham*; zie W. de Vries Gr. pl. n. blz. 7.

³⁹⁴) Uitvoeriger Med. 27, 79 v.v. Zie voor soortgelijke aanduidingen met een adjectief (*krom* e. dgl.) onder „Adjectief.”

³⁹⁵) W. de Vries Gr. pl. n. blz. 288 v.v.; VN.² 149 v. Ook *Ziende* en *Zouw* komen als waternamen voor. Vgl. verder de inleiding.

³⁹⁶) Dat doet Karsten (blz. 139) ook bij noordhollands *Drey*, eertijds naam van het dorp dat thans *Hobrede* heet, maar ook water (vgl. De Goede NGN. 13, 26 v.). Zeer twijfelachtig: de oudste vorm van de dorpsnaam is *Dreya* (FE. 74, 15).

236; a. 1473), d.i. een water van de Middellzee bij Rauwerd; *krenze* is hier gelijk te stellen met wvla. *cringhe* (*Twater van der cringhe*)³⁹⁷. Aan de vorm ontleent ook het zo gewone hydroniem *Spijkerboor* zijn naam; het is echter opvallend, dat het simplex *boor* zeer ongewoon is: de Lijst vermeldt alleen *Boor* als naam van een (bochtige?) sloot bij Wervershoof (N.-H.). Bij *winkel* 'hoek' behoort de naam van de *Winkel*, een door zijn vele bochten nog als voormalige rivier duidelijk kenbaar boezemwater, dat zich met de Oude Waver tot de Waver verenigt. Een ander woord voor hoek, *egge*, leeft voort in *Egge*, een waterloop onder Zuidwolde (Dr.).

Een gebogen of bochtige vorm zal ook zijn uitgedrukt door *Schenkel*, *Schinkel*, eigenlijk het onderbeen tussen knie en voet. Bij Amsterdam en elders vindt men *Schinkel* als waternaam; naast een *Schinkelvaart* bestaat een *Schenkelwetering*, terwijl in de 18de eeuw in Waterland een *Schinckel breeck* wordt vermeld. Een synoniem van *schenkel* — feitelijk hetzelfde woord, maar zonder de anlauts-*s* — is mnl. *hanke* (f.) 'heup'; waarschijnlijk is dit — met verandering van geslacht — bewaard als gelders-overijsels *hank* (zie aldaar). Ook *knie* komt als hydroniem voor (*Knie*, *Kniewatergang*; vgl. in een oorkonde van 1156 betreffende goederen aan de Utrechtse Vecht: *usque ad loca, ubi sunt curvaturę, quas kni vocant* (Okb. HZ.² 154). Op soortgelijke wijze wordt *elleboog* gebruikt; b.v. *Kromme Elleboog*, (*Kromme*) *Elleboogsvaart* (waarnaast *Elleboogse Vaart*: zie Adjectief). *Hals* wordt gebruikt voor een vernauwing van het water; vandaar b.v. *Hals van de Meren*, d.i. het latere *Hollands Diep*³⁹⁸). Dat ook *nek* voor een halsvormige waterloop werd gebruikt, blijkt niet uit de naam *neksloot*, *Neksloot* 'sloot binnen langs de ringdijk van een polder', waar *nek* de onverveende strook grond langs de binnenvoet van de dijk aanduidt; Karsten (blz. 73 en 88) evenwel verklaart wèl uit bedoelde overdracht de Noordhollandse plaatsnaam *Nek*.

Het woord *kous* komt voor als naam van een, oorspronkelijk wel recht, stuk water; b.v. *West-*, *Midden-* en *Oostkous* (vroeger ten Z. van Delfshaven), *Kousgat* (water bij Lekkuum). Een merkwaardige naam is *Bommelskous* of *Borremoerskous*, genoemd naar het gors *Borremer*, dit zo geheten naar een water de *Borre*³⁹⁹). Een soortgelijke overdracht vindt men in *De Laers van 't Sant*, zoals Katwijkse vissers een laarsvormige ondiepe plek aan de zuidwestzijde van 't *Sant* (d.i. *Doggersbank*) noemen.

³⁹⁷) Mnl. W. 3, 2106, Verdere literatuur VN.² 114.

³⁹⁸) De naam *Hollants diep* o.a. op de kaart van Iman de Waier (1681).

³⁹⁹) Zie onder *Borrekeem* en *Bernisse*.

22. *Hop, wijk*

Het onzijdige woord *hop*⁴⁰⁰) wordt in toponiemen gebruikt voor bocht; soms is het een bijna droge inham in zee of binnenmeer waar geen stroom is, dan ook aanslibbend en meermalen drooggelegd. Leeghwater kende het woord nog als appellatief: *in de hoppen, daar den stroom zyn loop ende gang niet hebben en mag*⁴⁰¹). In andere Germaanse talen vindt men verwanten, waarbij vormen met lange klinker:

a. Het Angelsaksisch kent *hop* (n.), dat Ekwall wil omschrijven als 'dry land in a fen'. In het Middel-Engels en in plaatsnamen vindt men *hope* 'a small enclosed valley', waarvan men gewoonlijk aanneemt, dat het hetzelfde woord is, al is de verhouding tussen beide vormen niet geheel duidelijk⁴⁰²).

b. Het Oud-Noors kent een neutrum *hōp* 'kleine bocht', bewaard in noorweegs *hōp* in dezelfde betekenis⁴⁰³). Naar overeenstemmende mening van de etymologen is dit *hōp* hetzelfde woord als ags. *hōp* (eng. *hoop*) (m.) 'ring', mnl. *hoep* (m.) 'hoepel'; daarnaast is nog een andere betekenis in 't ags. bewaard, n.l. die van golf.

Er hebben dus klaarblijkelijk in 't Germaans twee vormen naast elkaar bestaan: *hōpa-* (neutrum; waarnaast een femininum dat engels *hope* opleverde?) en *hōpa-* (masculinum), beide met een oorspronkelijke betekenis van bocht. Bij ons is *hop* dan in de eerste plaats tot waternaam geworden. Daarentegen is een ndl. *hoep* in de betekenis van on. *hōp* 'bocht, baai, inham' onbekend; waar een veldnaam *hoep* voorkomt⁴⁰⁴), sluit die direct aan bij ndl. *hoep(el)* en heeft hij dus betrekking op de vorm van het land. Dat zal ook het geval zijn bij de *Hoepbeek*, eertijds een beek bij Limmen, al heette hij volgens Le Franck van Berkhey⁴⁰⁵) zo „om zyn krinkelenden of hoepwyzen loop”.

Een gemakkelijk overzicht van de verbreiding van de *hop*-namen in Nederland vindt men op het kaartje van Moerman (Handboek-Mulder blz. 309); het is ten onzent een Fries woord, dat in Friesland en op oud-Fries gebied sedert de 15de eeuw voorkomt. Terwijl wij voor de Friese *hop*'s naar de Fryske Plaknammen⁴⁰⁶) verwijzen, noemen wij enkele voorbeelden elders:

Het bekendst is het machtige *Hoornse Hop*, waaraan de stad Hoorn zo prachtig gelegen is.

⁴⁰⁰) Literatuur in H. Gr. Aant. bij § XII.

⁴⁰¹) WNT. 6, 1109.

⁴⁰²) Zie Mawer, Chief Elements, en Ekwall, beide s.v. *hop*.

⁴⁰³) Ook ndd. *hōp* (Schiller-Lübber 2, 296 v.v.).

⁴⁰⁴) VN.² blz. 114 v.; Karsten blz. 112.

⁴⁰⁵) Natuurl. Historie van Holland 1, 67.

⁴⁰⁶) Aldaar (samen met *hōp/hoep*-namen) 1, 43 v.; 2, 107; 4, 25.

In Noord-Holland zijn verder te vermelden: het later drooggelegde *Vissershop* (Zaandam); het thans ingepolderde *Kamerhop* (Jisp)⁴⁰⁷; het *Vinkenhop* (Oost-Graftdijk), nu deel van het Noordhollands Kanaal; het *Nekkerhop*, een rond water bij *Nek* (Purmerend). Het zuidelijkste voorbeeld is *Hoppoel(polder)* bij Lisse, a. 1615 *Hoppoeltge* (Fockema Andreae blz. 22). Dat *hop* ook als veldnaam voorkomt, is begrijpelijk; zo o.a. in Waterland (NGN. 6, 127).

In wijk⁴⁰⁸ zijn, naar bekend is, verschillende woorden samengevallen⁴⁰⁹; hier wordt het woord uiteraard alleen besproken, voorzover het watervamen betreft. In het Noorden en het Oosten van ons land, in de veenderijen, komt *wijk* (fri. *wyk*, gron. *wiek(e)*) veelvuldig voor, vooral in de betekenis van zijvaart, zijkanaal, uitkomend in een hoofdkanaal, dat echter ook *hoofdwijk* kon genoemd worden.

Zo zijn er in Groningerland alleen zeker meer dan 60 wicken, en meermalen ging dan de naam over op de buurtschap. Ze zijn veelal genummerd: *Eerste, Tweede Wijk*; of ook *Wijk nummer één, Wijk nummer dertien* enz. Of ze zijn vaak ook geografisch benoemd: *Ommelanderswijk, Haulerswijk, Ongelukswijk* (deze lopend naar de buurtschap *Ongeluk* onder Zuidwolde: Dr.). Soms ook zijn ze samengesteld met een adjectief (*Lange Wijk*) of substantief (*Kalkwijk*); naar de herkomst der ontginners heet *Jouwerswijk* bij Sappemeer (naar *Joure*)⁴¹⁰.

In Noord-Holland kent Boekenoogen *wijkje* 'inham van het water'; vgl. ook de — thans verouderde — veldnaam aldaar *Goetjeswijk* en de Waterlandse veldnamen *Agterwijk* en *Poelwijk*⁴¹¹. In weer wat andere betekenis komt *Bullewijk*⁴¹² voor als naam van een (voormalige) rivier onder Ouder-Amstel. Het ligt voor de hand, één etymon aan te nemen voor de drie betekenissen die toch niet zó ver uit elkaar liggen (inham, rivier, vaart). Vermoedelijk is dan de oorspronkelijke betekenis 'bocht,

⁴⁰⁷) Zie voor het eerste lid Karsten blz. 58.

⁴⁰⁸) Zie veel literatuur bij Muller NGN. 12, 88; daarbij Prakken NGN. 14, 116 v.v.; over de *wijk*-namen in 't Land van Heusden en Altena Hardenberg Brabantia 2 (1953), 22 v. Vlaamse namen als *Kraaiwijk* zijn besproken door Pottmeyer blz. 9 v.v.; zie ook Schröder DNK. 66, die (blz. 319 v.) de verhoudingen in Duitsland bespreekt.

⁴⁰⁹) Vgl. vooral Frings PBB. 65, 221 v.v.

⁴¹⁰) De Vries Gr. pl. n. blz. 76 v. (ook verbasterd tot *Jagerswijk*).

⁴¹¹) NGN. 6, 128.

⁴¹²) Ook secundair als naam van land aldaar: *Bulwyc* (RHZ. I 8), maar *Bilwyc* (RHZ. I 259). De naam is dus wel identiek met *Bilwijk* (onder Haastrecht), ouder *Bilwyc* (RHZ. I 217, 222). Zie voor het probleem van de *bil*-namen Feestbundel-Kaiser (1951) blz. 71 n. 14, en daarna nog Platz Proceedings 3, 571 v.v. In elk geval mag men voor een opvatting van *bul* als stier (vgl. Karsten blz. 70) niet als synoniem aanhalen *Stierop* (zie *apa*-namen).

kreek', weliswaar niet uit mnl. *wike* bekend, maar aangetroffen bij Kiliaan 'sinus maris'. Dit wordt bevestigd door ndl. *inwijk*, dat niet alleen bocht, baai betekent, maar ook vaart in de Veenkoloniën⁴¹³). Het is dan een oorspronkelijk Nederlands woord, een directe vorming bij *wijken*; verwant met on. *vik* (f.), mnd. *wik*, ags. *wic* (f.) 'bocht', maar niet aan het Oud-Noors ontleend.

23. *Rak*⁴¹⁴)

Rak, mnl. *rac* (onz.), fries *rak*, *rek*, een kustwoord, behoort bij *rekken* en duidt dus eigenlijk een „gerekt”, d.w.z. *recht* stuk water aan. Vaak was dat een dwarslopend stuk, een recht stuk water tussen twee bochten, en dat leidde ertoe, dat men soms het *rak* zelf opvatte als een bocht ten opzichte van die twee delen. Zo'n plotselinge ombuiging was vaak lastig voor een schipper; zo zegt Waghenaer⁴¹⁵): *die in . . . dit reck comt die sie wel toe, ende salt noch quaet genoeg hebben.*

Zo heten b.v. de rechte delen van de Harlinger Trekvaart *Deinumer Rak*, *Zijlster Rak*, *Bisschopsrak*. Maar de betekenis van 'kromming' spreekt treffend uit de benaming *Slinger(r)ak* (Doniawerstal); vgl. verder *Takkerak* en *Molenrak*, bochten in de Overijsselse Vecht⁴¹⁶), en *Scheirak*, rivierbocht van de Rotte. In dit verband zijn ook te noemen de min of meer bochtige Zeeuwse en Zuidhollandse geulen *Krekerak* en *Volkerak*, en die in de Waddenzee *Scheurrak*⁴¹⁷) en *Zuidostrak*. En Fockema Andreae (blz. 11) merkt op, dat de Rijn langs de *Boonrakse Polder* juist krom is, niet recht. Het lastige van zo'n ombuiging is vastgelegd in de naam *Rak van Ongemak*, deel van de Friese Boorne⁴¹⁸).

Dat Friesland naast de Hollandse vorm *rak* (b.v. *Duvelsrak*, *Galgerak*) een oorspronkelijk *rek* bewaart, blijkt b.v. uit *Gouden Rek* (= de Zuidhollandse plaatsnaam *Gouderak*); *Pomprek*; *De lange Rekken* en *It lange Rek* (= de Zuidhollandse plaatsnaam *Langerak*; vroeger ook de naam van een water dat het Leidse Meer met het Kager Meer ver-

⁴¹³) WNT. 6, 2170 v. In de betekenis van kleine bocht komt *Inwiek* op Rügen voor; zie Hänsel, *Die rügenschcn Fischerflurnamen* (1938) blz. 10.

⁴¹⁴) Mnl. W. 11, 432; WNT. XII 3, 187 v.v.

⁴¹⁵) Citaat naar V. d. Meulen Ts. 38, 116.

⁴¹⁶) Dr. Bl. 3, 9 v.v.

⁴¹⁷) Als een afkorting van *Scheurrak* of *Scheurdiep* mag men wel opvatten *het Scheur*, deel van de Nieuwe Waterweg, oorspr. geul langs het eiland Rozenburg. Daarnaast wvla. *de Scheure* (De Flou 14, 260), bij ndl. *scheur* (f.), mnl. *scuere* 'gat, geul'.

⁴¹⁸) Ook *Ongemak* alleen komt voor; zo als naam van de IJselmeander ten Z. van Vesen (bij Heerde): *'t Beentjesrak brengt de schipper in 't Ongemak* (TAG. 66, 662; met foto op blz. 642, waarop de lastige bocht). *Beentjes* was vermoedelijk eens een herberg ald.; zie Heslinga TAG. t.a.p.

bond⁴¹⁹). Echter komt *rek* ook ver buiten Fries gebied voor; zo heet onder Brakel een recht deel van de Waal *rek*, b.v. *Brakels Rek* en *Vuren Rek* (dit naar de buurtschap *Vuren*)⁴²⁰). Hoezeer de vormen in éénzelfde naam ook wisselen, blijkt b.v. uit *Langerek* in Oost-Vlaanderen, dat in 1038 vermeld wordt als *Langa-raca* (DB. 92). Verder zou in Amsterdam volgens een veelverbreide mening⁴²¹) nog een derde vorm *rok* bewaard zijn in *het Rokin* (= „het rak in”), tegenover *Damrak*.

In eenzelfde betekenis als *rak* werd *recht*⁴²²) soms gebruikt; vgl. de naam van een in de 13de eeuw vermeld, overigens onbekend water onder de tegenwoordige gemeente Mijnsheerenland (Z.-H.): *decimam in Scobbende sitam inter Wifliet et Gam[merecht]* (Okb. Utr. 1364: a. 1255). En de Lijst kent nog 't *Recht-van-Terlede* (onder Leerdam), thans een weg, in de volksmond *Treffelee* genoemd⁴²³). In Friesland heet een vaart in Opsterland *Klidzerak*, maar als Friese vorm wordt ons opgegeven *It Klidze-rjocht*⁴²⁴), = nld. *Klidze-recht* (aldus de Lijst).

Nederlandse zeelieden brachten het woord *rak* naar elders; en aan hen is het te danken, dat een Scandinavisch vaarwater nog heden ten dage *Skagerrak* heet⁴²⁵). Het is opvallend, dat de twee bekendste *rak*-namen, *Damrak* en *Skagerrak*, dan weer zijn overgedragen op twee wateren onder Stellendam (Z.-H.)⁴²⁶).

Uit de verbogen vorm van mnl. *rac* kon zich een nieuwe nominatief met gerekte klinker ontwikkelen⁴²⁷), die — in oorspronkelijke pluralisvorm — bewaard is in gronings *Kromme Raken* (water bij Winsum); vermoedelijk een rest van de oude Hunzemond die hier vroeger noordwaarts ging⁴²⁸). *Raken* is ook — oorspronkelijk in de betekenis van strook land langs een water — tot veldnaam en dan soms tot naam van een buurtschap geworden: *De Raken* = Klein Garnwerd (Gr.). In deze zin zal ook zijn op te vatten de veldnaam *Het Boon Raek* (a. 1647),

⁴¹⁹) *Tlanghe rack* op de kaart van Beeldsnijder. Zie voor de Friese namen Kalma Fr. Pl. N. 1, 68 v.; 2, 108. Hiertoe ook *Grietmansrak*, soms verhaspeld tot *Grypmanrak* (Kalma t.a.p. 2, 23).

⁴²⁰) Opgaaf-V. der Veer (Alblasserdam).

⁴²¹) Zie b.v. Karsten blz. 147; Meertens: Bijdr. Naamk. 5 (1953), 10.

⁴²²) Vgl. nog Bureau Naamkunde vragenlijst 3 vr. 14: Kent U in Uw omgeving een riviernaam *de Recht* of met *recht* als eerste deel van het woord? Is er een bijzondere reden om de rivier recht te noemen? Zie ook onder „Adjectief”.

⁴²³) Opgaaf-De Stigter (Leerdam).

⁴²⁴) Opgaaf-V. d. Vliet (Lippenhuizen). Kalma geeft: *Klisse Rak*.

⁴²⁵) V. der Meulen Ts. 38, 113 v.v.

⁴²⁶) Opgaaf-Jacobs.

⁴²⁷) Vgl. *Raakmaatsboezem* (Heerhugowaard).

⁴²⁸) Vgl. W. de Vries Gr. pl. n. blz. 277 v.; V. Veen TAG. 68, 370.

thans *Boonrakse Polder* (Fockema Andreae blz. 11). Vgl. voor de pluralisvorm nog het hiervoor genoemde *De lange Rekken*; verder *Fammensrakken* (Fr.).

Zou men bij *rak* ook mogen rekenen *Raaks* (mnl. *die graft van die Raecx*), voormalige naam van de in 1861 gedempte Oude Gracht te Haarlem? Beekman ⁴²⁹⁾ zegt, dat deze gracht zo genoemd werd, omdat hij met een *raaks* of ketting was afgesloten. Indien dit *raaks* echter met Van Wijk valt op te vatten als een afleiding van *rak* (**rakisa-*), zou men ook aan de betekenis van *rak* kunnen denken.

24. *Ketel, kom, trog, pot* ⁴³⁰⁾

Deze vier woorden worden samen behandeld, omdat ze elk oorspronkelijk te kennen geven een min of meer ronde inzinking in de bodem, die met water was gevuld.

Ketel is in de samenstelling *Brouwketel* een ven onder Mierde; tautologische composita zijn *Ketelkolk*, *-wiel*, *-meren*. Een mond van de Gelderse IJssel werd om zijn vorm de *Ketel*, thans *Keteldiep* genoemd; soortgelijke samenstellingen zijn *Ketelsloot*, *-vaart*. Het gebruik als waternaam komt ook in Duitsland voor, b.v. *Kesselbach*, *-brunnen*; maar in 't bijzonder in Engeland, in 't ags. nog in de oorspronkelijke vorm, b.v. *Cytelwylle*.

Kom is eveneens vooral in Engeland productief geworden, b.v. *Combwell*. In 't Duits kent men een afgeleid *Kümpel* in de betekenis van 'Tümpel, Vertiefung im Wasser', b.v. *Hasenkümpel* ⁴³¹⁾. In 't Nederlands vindt men naast *kom* (*De Kommekens*: Kerkwijk) *komp*; vgl. b.v. op Wieringen de veldnamen *Kom(p)ke*, *Arrekomp*, *Doelkomp* naast *Komsloot*.

Trog komt weinig voor: een visplaats in de IJselmond heette in de 16de eeuw *Troch*, en thans is de *Valse Trog* een verbinding van het Giethoornse Meer met het Noorderdiep. Vgl. in Engeland *Trafford* (a. 1100 *Trochford*); op Rügen *der Trog*, een bepaalde „lange, schmale Fahrinne” ⁴³²⁾.

Pot is het belangrijkste van de vier woorden in de Nederlandse hydronymie; het komt vrij veel voor als synoniem van *kolk*, *plas*, *gat*,

⁴²⁹⁾ WN. 201. De mnl. plaats bij Verdam (s.v. *raecx*).

⁴³⁰⁾ Zie nader Med. 27, 82 v.v., waar ook het eerste lid van de *pot*-namen (o.a. het veelbesproken *Roompot*) is behandeld. Zie voor gelijkbeduidende samenstellingen met *rond* enz. onder „Adjectief”.

⁴³¹⁾ Bach II 1, 275.

⁴³²⁾ Hänsel, Die rügenschen Fischerflurnamen (1938) blz. 22.

kreek. Zo is de *Pluimpot* identiek met het *Gat van Scherpenisse* (Tolen); de *Roompot*⁴³³) is een zeegat tussen Schouwen en Walcheren; de *Strooppot* een voormalige rivierarm van de Noord ten W. van de Galgeplaat; de *Karnemelkpot* oorspronkelijk een water op Tolen. Een plas bij Terhorne (Fr.) heet *Brijpot*; de *Rommelpot* is een kil op Tessel. Naar een uitham aan de Veenwoudster Vaart, fri. *Smoarpot* geheten, heet de gehele vaart ook *Smeerpotvaart*. Een oude naam in het Hol bij Kortenhoef is de *Suikerpot*. Een tautologisch compositum is vermoedelijk *Aalpotwiel* (Brakel). De zo gewone ontwikkeling van plas tot sloot, vaart volgde ook hier: gron. *Potmaar* = fri. *Potmarge*, fri. *Potsloot*, overijsels *Potlee*. Ook het Engels kent *pot* als waternaam; vgl. *Potcote*, *Potlock*; het Westfaals heeft een verwante vorm *pōt* (m.) 'plas'; vgl. *Pote-Siepen* (Arnsberg).

Tenslotte, Karsten (blz. 139) rekent tot deze groep ook de *Mok*, inham van het Marsdiep aan de zuidoosthoek van Tessel; in de 18de eeuw „Kom ofte Rheede de Mok Genaamdt”: bij *mok* 'kom'.

25. *Del, doel*

Het Nederlandse woord *del*⁴³⁴), mnl. *delle* (f.) 'inzinking in de bodem', uit oudgerm. **daljō-*, is een afleiding van ndl. *dal*, ofri. *del* (n.). In de stad Utrecht herinnerde de middeleeuwse naam *Oldelle* (*Vetus Vallis*), later *Oudelle*, aan een met de Rijn in verbinding staand rivierbed⁴³⁵). Daarentegen zal het Noordhollands toponiem *del* 'plas' wel het ofri. *del* zijn, temeer daar — voorzover na te gaan — het woord hier onzijdig is; vgl. b.v. onder Koedijk (a. 1532) 't *Cromdel* en *Noorddel*, twee wateren⁴³⁶); onder Broek-op-Langendijk thans *Oosterdel*, *Poddedel*, *Zuiderdel*, drie plassen. Het is dan synoniem met *gat*; zo heeft men onder Noord-Scharwoude *Dukersdel* of *Duivelsgat*⁴³⁷). Onzijdig is ook *Kievitsdal* (huis) bij Hilversum, dat op de kaart van Ottens (± 1740) als *Kivits Dell* (plas) wordt vermeld.

Etymologisch verwant met *dal* is *doel*⁴³⁸), mnl. *doel(e)*, dat oorspronkelijk greppel heeft betekend, maar dan al spoedig grensgreppel, soms ook een breder grenswater; vgl. *terram, que est inter Rutherikes-*

⁴³³) O.a. Tol Iersekeroord blz. 47 (a. 1482—86).

⁴³⁴) VN.² blz. 44; 145 (*Tonnetjesdelle*).

⁴³⁵) Muller NGN. 13, 66 v. *Hermansdelle* (a. 1555) in een IJselmond: NGN. 7, 27; 14, 44.

⁴³⁶) Materiaal-Stichting Bodemkartering.

⁴³⁷) Opgaaf-Mevr. Groot (Noord-Scharwoude). Vgl. ook de Amsterdamse straatnaam *Niezel*, ouder *Liesdel* (Bijdr. Naamk. 5, 9).

⁴³⁸) VN.² 136; Med. 28, 19.

d[o][e] et W[ibe[r]nes-sate et in[ter] Lennam anti[quam et Kunren . . .]: Okb. Utr. 444 (a. 1165), waarin bisschop Godefrid aan de Friezen van Lammerbruke genoemd land schenkt ⁴³⁹). In de betekenis van sloot leeft het misschien nog voort in de Wieringse veldnaam *Doelkomp* ⁴⁴⁰), waarin *-komp* = *kom* (zie aldaar). Tot plaatsnaam is het geworden in *Hernodsdoel*; vgl. *super quibusdam terris jacentibus in Morlodenesse circa locum qui dicitur Hernodsdoel*: Okb. HZ. II 83 (a. 1262); het eerste lid van deze Zeeuwse naam is een persoonsnaam, gevormd met een meer voorkomend suffix (b.v. ook in *Sigod*: zie *Sigodes-sloth*). Een tweede plaatsnaam is, in Noord-Holland, het huidige *Kadoelen*, buurtschap onder Landsmeer, waarvoor Karsten (blz. 60) als oudste vorm noemt *Qua-dolen* (a. 1374). Deze naam *Kadoelen* komt ook elders voor, n.l. als buurtschap onder Vollenhoven, met dezelfde oude vorm: *Tot Quadolen* (Rek. Utr. I 645: a. 1504/5, en vaker); *Quadolinger-kamp* (ald. I 636: a. 1504/5). Karsten (t.a.p.) vertaalt ten onrechte 'kwade doolweg' ⁴⁴¹). Voor het simplex valt nog te wijzen op een plaats bij Andries Vierlingh, die in de 16de eeuw dijkgraaf van Steenbergen was: *uytergorsen genaempt den Doel* (Tractaet van Dyckagie: RGP. kl. 20, 135). En een oude kaart van de waterwegen tussen Brabant, Vlaanderen en Zeeland, de zgn. kaart van Brussel (1468) ⁴⁴²) noemt: *Die Doolen, (Den) Doelen*.

In de boven besproken betekenis is *doel* dus een kustwoord, dat zich uitstrekt tot in Oost-Friesland (oostfries *dole* 'grensteken'), maar dat teruggedrongen is door synoniemen, vooral door *sloot*. Nauw verwant ermee is oostfri. mnd. gron. fri. *dolle* 'kuil', bewaard o.a. in Friese waternamen als *De trije Dollen* (meertje) ⁴⁴³). Een afleiding is mnl. *dollaert* („bevonden in den groote kelder bij den dollaert”) ⁴⁴⁴), oostfri. *dollert* 'groot, wijd gat in de grond; kom, poel'; als toponiem vooral bekend uit de Groningse *Dollard*, maar ook als oude naam van de *Braakman* ⁴⁴⁵). Voor het taalgevoel evenwel behoort *Dollard* bij het adjectief *dol*; men vat(te) de naam volksetymologisch op als 'dolle, razende zee'.

⁴³⁹) Vgl. daarvoor Formsma Saxo-Frisia 2, 81 v.v. (met kaartje); daarbij 3, 49 v.v.; 78 v.v.

⁴⁴⁰) Daan blz. 234 en 254.

⁴⁴¹) Zie voor het eerste lid onder „Adjectief”.

⁴⁴²) TAG. 67, 163.

⁴⁴³) Niet hierbij *Dolte* (zie ald.). Zie voor de betekenis van *dolle* nog Naarding Dr. Bl. 6, 54.

⁴⁴⁴) Zie hiervoor en voor 't volgende Muller Ts. 37, 237 v.

⁴⁴⁵) *De Dollaert* (1641): De Flou 3, 362. Een waterpoel te Gistel heet *Dullaert* (ald. 3, 701).

26. *Reve*⁴⁴⁶⁾

Reve (*Nieuwe, Grote en Kleine Reve*) is de naam van enige sloten in de polder Dronten, ten Z.W. van Kampen; vroeger een belangrijker water. Moerman acht verband met *rif* 'smalle zandbank' mogelijk. Ongetwijfeld is de *ē* daartegen geen bezwaar; uit een naast *riffen* voorkomend *rēven* kan zich een singularis met *ē* ontwikkelen, al zou men eerder **Reef* dan *Reve* verwachten. Wel is een bezwaar, dat het woord, eerst sedert Kiliaan voorkomend, vermoedelijk in onze taal niet van oudere datum is; immers het is een ontleening aan het Scandinavisch; de Nederlandse verwant luidt *rib*. Semantisch is het alleszins aannemelijk, dat de benaming van een zandbank overgaat op het erlangs stromende water⁴⁴⁷⁾; maar *rif* duidt, in overeenstemming met zijn herkomst, meestal banken aan, bestaande uit harde, rotsachtige grond, c. quo koraalriffen. O.i. kan men *Reve* beter identificeren met een ander Nederlands *rif* 'strook aan het zeil'. Dit behoort bij ofri. *riva* 'rukken, scheuren', en de oorspronkelijke betekenis is 'groeve'; vgl. vlaams *reef*, *reve* 'streep, striem, groefje', oostfries *riffel* 'voor'. Bij dit woord is de vorm met *ē* — evenals bij het andere *rif* uit de pluralis ingedrongen — normaal geworden; voor de uitgang *-e* zie men de genoemde Vlaamse vorm. En, hoewel zeldzaam, is het reeds in 't mnl. overgeleverd: *reve* = zeilen van een molenroede. Hoewel het geslacht in de regel onzijdig is — vandaar ook de familienaam *Van het Reve* —, vindt men al vroeg weifeling; *den rif inbinden*, citeert WNT. uit Plantijn, terwijl De Bo *reef, reve* als vrouwelijk kent. Semantisch behoort *reve* 'gleuf, groeve' als waternaam bij woorden als *sleuf*, en het staat niet zo geïsoleerd als bovenstaand *Reve* zou doen vermoeden. Kiliaan kent het appellatief *rif* fris. 'rivus', *rifken* 'rivulus', en Boekenoogen noemt zaans *Rif, Reef* als naam van verschillende wateren, en dan ook van stukken land, daaraan gelegen; ook samengestelde waternamen als *Gillis-(Jillis-)rif, Pietjes-rif; Kromme Rif, Merkerif, Kerkerif*. Er is o.i. geen reden om dit woord, dat onzijdig en vrouwelijk voorkomt, van bovengenoemd *rif, reef* te scheiden en het te signaleren als „van onbekenden oorsprong”⁴⁴⁸⁾.

De bovenvermelde betekenis van 'streep' heeft, vooral in 't Oosten van ons land, geleid tot die van akkerstrook; vgl. *streep, lijn* e.a.⁴⁴⁹⁾.

⁴⁴⁶⁾ Moerman NGN. 7, 33 met noot 3; V. v. Wijk Eigen Volk 6 (1934), 176 v.v.; Moerman, Nederl. Aandr. Namen (1938) blz. 30; V. d. Bergh blz. 87; Moerman NGN. 14, 37 v.

⁴⁴⁷⁾ Zie de inleiding.

⁴⁴⁸⁾ WNT. XIII 175 v.

⁴⁴⁹⁾ VN.² 117 v. De behandeling van het woord in deze betekenis valt buiten ons kader; men zie daarvoor Moerman en V. v. Wijk t.a.p.

Zo bevatte het woord in zich verschillende mogelijkheden en ontwikkelde het zich in tweeërlei richting, verschillend in het waterland en in hogere streken.

27. *Agger, slenk, sloe, soe*

*Agger*⁴⁵⁰): naar de voorstelling van Beekman (WN. 157) was de oude loop van de Schelde van Woensdrecht tot de Honte langzamerhand dichtgeslibd en vervangen door drie geulen, waarvan de oostelijke de *Agger* was; nog in 1839 kent V. d. Aa in het dan ingepolderde *Agger*-gebied een oude „strang” van dat water onder die naam. Men vergelijkte: *de thelonio sive conductu de Agger*: Okb. HZ. II 324: a. 1276; ook als naam van een ambacht: *officium de Aggere* (Okb. HZ. I 375: a. 1240). Dat het in oorsprong een waternaam is, blijkt uit de thans nog gebruikelijke waterstaatsterm *agger* ‘navloed, kortstondige rijzing van het water onder het ebgetij, veroorzaakt door lokale omstandigheden als het samentreffen van stromen’. Vgl. in ongeveer dezelfde betekenis eng. *eagre* (waarnaast oudtijds ook *agar, ager*) en zie over de verhouding van beide woorden WNT. Suppl. s.v. en Heeroma t.a.p.

Slenk behoort bij het w.w. *slinken*, het bvnw. *slank*; hogerop kan het met *slaken, Slaak* verwant zijn, waarvan het zich onderscheidt door nasaal-infix. De betekenis van werkwoord en bijvoeglijk naamwoord geeft aanleiding om voor *slenk* een oorspronkelijke betekenis van (nauwe) geul aan te nemen. Vergelijk mnl. *slenke*, fries *slink(e)*, gronings overijsels *slenk, slink* in de betekenis van geul, greppel; verder hgd. *Schlenke, Schlinke* ‘straatgoot’⁴⁵¹). In de toponymie⁴⁵² wordt het woord gebruikt voor een geul in de Wadgronden ten N. van Friesland en Groningen; Kalma⁴⁵³) stelt de *slinken* als buitendijkse geulen tegenover de *rijten* binnendijks. Vermeldenswaard is de volgende plaats uit Waghenaer’s *Thesoro de Navigacion* (1592) (I blz. XXI capittel II): „Inshelycx oock die Maersdieps stroomen/die als nu een *slenke* oft Deurloy als den een ebbegat ende zuydergat gheweest hebben”. Meer in ’t bijzonder is de *Slenk* een bepaalde buitengeul van het Reitdiep, de *Blauwe Slenk* een vaargeul in de Waddenzee. Maar ook in het binnenland komt het woord als hydroniem voor; zo is er een water *Slink* onder Oplo, waar — naar opgaaf-Haerkens aldaar — men *slink* ook gebruikt

⁴⁵⁰) Heeroma Ts. 70, 271 v.

⁴⁵¹) Zie Mnl. W. (daarbij XI 480) en WNT. s.s.v.v.

⁴⁵²) Waarbij wij ons boven beperken tot de hydronymie. Zie voor *Wolfslenke* bij Hellendoorn Moerman NGN. 7, 7. In de boswachterij Haarle bevindt zich een natuurreservaat de *Rietslenk*, een geaccidenteerd heidelandschap met vochtige gedeelten; en bij Tubbergen is een hei, geheten *Paarden-slenk-te*.

⁴⁵³) Fr. Pl. N. 3, 46; maar zie ook onder *rijt*.

in de betekenis van 'langwerpige laagte'. En onder Gendringen kende men kleine, thans gedichte poelen, geheten *Slink*, *Slinkgat*. Men scheidt hiervan evenwel de *Slink*, zijriviervtje van de Berkel, dat vroeger als de *Slingh* vermeld wordt (NGN. 3, 235): in deze naam heeft de in 't Oosten van ons land zo gewone verscherping van de *ng* tot *nk* plaats gehad. Immers *Slingh* behoort, evenals andere Gelderse beeknamen *Slinge*, *Slingerbeek*, bij *slingeren*, *slang*; zij zijn aldus genoemd naar hun bochten ⁴⁵⁴). Wij laten daarbij in 't midden, of hogerop verwantschap bestaat tussen *slinken* en *slingeren*.

Het *Sloe* is het water tussen Zuid-Beveland en Walcheren, waar later de *Sloe-dam* is gemaakt; naar opgave van Beekman (WN. 237) wordt het voor 't eerst genoemd in 1638 op een kaart van Blaeu. Het woord is identiek met 't mnl. femininum *sloe(de)* 'goot'; door de sandhi-*t* is het neutrum geworden (vgl. *IJ*). In de betekenis van over een schor of strand lopende geul is het vooral in Zeeland bekend (*slenk*, *sloe* of *slufter*); daarnaast kent men in Dordrecht en Noord-Brabant *sloe-water* = slootwater (NGN. 1, 60). De etymologie is onzeker; een gewestelijke vorm *slouw* — door het WNT. ⁴⁵⁵) in verband gebracht met ags. *slōh* 'drassige plaats' — is alleen dan als een bijvorm van *sloe* mogelijk, indien *sloede* hypercorrect is.

Mnl. *s o e* ⁴⁵⁶) 'goot', ndl. dial. (noordbrab.) *zoei* 'mestvocht', is voor de toponymie slechts van beperkt belang, en dan nog vooral voor de veldnamen (b.v. zuidndl. *Soebloc*, *Zoestuksken*: 14de/15de eeuw ⁴⁵⁷), noordbrab. *Soeiakkers*); als hydroniemen zijn te noemen noordbrabants *Zoeiloop* ⁴⁵⁸), waterlaat op de Gender, en *Zoeimeer* (Peel) ⁴⁵⁹). Als grondbetekenis mag men 'greppel' aannemen.

28. *Gat* ⁴⁶⁰), *goot*

Het woord *g a t* wordt gebruikt in de betekenis van:

a. Zeegat, geul door ondiepe gronden, of ook geul in de benedenrivieren, synoniem van kil. Het is, vooral bij de zeegaten, vaak lastig om de oude en nieuwe namen te identificeren, daar de toestand voortdurend

⁴⁵⁴) Dat kàn ook gelden van *Slangenbeek*; zie echter onder „diernamen”.

⁴⁵⁵) WNT. 14, 1923; zie overigens ald. 1840, waar men de meeste van de bovengenoemde gegevens bijeenvindt. De Nederlandse parallel van ags. *slōh* is o.i. bewaard in *Slochteren*; zie Dr. Bl. 3, 65 v.

⁴⁵⁶) Heeroma Ts. 61, 106 v.v.

⁴⁵⁷) Helsen, Noorderwijk blz. 196.

⁴⁵⁸) NGN. 9, 112.

⁴⁵⁹) Opgaaf-V. Rijswijk (Liesel).

⁴⁶⁰) Zie voor de vorming *Oorgat*, dat ook als toponiem voorkomt, het laatst Moerman NGN. 14, 54.

wisselde en wisselt; geulen en zandbanken verplaatsen zich; oude namen verdwijnen of veranderen of vinden nieuwe toepassing; nieuwe namen als b.v. *Stoombotengat* komen op. Zo kent Waghenaeer (Spiegel der Zeevaerdt, 1584/5) ten N. van Vlieland *Westergat*, dat door Haeyen (Aemstelredamsche Zeecaarten, 1585) genoemd wordt *Twester gadt vandt Tulie*, maar in Blaeu's Zeespiegel (1623) is er sprake van *Wester droogh sandt* en vindt men ten N. hiervan *Wester boōkes gat*, d.i. het latere *Westerboomsgat* (Caarte van de Zeegaten, 1641). En Van der Burgt⁴⁶¹), die een uitvoerige studie over 't Vlie en de wateren aldaar heeft geschreven, merkt op, dat de geul die in zijn loop achtereenvolgens heet *Noordgat*, *Noordoostgat* en soms *Oostgat*, vroeger werd genoemd *Caep- en Caersgat* en *Booms- of Schellingergat*. Hoe onvast ook de vormen zijn, blijkt b.v. daaruit, dat — volgens dezelfde schrijver — het *Russische Gat* ook heet *Rusmangat* en *Russegat*. Een nadere studie hiervan en van de veelal interessante namen zij aan anderen overgelaten. Vele zeegaten worden reeds in oude bronnen vermeld; zo noemt „Tol Iersekeroord” (blz. 47; a. 1482—86) *dat Masegat . . . dat Goederreetsche gat . . . dat Brouwershavense gat . . . dat Veergat alias Barshouck voir der Veere*. Voor de benedenrivieren is typerend het grote aantal gaten in de Biesbos en omgeving; b.v. *Gat van Bakens*, *Gat van Binnennieuwesteek*, *Gat van de Elft*, *Gat van de Hengst*, *Gat van de Kleine Hil*, *Gat van Van Kampen*, *Gat van de Turfzak*, *Gat van de Vissen*⁴⁶²). Van andere namen noemen wij het *Eierlandse Gat*, geheten naar *Eierland*, dat in Blaeu's Zeespiegel (1623) nog gescheiden is van Tessel, maar spoedig daarop ermee werd verbonden. Het *Mastgat* is in de inleiding besproken.

b. Kolk; indien in een water, dan vaak = visgat; indien een op zich zelf staande plas, dan soms = wiel, soms echter juist in onderscheiding hiervan. Van het eerste vindt men voorbeelden in RHZ. II 267 v., waar in de buurt van Schagen en Medemblik vermeld worden: „Item ontfaen van mijns heren sgraven viskerien van den jare 43 vorseit. Eirst Claes Yedde van den *gate* jeghen den Hoifslote ende van den *Grontgate* . . . Item Coppe Cammer van den *gate* tot Scaghen . . . Item Thie van den *gate* ter Kerne . . .”⁴⁶³). Dergelijke „gaten” in rivieren zijn voor de Overijsselse Vecht: *Bolksgat*, *Rozendalsgat*, *Hansgat*, *Klok en Gat*⁴⁶⁴). Synoniem van *wiel* is b.v. waterlands *Dijksgat*, *Hokkelingsgat*⁴⁶⁵); gronings *Ipegat*⁴⁶⁶) (eig. = open gat); voorns *Windgat* (later inge-

⁴⁶¹) TAG. 1936 blz. 820 v.v.

⁴⁶²) Zie de opsomming in de Lijst.

⁴⁶³) Zie voor dit *Kern(e)*, synoniem van *gat*, het register.

⁴⁶⁴) Zie voor *Hansgat* Dr. Bl. 3, 11; voor *Klok en Gat* onder „Tegenw. deelw.”.

⁴⁶⁵) NGN. 6, 100 v.v.

⁴⁶⁶) W. de Vries Gr. pl. n. blz. 72.

dijkt). Ten slotte kan het ook een plas of ven in b.v. hei of bos zijn; b.v. 't *Meurdgat* in de hei tussen Voorthuizen en Putten (= 't *Moordgat*, ven bij Tilburg); aldaar ook 't *Liemgat*, 't *Turfgat* ⁴⁶⁷). Zoals bij andere woorden die een plas aanduiden, kan zich hieruit de betekenis van waterloop ontwikkelen; vgl. b.v. *Moddergat*, plas bij Ruinen, maar ook vaart bij Giethoorn en onder Menaldumadeel; *Juffersgat*, vaart in Smallerland. Plaatselijk gebruik van *gat* in de zin van drinkensdobbe of veenput is toponymisch vooralsnog van te gering belang dan dat hier een afzonderlijke behandeling ervan volgt. Enig materiaal vindt men in de antwoorden, binnengekomen op vragenlijst 21 (1952) vr. 1 g/h van het dialectenbureau: „Hoe noemt men in Uw dialect: g) De holte in het veen, waaruit turf wordt gegraven? h) Een kuil in het land met drinkwater voor het vee?”

Een afleiding van de Friese vorm van ndl. *gat* (zeegat), ofri. *jet*, is vermoedelijk bewaard in de naam van een Waddengeul langs het eilandje Griend *Jetting*; als oudere vormen op kaarten komen ook voor *Gettinck*, *Getting* ⁴⁶⁸).

Behalve *gat* kent het Middelnederlands een woord *gate* 'straat, weg', = hgd. *Gasse*, got. *gatwō*, een femininum dat toch wel zal samenhangen met het neutrale *gat*. Het is bekend, dat de Duitse vorm bij ons is ingedrongen, vooral in 't Oosten van ons land, als straatnaam; maar ook als waternaam is hij aantoonbaar: een IJselmond bij 't Kamper-eiland heet n.l. *Garste*, maar in de 16de eeuw *Pepergasse* ⁴⁶⁹), d.i. *Peperstraat*, hetzij dat die naam hier (schertsend?) is overgedragen op het water of dat peper werkelijk een aanzienlijk deel van de scheepslanding naar Kampen vormde. De verbastering tot *Garste* is min of meer te vergelijken met die tot *-gast* in b.v. *Massegast*, *Lijntgast*.

Voorzover echter in 't Oosten van ons land *gāte* voorkomt, zal het een andere oorsprong hebben, n.l. = ndl. *gote*, *goot*, dat als waternaam meermalen voorkomt en, evenals nld. *gote*, *gate*, hgd. *Gosse*, bij *gieten* behoort. Evenwel worden de mij bekende waternamen alle met *ō* geschreven; niet alleen de *Nieuwe Gote* op Voorne (thans ingedijkt); verder de *Oude Geut* in de Dollard; maar ook de *Goot*, rechterarm van het Ganzendiep; *Veengoot*, naam van verschillende weteringen in de Achterhoek. Wel is de *a*-spelling bewaard in enige naar het water genoemde erven *de Gate* (NGN. 3, 333).

⁴⁶⁷) Alle drie naar opgaaf-v. Houten.

⁴⁶⁸) Vgl. eng. dial. *yat*, *yet* (*Symond's Yat*) bij Mawer (Chief Elements blz. 29) en zie Fr. Pl. N. 4, 82. De oudere vormen: zie Van der Burcht TAG. 1938 blz. 802 v. Anders V. de Vries (TAG. 1946 blz. 27): *gieting*, d.w.z. afwatering.

⁴⁶⁹) NGN. 7, 27; 14, 44, *Peperstraat*; *Massegast*, *Lijntgast*: Bijdr. Naamk. 5, 8; 29 (*Pepergasse*: Nijmegen a. 1410).

29. *Wiel, waai*

Het betreft hier dijkdoorbraakplassen, die gewoonlijk een komvorm hebben als gevolg van de werveling van het water, dat bij doorbraak naar binnen bruiste; stil als zij daar liggen, zijn zij de „getuigen van een beweging verleden”. Het aantal is groot; en de namen ervoor beperken zich niet tot de twee bovenstaande woorden, gelijk men in 't vervolg van deze studie kan zien. Het materiaal is nog onvoldoende verzameld; vandaar dat de naamkunde-commissie thans rondvraagt de namen voor de „plas die vaak bij een kromming van een dijk ligt en die bij een doorbraak ontstaan zou zijn” (vragenlijst 4 vraag 1). Daarbij zal het zaak zijn, te letten op de plaatselijke uitspraak die vaak niet in overeenstemming is met de officiële schrijfwijze.

*Wiel*⁴⁷⁰), waarnaast *waal* en *weel*: de betekenis spreekt duidelijk uit een naam als *Gebroken-Dijkweel* (water, grotendeels gedempt, bij Zieriksee⁴⁷¹). *Wiel* is de oorspronkelijk Hollands-Friese vorm, die algemeen Nederlands is geworden en *waal*⁴⁷²) heeft teruggedrongen; daarnaast staat als vlaams-zeeuws-(noord)hollandse vorm *weel*. De schrijfwijze is niet altijd juist; zo worden namen als de *Weel*, de *Grote* en de *Kleine Weel* op Wieringen — volgens Daan (blz. 234) — uitgesproken *wil*. Op eenzelfde uitspraak wijst de vervorming tot *Avenhil* te Puttershoek, ouder *Aven Wiel* naast *Veraven Waal*⁴⁷³). En onder *-drecht* kan men zien, hoe *Wieldrecht* in oudere tijd als *Wil-* is overgeleverd. Verschil van uitspraak en schrijfwijze is er ook bij het dorp *De Waal* op Tessel, dat in de volksmond heet *De Weel*⁴⁷⁴); en een meertje *Weel* onder Oude Tonge heet ter plaatse *Wiaal*⁴⁷⁵). Soms heeft men klaarblijkelijk niet meer het verband gevoeld; zo wanneer in een Friese oorkonde staat *een weel heetende die Coebel wiel* (Sipma II 211: a. 1543); en duidelijker nog, wanneer te Middelburg de *Kromme Wele* staat naast de *Lange Viele* (laatstgenoemde naam ook in Ierseke; in beide plaatsen als straatnaam)⁴⁷⁶).

Terwijl voor het simplex *Waal*, *Weel*, *Wiel* naar de Lijst moge ver-

⁴⁷⁰) H. Gr. § 70 Opm. 1 met literatuuropgave.

⁴⁷¹) Opgaaf-Mevr. Der Weduwen-Van Oeveren.

⁴⁷²) Oude voorbeelden van *waal* in Zeeuws-Vlaanderen zijn *Wevelswale* (13de eeuw) en *Coytaerts wael* (a. 1424); zie Gysseling: Jaarboek Oudheidk. Kring Hulst 1953/54 blz. 30.

⁴⁷³) VN.2 27.

⁴⁷⁴) Keyser, Het Tessels (s.v. *Weel*).

⁴⁷⁵) Opgaaf-Fase.

⁴⁷⁶) Vgl. Meertens: Akademiedagen 4, 81; Bijdr. Naamk. 5, 10, waar als oude vorm van de *Kromme Wele Kromme Waal* (a. 1409) wordt vermeld.

wezen worden, worden hier nog enige samenstellingen genoemd, behalve het onder „Tegenw. Deelw.” behandelde *Stinkendewale*. In Zeeland en op de Zuidhollandse eilanden komen voor *Ronde Weel*, *Kakkersweel*, *Boerenweel*, maar op Oud-Beierland en Voorne *Klaaswaal*, *Zwartewaal* en vroeger *Kopswaal* (met persoonsnaam als eerste lid); in Noord-Holland *Weelpolder*, *Weelsland*: *Amerswiel*, *Zes Wielen*; *Weelsloot*, maar ook *Waaalsloot*⁴⁷⁷). Ten slotte geldt ook hier, dat een woord voor plas waterloop kan gaan betekenen; b.v. *Hazenweel*, sloot bij Medemblik; *Pijpenweel*, sloot bij Midwoud; *Wiel*, tochtsloot onder Nijkerk. Het is mogelijk, dat hier een tweede bestanddeel *sloot* is onderdrukt. Voor de afleiding *Wielingen* zie men „Suffixen”.

*Waaien*⁴⁷⁸) zijn in de regel ook doorbraakplassen, maar soms wordt het woord gebruikt voor diepe kuilen die ontstaan, doordat men daaruit zand voor de dijk had gehaald. Naast *waai* komt dialectisch *wei* voor; zo zeggen de Bunschoters *waaien*, maar de Eemnessers *weien* tegen dezelfde 10 of 11 plassen langs de Zomerdijk en dezelfde 6 dito langs de Meentdijk; het aantal is niet stabiel, doordat hier en daar een *waai* geleidelijk verdwijnt door verlanding⁴⁷⁹). Er is nog een derde vorm *wa*, dialectisch *wao*, zoals de buitenhaven van de AreMBERGER gracht bij Zwartsluis heet⁴⁸⁰); ook in de samenstelling *Wakolk*, niet ver van Doornspijk. De grondvorm is *wade*; zo wordt een grote waai, niet ver van Utrecht, vermeld in Okb. Utr. 1484 (a. 1259): *contra Magnam Wadam in meridiana parte ultra aquam, que Nye Rin appellatur*.

Het woord is moeilijk te scheiden van *wad*, *wed*; het betekenisverschil laat zich overbruggen, als men denkt aan ags. *wad* (n.), dat ‘voorde’, maar ook ‘water, meer, zee’ betekent; secundair heeft zich dan bij ons de betekenis ‘plas’ vastgezet. Alle drie woorden immers behoren bij *waden* = lt. *vado*, en mnl. *(ge)wat* (n.) (= lt. *vadum*)⁴⁸¹) betekent

⁴⁷⁷) Ook voor molenkolk wordt het woord gebruikt; zo is de *Sluiswiel* bij Luisel (N.Br.) volgens Smulders (NGN. 14, 165) een overblijfsel van een watermolen aldaar.

⁴⁷⁸) VN.² 144 v.

⁴⁷⁹) Zie over deze waaïen Rinke Tolman (Toeristenkampioen 1952 blz. 248 v.v.), die daar ook verschillende namen noemt (b.v. *Grote Waai*) en verklaart; zie onder „Eerste Best.”. De dialectische vorm *wei* vermoedelijk ook in *Weigat*, geul in Zuid-Beierland, tegenover *Waaikuil* (Veldhuizen) (maar zie voor *Waigat* in 't hoge Noorden Knudsen Fr. Pl. N. 3, 65 v.v.).

⁴⁸⁰) Opgaaf-Schaapman.

⁴⁸¹) Zie voor *Uda*, plaats in 't Batavenland (Tac. Hist. V 20, 21) o.a. Hetteema blz. 1000 v.; voor het noordhollandse *Wadwei* (*Wadwey*: FE. 75, 24; 32) Karsten blz. 86; voor *Ravenswaai* en *Wadenooien* VN.² 144. Vgl. voor mnl. *wat* = voorde ook onder *Rennemeer*. Het laatst over *gewad* enz. Gysseling Med. 29, 83.

dan ook waadbare plaats, voorde ⁴⁸²); evenals het daarvan met een *j*-suffix afgeleide *wed*, mnl. *wedde* (n.), dat echter hieruit de betekenis van drenkplaats ontwikkelde (vgl. 't femininum vlaams *wedde*) ⁴⁸³). Terwijl *wad* thans met gewijzigde betekenis in *Wadden* (*Uithuizerwad* enz.), *Waddenzee* is bewaard, is een vorm *-vade* 'drenkplaats' oudtijds overgeleverd als naam van een plaats of heerd in Groningen onder Warfhuizen: *up dat Hinxtesvade* (var. *Hinxterstede*) (Okb. Gr. Dr. 980: a. 1398); dus synoniem van fries *Hynstewaed* (n.) ⁴⁸⁴), ndl. *paardewed*. *Wedde* zelf als waternaam (maar fem.) is overgeleverd onder Warmond: *Die viskerie van der Wedde ende van der holre Maerne* (Fremery 228: a. 1281—1284). In Groningen is het tot plaatsnaam geworden: *Wedde* aan de Westerwoldse A ⁴⁸⁵).

30. *Braak, kolk, hank*

Braak, breek, brekken ⁴⁸⁶) is een synoniem van *wiel*, immers is ontstaan door 't in-,breken" van een dijk. In de Zaanstreek is *braak* de gewone vorm; b.v. de blijkens het eerste lid zeer oude *Graaf Willemsbraak*; in de 17de eeuw de *Kouwehorns-braeck*, de *Havicksbraeck*. In Waterland kent men zowel *breek* als *braak*; vgl. b.v. de *Binnenbraak* (*Binnenbreeck*: a. 1750), *Kadoelenbreek* (*Cadoele Braak*: a. 1760), *Kerkebreek* (bij de *kerk* te Landsmeer) (NGN. 6, 99 v.). In Friesland is *brekken* inheems; b.v. *Grote, Zwarte en Witte Brekken*; maar daarnaast de *Brakken*.

Vermoedelijk behoort bij het w.w. *breken* ook de naam van de *Braakman* of *Brakman*, een zeearm van de Schelde, nu afgesloten en grotendeels ingepolderd. De oudste vormen zijn: *supra Breckeme* (a. 1262—'79), *Wouter van der Breckmare* (a. 1334), *Wouter vander Breckman* (a. 1350), *Wouter vander Breckmen* (a. 1354), *up den Brackeman* (a. 1360): dit naar opgave van Gysseling ⁴⁸⁷), die verband legt met mnl. *grontbrekeme*, *grontbrexem* (dus vormingen met het suffix

⁴⁸²) Vgl. nog bij Staring, Hertog Willems Bedevaart r. 174—175: „Slechts tot aan 't breede Wad / In 't bed der Grensrivier". Weijnen (Roosendaal 96) kent o.a. een *Brug over het Gewat* (1823). Voor 't Fries geeft Kalma (Fr. Pl. N. 3, 44 v.) verschillende voorbeelden.

⁴⁸³) Met *l*-suffix on. *vadill*, dat tot de Duitse *wedel*-namen leidde (Schröder DNK. 310 v.v.).

⁴⁸⁴) Fr. Pl. N. 3, 45.

⁴⁸⁵) Zie W. de Vries Gr. pl. n. blz. 176 v. (aan *Wedde* hebben zich *Onstwedde* en *Ulachtwedde* aangepast).

⁴⁸⁶) VN.² 144.

⁴⁸⁷) Jaarboek 1953/54 van de Oudheidkundige Kring „De vier Ambachten" te Hulst blz. 25. Zie voorts over „de middeleeuwse Braakman" Gottschalk TAG. 70 (1953), 184 v.v.

-(s)m) en de naam verklaart als 'het afbrokkelen van het land in de zeeboezem'.

K o l k, mnl. *colc*, *culc*, is een kustwoord, dat voorkomt ook in 't mnd. (*kolk*, *kulk*) en in 't ags. (*colc*). Allereerst is het een synoniem van *wiel*; dat geldt b.v. van een tiental kolken die aan de dijk van Genemuiden naar Kampen, en een twintigtal die aan de dijk van Genemuiden naar Hasselt liggen⁴⁸⁸); over hun namen wordt bij „Eerste bestanddelen” gehandeld. Evenzo de *Kolk van Fortmond*⁴⁸⁹) en de *Klinkenbeltskolk*, beide in Salland. Het geldt ook van de *Duvelskolk* bij Noordhorn⁴⁹⁰), maar niet van de *Duivelskolken* niet ver van de Wittewijvenkuil bij Barchem, waaraan een door Staring bezongen duivelssage was verbonden; in dit laatste geval betekent kolk dus plas in bos of hei. Daarnaast kent men molenkolken; ook heet in lage polders waar soms enige watermolens achter elkaar liggen, de verbinding van de ene molen met de andere *kolk* of *kolksloot*⁴⁹¹); vandaar als hydroniem *Kolksloot*. De boven voor het mnl. vermelde vorm *culc* is nog niet verdwenen; zo heet een waterplas bij Ierseke *Kulk*⁴⁹²); verder vermeldt de Lijst⁴⁹³) een *Kulk* onder Wolfaartsdijk.

H a n k dat reeds genoemd is onder *bocht*, is een gelders-overijsels woord⁴⁹⁴), aanduidend een doodlopende rivierarm, dikwijls ontstaan door 't afsnijden van een bocht; wiel, plas; zo is bij de *Veser Hank* (bij Vesen onder Heerde) de bocht duidelijk te zien. Vgl. *de Hanken* bij Deventer, *de Hank* bij Kampen, *de Hank* onder Brummen, en de samenstelling *Munnikenhank* bij Diepenveen. De weglating van de *h* langs de kust van Overijssel veroorzaakte een vorm *ank*, en doordat men hier in 't gebied der *enken* is, kwam hieruit een nieuwe vervorming voort: *Ent-* een plas onder Kamperveen⁴⁹⁵). De (gedeeltelijke) synoniemiteit van *kolk* en (*h*)*ank* blijkt uit deze opgave voor Olst⁴⁹⁶): buitendijks in de richting van Deventer: *Moel'nank*, *Knoopsank*, *Overdoerpskolk*, *Stegemansank*; binnendijks: *Reuterkolk*; de weglating van de *h* kan door de samenstelling zijn bevorderd.

⁴⁸⁸) Opgaaf-Mateboer (Genemuiden).

⁴⁸⁹) *Fortmond*, buurtschap onder Olst, ouder *Uortmen* (NGN. 1, 95).

⁴⁹⁰) Afgebeeld in Groninger Volksverhalen van Huizinga-Onnekes en Ter Laan (blz. 16), waar de eraan verbonden legende wordt naverteld.

⁴⁹¹) Boekenoogen s.v.

⁴⁹²) Mij bekend uit een ruilverkavelingskaart.

⁴⁹³) Alwaar ook een *Kulkerven* (N.-Br.), maar elders in N.-Br. *Kolkven*.

⁴⁹⁴) Daarom is het twijfelachtig, of noordbrabants *Hank* (buurtschap, aan de rand van de Biesbos gelegen) erbij hoort.

⁴⁹⁵) Zie Moerman NGN. 14, 37 v.v.; 52 v. (maar ook 57); wiens gedachten in dezelfde richting gaan.

⁴⁹⁶) Opgaaf-Pluim (Olst).

31. *Put, dobbe, kuil, vijver* ⁴⁹⁷)

Het leenwoord *put*, dat in het Nederlands de oorspronkelijke betekenis bewaarde, kon daarnaast al vroeg in enigszins andere zin gebruikt worden: de gedachte aan kunstmatige aanleg ging verloren, en er bleef over de voorstelling van een kuil (ags. *pytt*) of van een poel, plas (vgl. hgd. *Pfütze* ⁴⁹⁸); vandaar ook een samenstelling zuidndl. *Puelputte* (Okb. B.-L. 57: a. 1394). Zo wordt ten onzent *put*, in Friese vorm *pet* ⁴⁹⁹, gebruikt voor gat dat door uitgraving van het veen is ontstaan; vgl. b.v. de Zuidhollandse *Putte Polder* (Waddingsveen) ⁵⁰⁰; de Noordbrabantse *Moerputten*; de Friese *Petten* en *Petgaten*. De betekenis van poel, plas wordt reeds door Kiliaan vermeld; als synoniem van *wiel* vindt men het in de vorm *pit* op de Zuidhollandse eilanden en in Zeeland; b.v. de *Schoofpit* en de *Deurbraekpit* op Goeree, de *Saspit* bij Dreischor; waarnaast de tautologische samenstelling *Weelpit* onder Melissant. Daartegenover wordt onder IJzendijke de vorm *put* opgegeven: de *Grote Put* ⁵⁰¹).

Zoals bij veel dergelijke woorden, ontwikkelde zich al vroeg de betekenis van greppel, goot (Mnl. W. 6, 779); vooral grensgreppel (*put ende pael*); het werd dan synoniem van *doel*, vandaar *doelpit*. Misschien moet men deze betekenis ook aannemen in een oorkonde, betreffende goederen in Noord-Brabant, aan de abdij Berne geschonken: *de isto loco usque ad Radenputthe; de Radenputthe super Scinlre mere* (= Schijndels meer); *deinde usque ad Wathterputte* (= Waterput) *juxta cimite-rium; . . . deinde usque ad Helyolves puthen* (Fremery 48: a. 1218). Ten slotte ontstaat hieruit de betekenis 'waterlozing, watergang', en ook 'geul'; vgl. in Friesland *Bouwepet* en *Wielspetje* (twee vaarten); in Zeeland *Konijneputten* (kreek) ⁵⁰²; aan de kust *Pit* (geul van de Brielse Maas naar de Noordzee), *Galgeput* (geul langs de Z.W. zijde van Walcheren).

Samenstellingen met *put* als eerste lid zijn, behalve 't reeds genoemde *Petgat*, *Petsloot* (Fr.), *Putstrang* (G.) e.a.

D o b b e ⁵⁰³) betekent oorspronkelijk gegraven kuil; vgl. mnl. *dubben*

⁴⁹⁷) De dialectencommissie heeft in 1952 een vragenlijst (n° 21) uitgestuurd, waarin vragen 1 g/h luiden: „Hoe noemt men in Uw dialect: g) De holte in het veen, waaruit turf wordt gegraven? h) Een kuil in het land met drinkwater voor het vee?” Het binnengekomen materiaal is door ons doorgekeken en gebruikt.

⁴⁹⁸) Zie voor de niet duidelijke verhouding van beide woorden WNT. 12, 4948.

⁴⁹⁹) Zie voor de vormen *pet* en *pit* H. Gr. § 40 quater; vgl. verder VN.² 145 v.

⁵⁰⁰) Fockema Andreae blz. 7.

⁵⁰¹) Opg.-Snijder (Goeree); resp. Den Eerzamen (Wassenaar); resp. V. Roskamp (Noordgouwe); resp. Kleynenberg (Melissant); resp. Cornelis (IJzendijke).

⁵⁰²) Opgaaf-Baert.

⁵⁰³) VN.² 145.

'graven' en zie onder *Dubbel*. Maar het wordt dan ook gebruikt voor drinkdobbe (voor het vee), ticheldobbe (= kleikuil), veendobbe (= veenput), meerdobbe (plas, meertje). Vooral Friesland kent er veel toponiemen mee; b.v. *Klijndobbe* (= veenplas)⁵⁰⁴; *Blauwe Dobbe*, *Kruisdobbe* (meertjes). Secundair ontwikkelt zich hieruit de betekenis van sloot, vaart; vgl. *Dob*, vaart bij Purmerend; *Grote* en *Kleine Dobbe*, ringwater om Zoetermeer-Zegswaard⁵⁰⁵; vandaar ook de tautologische samenstellingen *Dobbewetering* (onder Veur en Voorschoten) en het reeds oude *Dobgrave* (zie onder *graaf*).

Synoniem van (veen)put, (drinkens)dobbe, leent *kuil*⁵⁰⁶ zich uiteraard ook om gebruikt te worden voor kleine waterplas, meertje; vandaar *Kuil* (a. 1750 *Cuyl*), meertje in Waterland (NGN. 6, 102). De namen met *kuil* wijzen vaak — om met Edelman-Vlam (blz. 39 v.) te spreken — op littekens van oude doorbraken dan wel op sporen van kunstmatige vergravingen; vgl. in de Bommelerwaard *Messingkuil*, *Reigerskuil*; in de Betuwe *Leemkuil*, *Vlodderkuil*; e.a. Ook als kleine heideplas komt het woord voor; b.v. in Limburg *de Klotkoel*, *de Paterskoel*, *de Spekkoel*. Verder als geul: Beekman (WN. 226) kent *Kuil* als geul in het Vlie. En een breed gedeelte van de Zaan bij Zaandam wordt in 1628 vermeld als *Kuyl* (Boekenoogen s.v.).

Het aan het Frans ontleende *vijver* en zijn aan het Latijn ontleende dubbelvorm *Weier*, *Wijer*⁵⁰⁷ worden toponymisch gebruikt in de zin van visvijver, maar ook in die van wiel; ven; drinkwaterplaats voor het vee⁵⁰⁸. Men krijgt de indruk, dat *weier* (in de betekenis van visvijver?) in 't bijzonder thuis hoort bij kloosters, en Naarding⁵⁰⁹ heeft aannemelijk gemaakt, dat de Drentse *weier(t)s* hun naam te danken hebben aan invloed van het aartsbisdom Keulen, waarvan Drente het noordelijkste gebied vormde.

⁵⁰⁴) Zie voor *klijn* = *kluin* VN.² 86. In andere gevallen staat het voor *klein*; zie *Clijn Meer* (register). Meer Friese voorbeelden van namen met *-dobbe* in Winkler's Naamlijst s.v.

⁵⁰⁵) Hier was in 1647 de *Dobbespolder* (met oude pluralis-s), volgens Fockema Andreae (blz. 29) „genoemd naar de vee-drinkdobben die men hier aan het meertje kon verwachten”.

⁵⁰⁶) VN.² 146.

⁵⁰⁷) H. Gr. § 46, 5; VN.² 145, waar voorbeelden van *Wiërt* enz.; daarbij *Wiët* (*Wijth*) onder *Grave* (Jacob, Het dialect van Grave blz. 114). Een derde vorm is *wuwer*, *wouwer* (H. Gr. t.a.p.): zie voor Noord-Brabant het kaartje van Weijnen (Taal en Tongval 4, 171 v.v.) over de verbreiding van *wouwer* tegenover *wijer* (*weer*, *wêr*). Vgl. ook hgd. *Weiher*.

⁵⁰⁸) In Zuid-Nederland ook = molenkolk; b.v. *tusschen den molen wÿer* (Okb. B.-L. 131: a. 1367).

⁵⁰⁹) Dr. Bl. 6, 1 v.v.; 54.

Enkele van de vele voorbeelden zijn: *Visvijvers* (Nederweerd); *Vijvertocht* (sloot onder Heerhugowaard); *Weier* (Bladel) en *Weiers* (Maarheze). Weijnen (t.a.p.) geeft een reeks van samenstellingen in midden- en zuidelijk Noord-Brabant; b.v. *Zwarte Wijer* (*Zwartrijtse Wijer*), *Papenwijer*, *Pastoorswijer*, *Fleerakkerswijer*, *Prinsewijer*, *Schepelweier*. Als synoniem van *kolk* en tegelijk van *beek* kan gelden: *Den Kolk of Vijver, genaamd de Vlasbeek* (Ootmarsum, 1811)⁵¹⁰.

32. *Plas, poel*

Op de betekenisovereenkomst van *pl a s* met *meer*, evenals op het ten dele plaatselijk verschil, is reeds onder *meer* gewezen⁵¹¹). Het is een Nederlands-Engels woord: mnl. *plas(ch)* = ags. *plæsc*, eng. *plash*. Bij de uitgestrekte veenplassen noemen wij alleen enige merkwaardige namen van onderdelen:

a. Bij de *Loosdrechtse Plassen* de *Funtus*, ook en vermoedelijk juister geschreven *Vuntus*, *Vuntas*, *Vunters*, *Vintes*. Het schijnt een niet meer begrepen pluralisvorm te zijn van *vunt* (ouder ook *vindt*), dat als veldnaam in de streek van het Belgische Asse voorkomt: zie Lindemans (Handel. 27, 205 v.), die wel terecht een ontlening aan ofra. **font*, lt. *fontem* 'bron' aanneemt (vgl. ook ald. blz. 208 *fontel*). Is dit juist, dan is in de naam van deze Loosdrechtse plas een oudere betekenis van ons (*doop*)*vont* (mnl. *vonte*, *vunte*, *vont*) bewaard. Het afgeleide *fontein* is in de zin van bron het langst bewaard in Friesland: *St. Bonifaciusfontein*.

b. Bij de *Westeinder Plassen*, ook kortweg de *Westeinder* genaamd, de *Blauwe Beugel*: naar de vorm; of naar een visnet⁵¹²) zo geheten? Vgl. *Kudelstaart*⁵¹³) in dezelfde omgeving en zie Med. 29, 48 v.

c. Bij de *Kager Plassen* het in de inleiding besproken *Zweiland*; verder de rijmparen *Spriet* en *Griet*; *Kever* en *Zever*. De *Spriet* — zo is de oorspronkelijke naam, niet *Sprietlaak*⁵¹⁴) — is het zuidwestelijk deel van de Kagerplassen, als zodanig reeds genoemd in een Leidse keur van 28 Febr. 1594. *Spriet* behoort bij *spruiten*, is dus een alleszins passende naam voor een waterloop. Fruin kende het klaarblijkelijk nog als appella-

⁵¹⁰) Opgaaf-Hommen (Oldenzaal). Nog kent men bij Oud-Ootmarsum de naam *Ulasbeek*.

⁵¹¹) Voor een speciale betekenis 'deel van een eendenkooi' zie VN.² 144. Ook = molenvijver: WNT. XII 1, 2335; vgl. de *Plasmolen* bij Mook.

⁵¹²) WNT. II 2, 2265.

⁵¹³) Ook *Kuilstaart* (Bommelerwaard), of bevat dit het onder 31 besproken *kuil*?

⁵¹⁴) Zie Fockema Andreae blz. 27 n° 97.

tief, juist in de omgeving van Leiden: „die vele sprieten en tochten, die de Leidsche en Haarlemsche meren vulden en uitbreidden⁵¹⁵). Daarentegen is mij onduidelijk de thans verdwenen naam *Griet*, als inham van „De Leitse Meer”, o.a. voorkomend op de kaart van Beeldsnijder. *Zever* (*Sever*) en *Kever* zijn twee met elkaar in verbinding staande onderdelen van de Kager Plassen; beide namen zijn duister⁵¹⁶).

d. Bij de *Reewijkse Plassen* de *Sloene*, een bij gebrek aan oudere vormen moeilijk te verklaren naam.

Wat betreft de heideplassen, worden hier alleen vermeld de door ons elders⁵¹⁷) besproken namen *Schaapvolt* en *Riool*.

*P o e l*⁵¹⁸) is synoniem van *plas*, waarmee het vermoedelijk etymologisch verwant is. De gewone betekenis is die van ondiep, stilstaand water; zo o.a. in de samenstelling *mestpoel*, die reeds in de 14de eeuw als toponiem voorkomt, vermoedelijk in de buurt van Kampen, waar een stuk land vermeld wordt *bi dien Mespoele* (Okb. Gr. Dr. 351: a. 1337). En in Berg (bij Valkenburg) zag ik een pleintje met een soort mestpoel, dat volgens het naambordje heet: *Schone Poel*. Het WNT.⁵¹⁹) heeft op de verschuiving van betekenis gewezen tot ‘open water’, meestal ‘plas, meer’, maar soms ook ‘vaart’: zo heette de vaart van Leiden naar Haarlem bij het hiernaar genoemde *Poelgeest* eertijds de *Poel*. Vooral bij de Westeinder en de Kager Plassen komt *poel* voor als meer, onderdeel van die plassen. Zo vervallen de Westeinder Plassen in twee delen: *Grote* en *Kleine Poel*, en een onderdeel heet *Kodde Poel*⁵²⁰). Bij de Kager Plassen onderscheidt men *Dieper Poel*, *Eijmerspoel*, *Hanepoel*, *Klei- of Kieppoel*, *Koppoel*⁵²¹); de beide eerste vindt men op de kaart van Balthasar als *Diepers poel* en *Eijmers poel*, terwijl aldaar *Norre poel* de naam is voor wat thans *Norremeer* heet. Het Waterland van de 18de eeuw kende *Okkerspoel*, *Paterspoel*, dat van de 19de eeuw *Oosterpoel* (NGN. 6, 104); Friesland heeft de *Goïngarijpspoelen*, waarvan een deel heet de *Zoutpoel*, die met de *Terkappelspoelen* is verbonden; niet ver vandaar is de *Langstaartenpoel*. Ook als eerste lid van composita

⁵¹⁵) Zie WNT. 14, 3040.

⁵¹⁶) *Zever* uit **Zevenaar* (vgl. *Zevenaerbroec*: RHZ.)? Een *Noordzevender* (-wetering en -polder) bestaat bij de Vlist; vgl. ook Ramaer blz. 201; 212. *Kever* (reeds op de kaart van Balthasar): vgl. de *Keverdijk* onder Naarden?

⁵¹⁷) VN.² 136 v.

⁵¹⁸) Ook = moerasland: VN.² 30; 143.

⁵¹⁹) WNT. XII 2, 2949.

⁵²⁰) Zie voor *Kodde* bij *Coddemeer*.

⁵²¹) Vgl. voor het eerste lid *Kopswaal*? Of Zeeuws *Copwijk*, dat echter door Gysseling (Jaarb. Oudheidk. Kr. Hulst 1953/4 blz. 33) anders verklaard wordt (*coppe* ‘met dicht gewas begroeide hoogte’)?